

**Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича
факультет історії, політології та міжнародних відносин
кафедра міжнародних відносин**

На правах рукопису

ГАВЮК АНАСТАСІЯ ТАНАСІЇВНА

УДК:327(498)

ЧОРНОМОРСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РУМУНІЇ

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук

**Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та
глобального розвитку**

Науковий керівник:

МАКАР Юрій Іванович

доктор історичних наук, професор

Чернівці – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	10
1.1. Джерельна база дослідження	10
1.2. Специфіка процесу регіоналізації міжнародних відносин у межах Чорноморського простору.....	20
Висновки до розділу 1	37
РОЗДІЛ II ЧОРНОМОРСЬКИЙ РЕГІОН ЯК ВАЖЛИВИЙ ОБ’ЄКТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РУМУНІЇ	38
2.1 Проблема регіонального лідерства та розстановка сил у Чорноморському регіоні	38
2.2. Формування чорноморського вектора зовнішньої політики Румунії...56	
2.3. Місце Румунії в енергетичній стратегії ЄС у контексті розвитку Чорноморського регіону	68
2.4. Геополітичні та гео економічні інтереси Румунії в діяльності Організації Чорноморського Економічного Співробітництва	85
Висновки до розділу 2	104
РОЗДІЛ III БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ПОЛІТИКИ РУМУНІЇ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ	107
3.1. Негативні фактори розвитку Чорноморського регіону	107
3.2. Політика безпеки Румунії в Чорноморському регіоні.....	119
3.3. Сучасна двостороння співпраця Румунії та України в межах Чорноморського простору	135
Висновки до розділу 3	158
ВИСНОВКИ	161
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	166

ВСТУП

Актуальність теми. Чорноморський регіон являє собою особливий географічний простір, що має важливе стратегічне значення для Європи, Центральної Азії та Близького Сходу. Окрім того, наявні та потенційні енергетичні ресурси перетворюють його на частину глобального енергетичного ринку та сполучну ланку між Каспієм та Європою.

У контексті регіональної безпеки Чорномор'я реально та потенційно є нестабільним регіоном. Про це свідчать проблеми, що лежать у військовій, економічній, культурній, політичній та геополітичній площинах. Йдеться не лише про численні заморожені конфлікти, нерівномірний економічний розвиток регіональних держав, а й про зіткнення інтересів багатьох гравців на глобальному рівні. Зокрема, події, пов'язані з анексією Кримського півострова Російською Федерацією в березні 2014 р., слугують тому вагомих підтвердженням. У зв'язку з цим набула особливого звучання проблема стабільності та безпеки Чорноморського регіону, що є гарантією ефективного та сталого розвитку всіх країн цього ареалу. Тому нині Чорноморський регіон став об'єктом першочергової уваги всіх чорноморських держав, зокрема тих, що претендують на регіональне лідерство.

На сьогодні таких держав чотири: Румунія, Україна, Російська Федерація та Туреччина. В нинішніх умовах з усіх цих країн Румунія та її зовнішня політика у Чорноморському регіоні, на нашу думку, становлять інтерес для України. З урахуванням цього актуальним є дослідження чорноморського вектора зовнішньої політики Румунії.

Варто зауважити, що в рамках Чорномор'я Румунія та Україна тісно співпрацюють одна з одною вже не перший рік і мають певні успіхи. Вони обидві входять до складу Організації Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС), Блексіфор, єврорегіонів „Нижній Дунай”, „Верхній Прут” та „Чорне море”. Тому подальша підтримка встановлених

та налагодження нових зв'язків між Україною та Румунією у процесі забезпечення економічної та військової безпеки Чорноморського регіону є актуальними.

Після приєднання до інституційної структури Європейського Союзу і НАТО Румунія здобула багато переваг перед Україною. Це дозволило їй зосередити увагу на посиленні свого впливу в Чорноморському регіоні. У своїй зовнішній політиці Бухарест приділяє велику увагу питанням щодо визнання її як країни-постачальника стабільності і безпеки, виразника та захисника інтересів Заходу. Також, дії румунського керівництва на міжнародній арені закладають підґрунтя для затвердження за нею іміджу регіонального лідера в Чорноморському басейні.

За підсумками останніх років Румунія порівняно з Україною досягла помітних результатів, що опосередковано свідчить про відмінності в ефективності вжитих нею заходів щодо забезпечення власної безпеки та актуалізує потребу врахування нашою державою досвіду Румунії.

З огляду на швидкоплинність подій у рамках Чорноморського регіону, пов'язаних із війною в Сирії, терористичні акти у Франції, а також стрімке погіршення російсько-турецьких відносин у другій половині 2015 р., можна констатувати доцільність подальшого розгляду та вивчення зовнішньої політики чорноморських держав.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в рамках комплексної науково-дослідної роботи кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича – Суспільно-політичні проблеми сучасних міжнародних відносин (Державний реєстраційний номер 0112U000318).

Мета дисертаційного дослідження – комплексно дослідити зовнішню політику Румунії та визначити її державні інтереси в Чорноморському регіоні.

Визначена мета зумовила постановку і вирішення наступних **завдань:**

- висвітлити передумови та концептуальні основи формування політики Румунії у Чорноморському регіоні;
- розглянути особливості процесу регіоналізації міжнародних відносин у межах простору Чорномор'я;
- визначити місце Чорноморського регіону у зовнішній політиці Румунії;
- проаналізувати основні проблеми Чорноморського регіону та їх вплив на політику безпеки Румунії;
- здійснити аналіз діяльності Румунії в рамках регіональних організацій даного ареалу;
- проаналізувати тенденції сучасних румунсько-українських відносин.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Румунії.

Предметом дослідження є механізми та засоби реалізації політики Румунії у Чорноморському напрямку.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 1989 року, після падіння комунізму в Румунії зокрема, а також значних трансформацій в рамках Чорноморського регіону, пов'язаних з розпадом Радянського Союзу та системи соціалізму загалом. Верхня межа сягає президентських виборів 2014 р., коли після обрання К. Йоханіса на пост президента, відбулася зміна політичної верхівки в Румунії. Для деталізації певних аспектів дослідження іноді виникала необхідність виходити за межі встановлених хронологічних рамок.

Територіальні межі дисертаційного дослідження охоплюють територію лише прибережних держав Чорного моря, а й тих держав, чий інтереси безпосередньо стосуються Чорноморського регіону. Для здійснення аналізу певних аспектів міждержавних відносин, також, бралися до уваги

території сусіднього Каспійського регіону, Близького Сходу та Середньої Азії.

Методи дослідження. Специфіка об'єкта і предмета дослідження визначила сукупність теоретико-методологічних підходів, що дозволили у комплексі дослідити політику Румунії у Чорноморському регіоні, а також регіональні стратегії гравців, що прагнуть до регіонального лідерства.

Для розкриття предмету дослідження дисертантом було використано *системний підхід*, який дозволив цілісно розглянути зовнішню політику Румунії в Чорноморському напрямку, із всебічним аналізом її окремих елементів. За допомогою *інституційного підходу* було розглянуто діяльність політичних інститутів в межах Чорноморського регіону (ОЧЕС, НАТО, ЄС тощо), які сприяють регіональному співробітництву та управляють процесами, пов'язаними з ним, у різних сферах міжнародного життя.

Історичний підхід дав змогу проаналізувати розвиток міждержавних відносин в межах Чорномор'я у їх послідовному часовому розвитку. Для аналізу конфліктогенності Чорноморського регіону та механізмів його нестабільності був використаний *синергетичний підхід*, за допомогою якого було розглянуто нелінійні ефекти еволюції „заморожених” конфліктів у регіоні та множинність сценаріїв їх подальшого розвитку.

Дисертант використала низку наукових методів, зокрема, метод аналізу і синтезу, метод експертних оцінок, метод аналогії, а також хорологічний (просторовий), генетичний та порівняльний методи. Метод аналізу і синтезу був використаний під час аналізу політики Румунії в межах Чорномор'я в різних сферах, та поєднання її елементів в єдиний чорноморський вектор. За допомогою методу експертних оцінок вдалося проаналізувати реальний стан та перспективи розвитку регіональної політики Румунії. Застосовуючи метод аналогії, дисертант розглянув спільні

та відмінні риси зовнішньої політики Румунії та інших регіональних гравців стосовно Чорноморського басейну.

Окрім того, під час аналізу процесів формування відносин між чорноморськими державами, їх етнічними, мовними та релігійними групами, значну роль відіграв генетичний метод.

Неабияке значення мав і хорологічний або просторовий метод, який дав змогу дослідити специфічну територіальну взаємодію природи, населення та його діяльності, що виникла в межах Чорноморського регіону.

Наукова новизна отриманих результатів визначається актуальністю дослідження і спробою здійснити комплексний аналіз Чорноморського вектору зовнішньої політики Румунії в контексті сучасних подій в Чорноморському регіоні. Основні аспекти, що визначають наукову новизну дослідження, полягають у наступному:

Вперше:

- здійснено комплексний аналіз зовнішньої політики Румунії в Чорноморському регіоні в контексті зміни політичної верхівки у 2014 р.;
- розглянуто початкові кроки нового політичного керівництва Румунії в Чорноморському;
- запропоновано розглянути питання Чорноморської безпеки як складової національної безпеки Румунії.

Набули подальшого розвитку:

- питання значимості інтеграційних процесів у Чорноморському регіоні як стабілізуючого чинника внутрішньополітичних процесів;
- аналіз двосторонніх відносин Румунії з державами Чорномор'я в контексті їх взаємодії та взаємовпливів;
- аналітичне осмислення досвіду Румунії щодо шляхів та механізмів реалізації та захисту своїх національних інтересів;

Уточнено:

- особливості процесу регіоналізації міжнародних відносин у межах простору Чорномор'я;
- питання щодо характеру та особливостей участі Румунії в регіональних процесах співробітництва.

Теоретичне і практичне значення одержаних наукових результатів визначається новизною та актуальністю теми і полягає у можливості їх застосування в науково-дослідницькій, навчальній та прикладній сферах. Теоретичні доробки та одержані результати можуть бути корисними для детального вивчення зовнішньої та регіональної політики Румунії, її національної стратегії безпеки тощо. Результати дослідження можуть мати інтерес для вищих органів державної влади та місцевого самоврядування України, областей, що мають вихід до Чорного моря, та Чернівецької області зокрема, при розробці концепцій, спрямованих на вдосконалення державної політики у сфері регіональної політики, двосторонніх відносин з державами-сусідами та транскордонного співробітництва. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані під час розробки та викладання навчальних курсів та спецкурсів для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та наукові результати дослідження були оприлюднені й обговорювались на кафедрі міжнародних відносин факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Зміст та основні висновки дисертації апробовано у виступах на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях. Зокрема, „Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи” (Чернівці, 1 березня 2013 р.), „Актуальні проблеми зовнішньої політики України” (Чернівці, 15 листопада 2013 р.), „Актуальні проблеми

зовнішньої політики України” (Чернівці, 21 листопада 2014 р.), „Актуальні проблеми міжнародних відносин: політичні, економічні, правові аспекти” (Львів, 23-24 жовтня 2014 р.), „Міжнародний розвиток та демократизація” (Ясси, Румунія, 5-6 грудня 2014 р.), „Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи” (Чернівці, 26 березня 2015 р.), „Нові виклики в міжнародних відносинах” (Стамбул, Туреччина, 13-14 квітня 2015 р.), „Європа 2015. Ефект „перебудови”: режими та ризики багатоголосого знання” (Вільнюс, Литва, 15-16 травня 2015 р.), „Сучасні тенденції регіональної співпраці: україно-румунно-молдовський вимір” (Чернівці, 7-8 травня 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дві статті надруковані у співавторстві із здобувачем К. Грібінчею та магістром міжнародних відносин Д. Сав’юком, у яких особисто автору належить по 50% матеріалу.

Публікації. Основні положення, результати, висновки, рекомендації, викладені у дисертації, знайшли відображення у вісьмох публікаціях (чотири з яких – за кордоном: у Румунії, Польщі та дві – в Республіці Молдова), що входять до переліку фахових видань України та зарубіжжя.

Структура роботи. Мета, завдання і предмет дисертаційного дослідження визначили структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 200 сторінок, з них основного тексту – 165 сторінок. Список використаних джерел складає 269 позицій.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Джерельна база дослідження

Джерельну базу дисертаційного дослідження склали наукові праці та публікації українських та зарубіжних авторів, офіційні державні та міжнародні документи й матеріали, заяви, інтерв'ю, інформаційні повідомлення, а також двосторонні та багатосторонні угоди та конвенції, які регулюють взаємини Румунії з державами та організаціями Чорноморського регіону. Серед останніх доцільно виділити такі документи як Паризький мирний договір з Румунією 1947 р. [6], Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів [1], Конституція Румунії 2003 р. [4], Нова Стратегія національної оборони Румунії на період 2015-2019 рр. [5] та ін. Окремо серед документів, що відображають особливості українсько-румунських взаємин варто вказати на Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією 1997 р. [3], Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону 2003 р. [2], Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про заходи зміцнення довіри і безпеки [7], укладену 10 березня 2014 р., Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про місцевий прикордонний рух [8] від 2 жовтня 2014 р. Також, у роботі міститься аналіз виступів та декларацій провідних політиків Румунії та інших держав регіону.

Під час проведення дослідження широко використовувались матеріали ЗМІ країн регіону за період 1990-2015 рр. Відзначимо, що у переважній більшості заяви, інтерв'ю, інформаційні повідомлення, а також аналітичні публікації були знайдені у таких мас-медіа Румунії як *Revista Româna de Studii Internaționale*, *Monitor Strategic*, *Dilema Veche*, *Tricolorul*,

Adevărul, Magazin Istoric, Nine o'clock, Realitatea românească, Radio Romania Internațional та ін. Серед українських друкованих ЗМІ варто виділити такі видання як „Зовнішні Справи”, „Дзеркало тижня”, „Політика і час”, „Чорноморська безпека”, „Урядовий кур'єр”, „Український журнал” та ін.

Перш за все, слід зазначити, що сам Чорноморський регіон залишається спірною та слабо вивченою реальністю. Огляд наукової літератури з досліджуваної проблематики допоміг виявити, що в сучасній вітчизняній і зарубіжній науковій літературі комплексні дослідження політики Румунії в Чорноморському регіоні проводяться рідко. Однак, існує велика кількість важливих і глибоких досліджень та публікацій стосовно окремих аспектів досліджуваної проблеми, а також загального огляду політик чорноморських держав у даному регіоні.

З огляду на вище вказане, виділимо ті джерела, які мали найбільший вплив на проведення нашого дослідження та ті, що безпосередньо стосуються чорноморського вектору зовнішньої політики Румунії. Слід зазначити, що така вузька тематична спрямованість характерна переважно для румунських та українських дослідників, аналітики ж інших країн присвячують свої праці широкому колу питань, які характеризують геополітичну структуру Чорноморського регіону, моделі взаємодії та взаємовпливів його елементів, перспективи взаємин з Євросоюзом та НАТО тощо.

Дослідження теми чорноморської політики Бухареста представлено в аналітичних доробках румунських авторів. Враховуючи ті цілі і задачі, які поставила перед собою Румунія на міжнародній арені загалом та у регіоні зокрема, значна кількість праць торкається питань регіональної безпеки та стабільності, співробітництва, енергетичної політики, економічної взаємодії та ролі Румунії у цих процесах.

Серед румунських дослідників, які займаються проблематикою Чорноморського регіону та політики Румунії у цьому напрямку, слід

виокремити Р. Іван, Н. Міку, С. Соаре, Д. Петре, А. Гіка, Ф. Чюте, В. Юга та багато інших.

З огляду на зазначене, в першу чергу слід звернути увагу на колективну монографію під редакцією доктора політичних наук Бухарестського університету, члена академії Румунії, наукового співробітника Брюссельського університету „Libre”, Руксандри Іван, з назвою „New Regionalism or No Regionalism? Emerging Regionalism in the Black Sea Area” (Регіоналізм: новий чи ніякий? Формування регіоналізму в зоні Чорного моря) [108]. Зазначена праця розкриває значущість Чорноморського регіону, зосереджуючись на самій природі регіоналізму. Вчені, які зробили свій внесок до цієї праці, охоплюють різні питання регіоналізму та аспекти розвитку Чорноморського регіону, визначення його меж. Також, тут аналізуються позиції та стратегії різних акторів у даному ареалі.

У контексті дисертаційного дослідження, важливою є монографія радника колишнього румунського президента Т. Бесеску, президента Центру запобігання конфліктів і їх раннього попередження, Ю. Кіфу „Prospective of Ukraine Crisis: Scenarios for a mid-long term evolution” [88], в якій на основі оцінок нинішньої ситуації в Україні пропонуються коротко-, середньо- та довгострокові прогнози розвитку подій в Україні та навколо неї. Названа праця є важливою, оскільки через агресивну політику Росії щодо України виникла реальна загроза і для безпеки Румунії, тому остання потрапляє під вплив української кризи. Представлені у праці оцінки, сценарії та прогнози є максимально реалістичними з огляду на наявні тут дані Центру запобігання конфліктів і їх раннього попередження.

Ще одна праця Ю. Кіфу у співавторстві з А. Саулюк та Б. Недя „Energy security strategies in the wider Black Searegion” („Стратегії енергетичної безпеки у Великому Чорноморському регіоні”) [89] містить аналіз енергетичної безпеки країн Чорноморського регіону на

геополітичному, регіональному та інституційному рівнях. В ній аналізуються особливості енергетичної політики країн регіону, і зокрема Румунії, а також всі можливі загрози в даному секторі.

Викликає зацікавленість праця радника прем'єр-міністра Румунії, Д. Захарії „Politica externă a României de la izolare la începerea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană” (Зовнішня політика Румунії від ізоляції до початку переговорів щодо приєднання до ЄС) [151]. Названа праця розкриває принципи та умови формування зовнішньої політики Румунії в період з 80 –х років до моменту приєднання до ЄС, а також дії Румунії на двосторонньому, субрегіональному, регіональному та глобальному рівнях. Основна ідея полягає в тому, що за досить короткий час Румунії вдалося перейти від стану ізоляції, в якому вона перебувала наприкінці 1980-х рр., до початку переговорів щодо приєднання до ЄС та НАТО. Також, у названій праці аналізуються внутрішні (діяльність інституцій, політичних партій та лідерів, неурядових організацій) та зовнішні фактори, які впливали на зміну зовнішньої політики Румунії в зазначений період.

Особливу увагу слід звернути на монографію чинного президента Румунії К. Йоганніса „*Pas cu pas*” [106] („Крок за кроком”), в якій представлена політична лінія нового керівництва Румунії, а також заходи, які воно планує вжити стосовно основних питань розвитку румунської держави. В даній монографії президент висвітлює різні питання політичного, соціального та економічного розвитку країни, а також ті заходи, які він планує здійснити для підвищення ролі Румунії на міжнародній арені. Зазначена публікація є важливою, оскільки вона представляє офіційну позицію політичної верхівки Румунії

Заслуговує на увагу, також, праця професора Джорджтаунського університету, Ч. Кінга – „Історія Чорного моря” [38], у якій проводиться огляд історії Чорноморського регіону та держав навколо нього. Незважаючи на те, що регіон, розташований між Балканами та Кавказом, завжди

сприймався як край нескінченних конфліктів, Ч. Кінг, навпаки, розглядає його як сполучну ланку між різними релігійними громадами, мовними групами, імперіями, а пізніше – націями і державами. Оскільки сьогодні процеси в Чорноморському регіоні все більше набувають актуальності, дана монографія значною мірою доповнила окремі аспекти дослідження в контексті історії, культури та політики країн зазначеного ареалу.

Слід зауважити, що за останні два роки було опубліковано багато праць і статей, присвячених відносинам України та Румунії в контексті загострення українсько–російських взаємин. Різні автори зосередили увагу на нових перспективах та можливостях обох держав, які виникають на тлі російсько-українського конфлікту (зміцнення політичної довіри, співпраця в галузі виробництва, торгівлі, енергетичної і регіональної безпеки тощо). В даному контексті на окрему увагу заслуговує аналітична публікація П. Макаренка „Румунія: погляд на врегулювання українсько–російської кризи” [172], в якій розглядається ставлення румунської сторони до українського конфлікту у контексті стратегічних інтересів Москви та Бухареста у Чорноморському регіоні. Позиція румунської сторони пояснюється її прагненням чітко дотримуватись офіційного курсу ЄС та НАТО, а також загрозою національній безпеці Румунії з боку Росії, яка, шляхом дестабілізації геополітичної ситуації у Чорноморському регіоні, представляє серйозні ризики для Румунії та її сусідів.

Важливі дослідження Чорноморського регіону та міждержавних процесів у його межах проводяться в рамках наукових центрів та інститутів. Наприклад, Міжнародний центр Чорноморських досліджень (International Centre for Black Sea Studies (ICBSS)) об’єднує таких авторів як Панайота Манолі (Panagiota Manoli), Дімітріос Тріантафіллу (Dimitrios Triantaphyllou), Тедо Джапарідзе (Tedo Japaridze) та ін., які проводять регулярні дослідження проблем Чорноморського регіону, енергетичних питань в межах даного ареалу, регіонального співробітництва тощо.

Серед наукових праць, присвячених проблемам взаємодії чорноморських держав та регіональних об'єднань, можна вказати декілька європейських аналітичних центрів, як Міжнародний Центр чорноморських досліджень (ICBSS), Румунський центр сталого розвитку (Centrul National pentru Dezvoltare Durabila), „Номос” та ін. Аналітики цих центрів (Дж. Робертс, Дж. Сімон, Ф. Тассінарі тощо) розглядають різні аспекти міждержавних взаємин, тенденції розвитку регіональної співпраці та становлення системи безпеки Чорномор'я.

Науковці Румунського центру сталого розвитку (С. Челак, А. Інаїе та ін.) мають на меті визначення пріоритетів сталого розвитку Румунії та їх реалізації через конкретні проекти на місцевому та національному рівнях.

Окремо варто виділити науково-аналітичні розвідки співробітників Центру сприяння вивченню геополітичних проблем і євроатлантичного співробітництва Чорноморського регіону „Номос” під керівництвом С. Кулика. Дослідницькі висновки науковців Центру (В. Афанасьєв, І. Варзар, О. Волович, С. Терешко, Д. Штибликов та ін.) представлені в журналі „Чорноморська безпека”, в якому опубліковані матеріали з широкого кола питань функціонування та розвитку Чорномор'я.

Аналітичний центр Разумкова об'єднує експертів у галузях економіки, енергетики, права, політології, міжнародних відносин, військової безпеки тощо, які проводять дослідження державної політики в таких сферах як внутрішня політика, державне управління, економічна політика, енергетика та ін. Зокрема, публікація М. Гончара „Енергетична безпека в Чорноморському регіоні: стан, проблеми, тенденції” [33] висвітлює основні проблеми та аналізує можливі перспективи енергетичного сектору в Чорноморському регіоні, а також основні енергетичні трубопроводи.

Інші зарубіжні дослідники, які розглядають проблеми Чорноморського регіону, політики окремих регіональних акторів в його межах, є Ч. Кінг, А. Язькова та багато інших.

Досліджуючи питання безпеки в межах пострадянського простору, різні аспекти відносин на рівні Росія-ЄС, а також врегулювання „заморожених” конфліктів, варто розглянути наукові праці ірландського науковця Д. Лінча, зокрема публікації: „Security sector governance in the Southern Caucasus – towards an EU strategy” („Регулювання сектору безпеки на Південному Кавказі – у напрямку до стратегії ЄС”) [121], „Managing separatist states: a Euroasian case study” („Управління сепаратистськими державами: євразійський вимір”) [120], „Engaging Eurasia’s Separatist States: unresolved conflicts and de facto states” („Дослідження сепаратистських держав у Євразії: невирішені конфлікти та невизнані держави”) [119] та ін.

Для розширеного вивчення ризиків та загроз безпеці Чорноморського регіону слід розглянути працю заступника директора Шотландського Центру Міжнародної Безпеки (SCIS) Г. П. Херда у співавторстві з Ф. Моустакіс „Black Sea Geopolitics: Dilemmas, Obstacles and Prospects” („Геополітика в Чорному морі: дилеми, перешкоди та перспективи”) [99].

Зосереджуючись на дослідженні власне Чорноморського регіону та політик окремих регіональних гравців, варто звернутися до напрацювань Турецького фонду досліджень економічної політики (Economic Policy Research Foundation of Turkey (TEPAV)), який містить багато інформації стосовно політики Туреччини та її позиції щодо основних подій в межах Чорноморського регіону.

Неабиякий внесок у дослідження чорноморської проблематики зробили наукові школи українських регіонів, зокрема Одеси та Чернівців. Їхній науковий доробок займає помітне місце у науковому світі. Ще починаючи з 90-х рр., науковці цих шкіл активно вивчають та досліджують

румунсько-українські відносини, питання транскордонного співробітництва тощо. Це в першу чергу пов'язано з близьким розташуванням Чернівецької та Одеської областей до кордонів сусідніх держав – Румунії та Республіки Молдова, що дозволяє їм долучатися до процесів регіонального співробітництва.

Серед українських науковців, які досліджують різні аспекти взаємодії України, Румунії та Республіки Молдова, варто виділити О. Снігир. Також на окрему увагу заслуговують публікації журналу „Чорноморська безпека”, що присвячені безпосередньо проблемам даного регіону і ролі України в ньому (О. Волович [30; 31], О. Нечаєва [47], І. Максименко [45; 46], С. Терешко [64], Г. Шелест [67]) та ін.

Досліджуючи особливості „заморожених” міжнаціональних конфліктів Чорноморського регіону, слід звернутися до напрацювань Г. Перепелиці, який охоплює праці по війнах на Балканах у 90-х роках, по війні на Кавказі, Чеченській війні, грузино-абхазькому, грузино-осетинському, карабаському конфлікту, війні у Придністров'ї. В контексті останнього, на окрему увагу заслуговує праця „Конфлікт у Придністров'ї: причини, проблеми і прогноз розвитку” [49], опублікована першою на території СНД та другою у світі після після гамбурзького видання в Німеччині. Крім того, Г. Перепелиця досліджує воєнні конфлікти, які ми сьогодні спостерігаємо в Криму, як війна, яку Росія розв'язала проти України [50; 51].

Вивчаючи ґрунтовні аналітичні напрацювання буковинської наукової школи, важливо зазначити, що завдяки потужній чернівецькій політологічній школі в рамках факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича загалом, та кафедр міжнародних відносин і політології та державного управління зокрема, нам вдалося віддзеркалити питання

стосовно румунської зовнішньої політики, проблеми румунсько-українських відносин, транскордонного співробітництва тощо.

Зокрема, у працях д.і.н, проф. Ю. Макара [42; 43; 44] присутні історичні і політичні аспекти розвитку двосторонніх відносин, а у контексті даного дослідження особливого значення набуває оцінка та аналіз окремих статей Договору про дружбу та співробітництво та ін.

Голова Буковинського політологічного центру А. Круглашов [40] у своїй науковій діяльності торкається цілої низки питань, що характеризують румунсько-українські відносини, переносячи їх на регіональний рівень.

Звертаючись до наукових пошуків С. Гакмана [32] у сфері українсько-румунських відносин, необхідно зосередитися на вивченні міжетнічних відносин у Чернівецькій області та проблеми кордонів в українсько-румунських взаєминах на сучасному етапі. Окрему цінність складають праці буковинського історика, політолога С. Григоришина. Дослідник приділяє багато уваги окремим періодам взаємодії України і Румунії в ХХ ст. Буковинська дослідниця В. Бурдяк [28] аналізує історію Румунії та її сучасну державну політику щодо етнічних меншин.

Науковий доробок В. Петрова [52] стосується питань зовнішньої політики Румунії, особливостей міждержавних відносин в межах Чорноморського простору тощо. І. Петрова досліджує етнополітичні конфлікти в сучасному світі, зокрема придністровсько-молдовський конфлікт [53]. Окремо варто виділити дослідження М. Петрова, який зосереджує свою увагу на аналізі цілого комплексу питань українсько-румунських взаємин, прослідковує динаміку відносин між Києвом та Бухарестом з початку 90-х рр. ХХ ст. [54]. Також, на окрему увагу заслуговують праці чернівецьких науковців Л. Мельничук (Сарафінчан) [56; 57] та С. Бостана [27], які також присвячують свої дослідження питанням українсько-румунських взаємин, особливостям румунської політики в напрямку до ЄС, НАТО та ін.

Свідченням активності чернівецьких науковців є також проведення регулярних міжнародних конференцій, на яких розглядається широкий спектр напрямків українсько-румунської взаємодії. Також важливим зрушенням у даному контексті стало відкриття та функціонування при Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича Центру румунських студій (ЦРС) під керівництвом Л. Мельничук (Сарафінчан). Він об'єднує науковців різних галузей, які цікавляться румунською проблематикою, румуно-українськими та україно-румунськими стосунками з метою наукового, інформаційного обміну та координації дій науковців у цій сфері.

Повертаючись до аналізу інших джерел, слід зупинитись на праці українського ідеолога Ю. Липи „Чорноморська доктрина” [41]. В ній він розглядає формування відносин у межах Чорномор'я, аналізуючи основні процеси в ньому. За його словами Чорне море є осередком розселення для чорноморських народів та їх суспільно-державних стремлінь. „Для чорноморських країн Чорне море – це економічне й духовне опертя. Вони утворюють разом з ним економічну і духовну єдність. Для України чорноморський простір – життєдайний. Їй належить перше місце серед чорноморських країн з огляду на її простори, багатство й енергію людності” [41, с. 10].

Д. Штибликов у праці „Загрози і виклики безпеки в Чорноморському регіоні” [68] аналізує основні загрози в межах Чорномор'я, виділяє регіональних гравців та їх геополітичні стратегії в межах зазначеного ареалу.

Н. Корома в публікації „Безпека в Чорноморському регіоні: геополітичний аспект” [39] проводить аналіз Чорноморського регіону як підсистеми європейської системи міжнародних відносин зі своїми елементами, структурою та середовищем. Також, він виділяє основні

держави, які безпосередньо беруть участь у структуруванні системи безпеки й співробітництва в рамках регіону.

Історичним проблемам Чорного моря присвячували велику увагу українські вчені, зокрема, історики, археологи та економісти. Наприклад Б. Парахонський, один із провідних українських дослідників цієї проблематики, так пояснює причини появи інтересу до регіону: „Тема Чорноморського регіону (йдеться, насамперед, про Україну, країни Кавказу та Центральної Азії) останнім часом актуалізувалася переважно через масштабні проекти розробки нових транспортних та енергетичних коридорів з Європи в Азію. До цього мало кому спадало на думку розглядати регіон як окремий простір, хоча і виокремлювалася низка загальних тенденцій і проблем, сфокусованих у первинних міркуваннях про „дугу нестабільності” або „ісламську загрозу” [63].

1.2 Специфіка процесу регіоналізації міжнародних відносин у межах Чорноморського простору

В умовах „холодної війни” міжнародні відносини розвивалися в рамках біполярної системи. Тобто, два протилежні військові блоки стримували один одного, уникаючи серйозних військових конфліктів, що свого роду забезпечувало мир і стабільність у Європі та світі. Після „холодної війни” міжнародна ситуація ускладнилась внутрішніми та міждержавними конфліктами і, за визначенням представників Копенгагенської школи досліджень безпеки Б. Бюзена та О. Уівера, встановився „новий світовий порядок” [87; с. 397]. В умовах нового порядку регіони перетворилися на „групи держав, інтереси безпеки яких почали співпадати настільки, що їх національні політики вже неможливо

розглядати окремо одну від одної” [131; с. 6]. Відповідно, така взаємозалежність у питаннях безпеки призвела до трансформації регіонів у так звані „центри міжнародної безпеки” [131; с. 6].

Погоджуючись із твердженнями вищезазначених дослідників, О. Павлюк також вважає, що завершення холодної війни „розосередило систему безпеки і вона регіоналізувалась, перейшовши у регіональний вимір, який десятиліттями перебував у тіні біполярного конфлікту” [131; с. 3]. Причиною цього було те, що в основі старої системи лежав принцип взаємного стримування приблизно рівних за могутністю двох наддержав [123].

Професор Західно-австралійського університету М. Беесон стверджує, що „однією з визначних та нелогічних особливостей сучасного „глобального” світу є те, що він має чітко виражений регіональний характер” [80]. Тому, з політичної точки зору, „майже кожна держава в світі для відповіді на виклики глобалізації обрала регіональний шлях” [84]. Таким чином, міжнародний порядок, вступивши у нову еру, зазнав драматичних структурних змін і регіоналізація стала однією із них. Більше того, процес регіоналізації видався необоротним явищем, який критики уже не можуть заперечити [95]. Його характерною рисою стало те, що в основі міждержавних відносин регіону лежить співробітництво в одній або більше сферах. Зазначене явище безпосередньо стосується як геополітики, так і економіки та політики. Досліджуючи феномен регіоналізації, ці три сфери слід розглядати комплексно.

Після терористичних актів 11 вересня 2001 р. в США та 11 березня 2004 р. у Мадриді, світовою громадськістю були усвідомлені жажливі проблеми нового тисячоліття, які перемістили Чорне море з периферії в центр уваги Заходу [73, с. 28]. Водночас, згадані події допомогли виявити, що Західні сили не мають узгодженої та послідовної стратегії стосовно Чорномор’я. Ні США, ні могутні європейські держави раніше не брали

Чорне море до уваги, так само як і не ставили перед собою пріоритетних чи стратегічних завдань у досліджуваному регіоні. Дослідники Р. Асмус та Б. Джексон виділяють декілька факторів, які можуть пояснити причини недостатньої уваги Заходу до Чорноморського регіону. По-перше, розширений Чорноморський регіон завжди являв собою „Бермудський трикутник” для західних стратегів та дослідників. Знаходячись на перехресті європейського, євразійського та близькосхідного безпекових просторів, він не брався до уваги експертів, оскільки останні були схильні фокусуватися на інших областях. Тобто, перебуваючи на окраїнах усіх цих просторів, Чорне море ніколи не вважалося центром жодного з них. Коли воно стало ближчим до Європи, вся увага була прикута до території від Балтійських країн до Західних Балкан. Коли мова заходила про колишній Радянський Союз, то пріоритетна увага надавалася реалізації нових відносин та співробітництва з Москвою. У випадку з близькосхідним простором, то поряд з ізраїльсько-палестинським конфліктом увесь політичний інтерес обмежувався питаннями врегулювання південних кордонів Туреччини.

По-друге, через перевантаження євроатлантичної спільноти різного роду проблемами, починаючи з падіння комунізму чверть століття тому, розширеному Чорноморському регіону та його проблемам приділялося недостатньо часу та політичних ресурсів. Комплекс проблем, який включав питання інтеграції Центральної та Східної Європи, стабілізації ситуації на Балканах та спрямування цих країн до євроінтеграції, і, нарешті, спроби встановити нові відносини та співробітництво з Москвою, по завершенні „холодної війни”, набув перманентного характеру [73]. І, якщо проаналізувати основні пріоритети США чи Європи протягом кінця ХХ століття, можна констатувати, що серед тем основних дискусій питання про Чорноморський регіон піднімалося дуже рідко.

Тому на початку ХХІ ст. процес формування регіонів став перспективним об'єктом наукових досліджень і вихід Чорноморського регіону на геополітичну арену став логічним явищем. Слід зауважити, що названий регіон має особливе значення і для європейської геополітичної системи, адже він не обмежується територіями лише приморських держав. Ще „починаючи з ХVІІІ ст., коли Чорне море відкрилося для європейських негоціантів, воно вже ніколи не належало якійсь одній державі” [112, с. 10]. Завдяки своєму географічному положенню, Чорноморський регіон має безпосередній доступ до стратегічних енергетичних ресурсів, що представляють особливий інтерес для європейських держав.

Нагадаємо, що в сучасних умовах регіон Чорного моря охоплює території Південного Кавказу, Росії, Туреччини, України і декількох держав-членів Європейського Союзу (Румунії, Болгарії, Греції). До того ж Чорноморський регіон, як і раніше, відіграє важливе торгове значення, а це безсумніву перетворює його на об'єкт особливої уваги в міжнародних відносинах.

Крім того, Чорноморський регіон привертає до себе увагу і через велику кількість проблем, що викликають суперечності: питання етнічної та національної ідентичності, складність процесів демократизації, питання енергетики і трубопровідних шляхів, а також вплив зовнішніх сил на регіональні процеси тощо.

Директор Центру міжнародних та європейських студій турецького університету ім. Кадира Хаса, Д. Тріантафулоу, однією з незвичайних особливостей Чорноморського регіону виділяє так званий „конфліктно-співробітницький парадокс”(„the conflict-cooperation paradox”) [148; с. 225]. Йдеться про наявність багатьох ініціатив співробітництва з одночасною наявністю численних точок напруженості у відносинах між прибережними та сусідніми державами: Російською Федерацією та Україною, РФ та Грузією, Румунією та Україною, Вірменією та Азербайджаном, Туреччиною

та Грецією тощо. Такі особливості впливають не лише на стратегічне значення Чорноморського регіону, а й на регіональну динаміку, яка регулює відносини між державами в його межах.

Серед одних із перших таких ініціатив було створення Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) 1992 р., що створило сприятливі умови для розвитку торгових, політичних і культурних зв'язків у Південно-Східній Європі. Наступним прикладом є Чорноморський форум – ініціатива Румунії, представлена у 2006 р. та багато інших проектів та організацій, які спрямовані на покращення регіональної співпраці [71].

З одного боку, велика кількість та різноманітність ініціатив є ознакою підвищеного інтересу до співпраці між сусідніми державами, однак, з іншого – їх обмежений характер ставить питання про причини, які спонукають держави започатковувати ці ініціативи та брати у них участь. Так само і про структурні перешкоди, що заважають їх реалізації, такі як культурні та історичні відмінності, заморожені конфлікти тощо.

З огляду на високу конфліктогенність Чорноморського регіону, виникають питання: чи слід до нього взагалі вживати поняття „регіоналізм”? Чи утворює ця територія власне регіон? Що є спільного між колишніми радянськими республіками, трьома державами-членами ЄС (Болгарією, Грецією і Румунією) та натівською країною – Туреччиною? А також – чи доречно тут говорити про поняття спільної ідентичності?

Незважаючи на те, що регіоналізм, з одного боку, і Чорне море – з іншого, стали об'єктами наукових досліджень досить давно, Чорноморський регіоналізм, власне, досліджувався поверхнево. Для того, щоб проаналізувати можливості існування регіоналізму в межах Чорномор'я, слід розглянути теоретичні сторони цього питання. Що саме утворює „регіон”: чи це предмет виключно географії, результат існування спільної культури чи спільних загроз.

Коли мова йде про феномен регіональної інтеграції, в науковій літературі використовується декілька термінів: регіон, регіоналізм (який може бути „старий” і „новий”) [87; с. 398], або регіоналізація. При чому, різні автори не завжди вживають ці поняття в однаковому значенні, розглядаючи їх з позицій різних наукових шкіл та концепцій. До того ж, незважаючи на значну кількість літератури, що стосується даного питання, нам все ще не вистачає чіткої теорії, що у свою чергу змушує докладати значних зусиль для розвитку теоретичних основ даних категорій.

Поняття „регіоналізація” розуміється у декількох вимірах: по-перше, в контексті таких концептів як „регіон” та „регіонність”, де досліджуване явище виступає як похідне від цих понять; по-друге – в контексті співвідношення із поняттям „регіоналізм” (регіоналізація як політичний і економічний принцип та підхід до організаційно-правового оформлення регіональних інтеграційних процесів); по-третє – тлумачення регіоналізації як „регіональної економічної інтеграції”, яку, згідно із сучасними реаліями, неможливо розглядати окремо від політичної інтеграції; по-четверте – вивчення регіоналізації як явища, що протистоїть глобалізації.

Вивчення регіонів представляє важливе значення для міжнародних відносин. Однак, слід пам’ятати, що регіони – це тривалі проекти, оскільки не лише їхні цілі та можливості можуть змінюватися, а й їхні учасники. Регіони „подібно до держав, можуть бути різного складу, мати різні можливості і прагнення. Вони, також, є мінливими та нестабільними у процесі свого формування” [95; с. 434]. Так само як і регіонність, яка „не дається раз і назавжди, а вибудовується та змінюється роками” [96]. Наприклад, Р. Іван зазначає, що „регіони” не є історично сталими утвореннями: вони еволюціонують [108; с. 49-51]. Потенційно, вони навіть складніші для вивчення, аніж держави.

Регіони можуть бути офіційними та формальними, створеними і перебудованими у процесі глобалізації [101; с. 458]. Іншими словами,

регіони існують там, де політики хочуть, щоб вони існували. „Якщо певна територія в стародавні або новітні часи вважалася регіоном, згодом вона могла трансформуватися в інші геополітичні об’єкти. Народи, імперії і країни приходили й відходили, іноді їх приймав, а іноді заперечував інший персонаж – Європа” [117; с. 12].

Така мінливість процесів вимагає постійної уваги з боку дослідників. Те, як регіони співвідносяться та впливають один на одного, різні цілі, які вони ставлять перед собою – від простої торгівлі до формування безпекових об’єднань – все це ускладнює можливість теоретизувати їх, хоча це є необхідним.

Таким чином, серед багатьох термінів, поняття „регіон” є неоднозначним. За визначенням американського політолога Дж. Найа, регіон у широкому сенсі – це обмежена кількість держав, пов’язаних географічною близькістю та ступенем їх взаємозалежності. І вже саме від політичних рішень залежить, котрі з великої кількості потенційних регіонів стануть важливими в міжнародній політиці. Відповідно, регіоналізм – це формування міждержавних утворень або угруповань на основі регіонів, а в доктринальному сенсі – підтримка та пропаганда такого формування [127; с. 7].

Р. Іван пропонує вживати поняття „регіоналізм” як „проект та організаційний політичний принцип, який можна виміряти політичною волею та волюнтаризмом політичних еліт з метою просування регіональної співпраці та політичних інституцій у межах визначених географічних рамок, або, навіть, навколо регіональних економічних, екологічних та соціальних питань” [108; с. 51]. Тоді як регіоналізацію слід розглядати як „поглиблення фактичної та зрозумілої взаємозалежності регіональних питань та посилення регіональних потоків енергії, населення і господарських трансакцій” [75; с. 55].

Варто зауважити, що поняття „регіоналізм” і „регіоналізація” фактично позначають одне і те ж явище регіональної інтеграції. Відмінність полягає у тому, що, регіоналізація представляє регіональну інтеграцію як процес. Тоді, як регіоналізм розглядає теоретичні аспекти регіональних інтеграційних процесів, їх політичні та економічні принципи упорядкування та організаційно-правового оформлення, які мають братися національними урядами до уваги [25].

Аналіз літератури також виявив, що поняття „регіоналізація” можна розглядати з позицій різних наук та теорій. Наприклад, з позицій *теорії соціального конструктивізму* регіони розглядаються як соціально сформовані об’єкти. Вони являють собою відкритий процес і можуть бути виявлені лише постфактум. Регіони – соціальні побудови, і для того, щоб спостерігати або описувати процеси регіоналізації, слід брати участь у їх формуванні. Так як не існує „сформованих” регіонів, так само не існує „сформованих” регіональних інтересів. Спільноти та інтереси формуються у процесі взаємодії та міжсуб’єктного порозуміння, і без наявності спільних інтересів жодна взаємодія неможлива [141; с. 185].

Проте, якщо ж регіони сприймати як політичні або соціальні проекти, розроблені певними суб’єктами з метою захисту або зміни існуючих структур, вони, так само як і проекти держав-націй, можуть бути невдалими. Регіони можуть бути зруйновані зсередини і ззовні, тими ж силами, які їх створюють. Так само як регіон може бути побудований, він також може бути зруйнований, ідеологічно або практично [69; с. 58]. Ф. Чюте зазначає, що конкуруючі між собою проекти держав-членів ОЧЕС стосовно Чорноморського регіону заважають останньому сформуватися і демонструють наміри, які в кінцевому рахунку виявляються неефективними [91; с. 48].

Для теоретичного обґрунтування регіонів важливе значення, також, має *географія*. Адже жодне суспільство не може існувати окремо від своєї

землі. З цього випливає, що регіони тісно прив'язані до території, і являють собою групи людей, які живуть у географічно обмеженому просторі, контролюють певний набір природних ресурсів і об'єднані певними культурними цінностями і спільними зобов'язаннями соціального характеру, вироблених протягом історії [143].

До багатьох регіонів застосовувався географічний принцип: і старі, і нові регіональні організації утворені відповідно до нього. Однак, на теренах посткомуністичної Європи було створено й безліч регіональних інституцій, які не обов'язково відповідали географічному принципу. Вони базувалися на змішаному принципі, що поєднував окрім географічних, ще й інші елементи. Наприклад, до Організації Чорноморського Економічного Співробітництва входять деякі, однак не всі, Балканські держави, які не мають, навіть, виходу до Чорного моря [97; с. 10].

Географ А. Паасі теж говорить про неоднозначність та складність категорії „регіон”, „оскільки вона поєднує у собі як матеріальні, так і „нематеріальні” елементи, а також дуже розбіжні соціальні практики та дискурси” [128; с. 123].

Окрім того, що регіони мають різні складові характеристики, слід згадати, що багато країн можуть належати до різних регіональних утворень одночасно. Деякі з них накладаються один на одного, однак не пересікаються, деякі – умисно створюються як доповнення один одного (наприклад, у Європі та Тихому океані), інші, як от в межах пострадянського простору, – співіснують в умовах суперечностей, або навіть конфліктів.

Важливо зазначити, що у сфері міжнародних відносин та геополітики давно прийнято розрізняти поняття „географічний” та „геополітичний” регіони. Останній з них розглядається у контексті впливу географічного положення певної території на її політичний розвиток та міжнародні відносини загалом. При цьому, слід звертати увагу як географія

використовується у політиці, яким чином різні політичні комбінації та „ансамблі” розкладені на карті цього ареалу. Тобто, поняття „географічний регіон” є статичним, тоді як „геополітичний регіон” – динамічним, оскільки його неможливо розглядати окремо від певного історичного та політичного контексту [253].

Що стосується Чорномор’я, зазначимо, що концепція даного регіону донедавна відносилась до сфери географії. Чорноморський регіон став „геополітичним” зовсім недавно – після розпаду Радянського Союзу та подальшого розпорошення його величезної сфери впливу. В умовах постбіполярного світу Чорноморський регіон почав набувати рис особливої підсистеми в рамках системи міжнародних відносин, і почав визнаватися як „геополітичний”. Цим і пояснюється існування такого великого числа регіональних акторів, що включає Вірменію, Азербайджан, деякі Балканські держави, і ті, що так чи інакше беруть участь у регіональних справах. І, як уже зазначалось вище, майже всі ці держави є членами Організації Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС), а сам Чорноморський регіон перебуває у стані формування як геополітичного об’єкта.

Відмінним від географічного принципу є *принцип регіональної ідентичності*. Він обґрунтовує положення про те, що на основі культурних зв’язків та мови формується набагато тісніший зв’язок, ніж на основі спільності території. Наявність регіональної ідентичності є важливим показником того, чи представляє певна територія об’єднане територіальне утворення. Такого роду ідентичність виникає в першу чергу там, де серед населення панує відчуття приналежності до єдиного культурного простору [253]. Адже народи, що заселяють певний регіон, об’єднані економічними, соціальними та культурними зв’язками. Вони мають великий досвід свого співіснування, а також спільну історичну спадщину. Ще одним важливим фактором, який формує регіональну ідентичність, є спільна система

цінностей і переконань територіальної спільноти, через яку вона сприймає певну політичну, соціальну чи економічну ситуацію.

У даному контексті варто згадати твердження С. Хантінгтона про те, що „регіони – основа для співпраці між державами лише доти, поки географія пересікається з культурою. Сусідство, відокремлене від культури, не сприяє зближенню, а навіть навпаки. Військові союзи, економічні об'єднання вимагають співробітництва між своїми членами, а співробітництво залежить від довіри, яка найлегше впливає із загальних цінностей і культури [...] Взагалі, організації, засновані в межах однієї цивілізації досягають більше успіху, ніж ті, що охоплюють декілька цивілізацій. Це стосується як політичних і безпекових, так і економічних організацій” [103; с. 130-131]. Наприклад, успіх НАТО перш за все залежить від того, що до нього входять держави, які поділяють спільні цінності та, зокрема, філософію євроатлантичного світу. Це формує культурну близькість, що, зокрема, веде до економічної інтеграції суміжних країн. Тому, однієї географічної близькості недостатньо. У випадку з Чорноморським регіоном, тут повинна бути встановлена регіональна ідентичність, і ще невідомо, хто візьме на себе відповідальність за це.

Однак, на думку дослідника Ч. Кінга, спільна ідентичність не є обов'язковою умовою для успішного розвитку регіону. Він зазначає, що фундамент, на якому стоїть регіон, – це не спільність мови, культури й релігії, що їх можуть поділяти складові елементи регіону – окремі люди, народи чи держави. В його основі лежать зв'язки – глибокі й тривкі контакти між людьми й суспільствами, які відрізняють один простір від іншого [113; с. 26]. Дослідник зазначає, що не так давно уявлення про Чорне море як свого роду сполучну геополітичну ланку мало сенс не лише для місцевого населення і політичних лідерів, а й для західних дипломатів, стратегів і письменників, які ціле своє життя займалися цим морем і проблемами навколо нього. У XIX столітті Чорне море становило наріжний

камінь „східного питання”, яке полягало в тому, як ділити ослаблену Османську імперію. Довкола нього точились інтриги й боротьба великих європейських держав. У період між світовими війнами цей регіон слугував ніби перехрестям між неспокійними Балканами, більшовиками й європейськими протекторатами в Леванті¹. Згодом, цим регіоном проходила лінія фронту між капіталізмом і комунізмом: одні країни вважалися в комуністичному світі „сретичними”, як от Албанія, Югославія і Румунія, інші виступали аванпостом Заходу проти Радянського Союзу, як Греція і Туреччина [112; с. 22-23].

Також, характеризуючи особливість Чорноморського регіону, Ч. Кінг стверджує: „якщо в історії Чорномор’я і є якась спільна тема, то це не конфлікти й насильство і вже зовсім не щось типу зони розламу між непокєднуваними „цивілізаціями”. Це радше запізнїлий прихїд головних ідей, на яких розквітла Європа в XIX-XX столїтті. Чорномор’я – це край, де пізно постала модерна держава, ще пізніше культурна спільнота еволюціонувала у політичну націю, і ще пізніше виникла повноцінна національна держава. У деяких випадках це сталося на початку, а в деяких – аж у самому кінці XX столїття” [112; с. 24].

Чорноморський регіон з географічної точки зору являє собою перехрестя декількох просторів: євразійського, близькосхідного, каспійського та південних територій Дунаю, утворюючи так званий „геополітичний вузол” [132; с. 83]. Культурно та історично місцеве населення пов’язане з Османською, Російською, Австро-Угорською та Перською імперіями, і їх так звані лімітрофи розташовані саме тут [112; с. 24-25]. Тому, Чорноморський регіон є унікальним з будь-якої точки зору: культури, географії, цивілізації, релігії чи етнології. Таке різноманіття

---

¹Левант (фр. Levant), також Шам (араб. الشَّام) — загальна назва країн, розташованих у східній частині Середземноморського регіону. В широкому розумінні увесь напів-місяць східного узбережжя Середземного моря — (Сирія, Ліван, Ізраїль (з 1948 р.), Єгипет, Туреччина, Греція, Кїпр); у вузькому значенні — Сирія та Ліван.

культур у межах Чорноморського регіону, навпаки, є запорукою його багатства [253].

Проте деякі дослідники, не зважаючи на те, що народи Чорноморського регіону належать до єдиного географічного простору, певним чином поділяють спільну історичну спадщину, а також зацікавлені розвивати економічні, торгові та гуманітарні відносини, вважають, що останні не утворюють спільний територіальний простір. Для них досліджуваний регіон радше представлений як складена мозаїка етнонаціональних, конфесійних та лінгвістичних одиниць. Тому, не дивно, що він завжди характеризувався динамічністю, що не завжди має позитивний вплив.

Повертаючись до теоретичного обґрунтування поняття „регіон”, можна зробити висновок, що воно ще не має чіткої дефініції як серед науковців, так і серед наукових дисциплін. В той час, коли історики та політики, нібито, чітко знають, з чим вони мають справу, економісти визначають регіон через призму офіційних торгових структур. Таким чином, визначення поняття „регіон”, включаючи такі спільні елементи як „культурні, економічні, мовні та політичні зв’язки”, залишається відкритим питанням [104; с. 58].

Слід знову відмітити думку Ч. Кінга про те, що безкорисно шукати якісь спільні об’єктивні ознаки, які відрізняють справжній регіон від уявного. Адже не існує чітких критеріїв для виділення „достовірного” регіону серед інших природніх територій. Деякі території, які мають спільні культурні, мовні чи історичні спільноти, поділені на взаємно антагоністичні держави. Іншим територіям, які мають небагато спільних історичних чи соціальних рис, вдається існувати в дусі спільної ідентичності та співробітництва у сфері міжнародних відносин. Таким чином, коли регіони виникають у вигляді політичних концепцій, вони продовжують існувати, в основному через самосвідомі проекти їх побудови, чи то через

співробітництво, чи через випробувані механізми імперіалістичної експансії та державного завоювання. Зрештою, регіони існують там, де їх існування визнають політики та стратеги [113; с. 13-26].

Згідно з Б. Хеттне, найважливіші аспекти, на які слід звертати увагу, досліджуючи регіоналізм, це культура, безпека, економічна політика та політичний режим. Якщо ж процеси регіоналізації мають місце, тоді ці аспекти переходять від „спорідненої гетерогенності” до „підвищеної гомогенності” [100; с. 65]. При цьому Б. Хеттне виділяє два різновекторних процеси: „гегемоністичний регіоналізм”, принесений та насаджений ззовні владою-гегемоном, та „автономний регіоналізм”, утворений „знизу” [100; с. 66].

Останній з них сьогодні є більш поширеним, оскільки він є ознакою зростаючої ролі субнаціональних та транснаціональних рівнів управління. Так званий „новий” регіоналізм має справу не з державними, а скоріше з недержавними акторами, які мають потужний вплив на громадськість. Таким чином, у той час як традиційний регіоналізм розглядається під кутом зору класичних теорій міжнародних відносин, таких як лібералізм або теорії інтеграції, для розуміння процесів, що відбуваються у суспільствах з розвитком „нового” регіоналізму, слід використовувати міждисциплінарний підхід [100; с. 68].

Таким чином, регіоналізм базується на п’яти необхідних основах: існування географічної та екологічної єдності, певна взаємозалежність соціальних груп, налагоджене співробітництво, регіональне громадянське суспільство із спільними цінностями і, нарешті, регіональний діючий суб’єкт, наділений легітимністю, самобутністю та силою прийняття структурних рішень [100].

Отже, із самої природи регіону випливає, що регіоналізація являє собою процес розвитку, структурування певної території або простору, у нашому випадку міжнародного регіону (економічного, політичного,

культурного тощо), що охоплює кордони декількох або багатьох держав, об'єднаних спільними інтересами переважно в економічній (спільні ринки) та політичній сферах (різноманітні інтеграційні об'єднання, які насамперед і сприяють утворенню та функціонуванню спільних ринків) тощо.

Принагідно зазначити, що Б. Хеттне і Ф. Содербаум у своїх працях оперують ще одним терміном – регіонність (*regionness*), визначаючи його як ступінь регіональної здатності виражати інтереси того чи іншого регіону, що знаходиться у процесі свого розвитку, що включає три стадії: пре-регіональну (у потенційному регіоні визрівають соціальні та географічні передумови); стадію регіоналізації (створюються формальні та неформальні канали для регіонального співробітництва); заключну стадію регіоналізму (формується помітно відмінна ідентичність, проявляються можливості, здатності та легітимність, що перетворює регіон у самодостатній) [101; с. 457-473].

Детальніше, термін „регіонність” стає основоположним при визначенні регіону як такого, і розуміється як здатність певного самовизначеного регіону чітко виражати свою ідентичність та інтереси перед іншими акторами. Те, наскільки регіон виражає свою регіонність, слугує показником, наскільки „справжнім” та успішним він може бути. Б. Хеттне припускає, що регіонність, таким чином, є поняттям, подібним до „акторності” (тобто, наскільки міжнародний актор може виступати власне актором) [101; с. 556].

Більшість праць про регіоналізм визначають регіонність як „пересікання декількох вимірів”, які включають „культурну близькість, політичні режими, заходи безпеки та економічної політики”, і в результаті впливають у „регіональну узгодженість у рамках певної географічної області” [102; с. 28].

Існує й інший підхід до аналізу регіоналізму, який зосереджений на *безпековому вимірі*. Вчені Б. Бузан та О. Уївер, пропонують регіональний

підхід, виділяючи „кластери” держав, пов’язаних спільними загрозами: оскільки більшість загроз мають вплив на короткій відстані, взаємозалежність у сфері безпеки, зазвичай, формується в рамках кластерів – безпекових комплексів [87; с. 4].

Автори, правда, не відносять Чорноморський регіон до регіональних безпекових комплексів, проте виділяють увесь пострадянський простір як регіональний безпековий комплекс. Цікавими елементами їхнього аналізу є два довгострокові принципи, що характеризують цей ареал: „хвилі розширення і скорочення просторів Російської імперії та зміна ступеню відособленості та залучення до інших регіонів, перш за все – Європи” [87; с. 397].

Такий підхід є дещо обмеженим, оскільки він відображає власне сприйняття авторів і зосереджений лише на питаннях безпеки, залишаючи такі важливі аспекти як економіка, суспільство або культура, поза увагою.

Як уже зазначалося раніше, питання про „регіонність” Чорноморського регіону досі не вирішене серед наукового товариства. Наприклад, М. Аїдин стверджує, що з академічної точки зору існують сумніви стосовно того чи являється Чорномор’я регіоном взагалі.

Проте, він вважає, що, аналізуючи даний простір, його слід сприймати як комплексну одиницю. Він критикує той факт, що це є власне регіон, зазначаючи, що Чорномор’я виступає як „пасивний географічний ареал”, „штучно створений регіон”, „чорна діра”, „побічний ефект європейської інтеграції” або як „регіон у процесі творення”, а також характеризує його як такий, що має слабкі прояви регіональної ідентичності [77; с. 85].

У свою чергу, Ю. Липа описує Чорноморський регіон та всі чорноморські країни як спільну власність. „Цю власність, це майно протиставляємо усім чужинцям, звідки б вони не приходили. Чорноморські країни належать тільки до себе. Це є окремий простір. Творить його

спільноту лучба й характер людності, спільне коло торгівлі і пам'ять про великі держави, що намагалися об'єднати землі цього простору. Можливо, що творитиме його ще й спільна воля. Тим часом, в очах чужинців, що оточують цей простір, він є тільки колоніальним простором. Для Західної Європи це „Європа номер два”... Для Москви й Петербурга – це теж „Росія номер два”..., якась „Малоросія”, якийсь „Придунайський край”...” [41; с. 82].

Серед основних причин, чому Чорноморський регіон є для чужинців колоніальним простором, Ю. Липа виділяє політичну неорганізованість, а також економічну відсталість. „Чорноморські краї не мають розвиненого промислу, опертого на власнім чорноморським капіталі” [41; с. 84].

Б. Парахонський, підкреслює, що „на сьогодні виявилися певні спільні риси, завдяки яким регіон можна вважати певною цілісністю”. Серед них він називає:

- спільне комуністичне та радянське минуле нових держав регіону, особливості „периферійного” існування багато в чому визначає подібність сучасних соціально-економічних та політичних процесів (державотворення, модернізація економічного життя, входження у світовий політичний та економічний простір тощо);
- вимушене перебування нових держав регіону у „вакуумі безпеки”, що утворився внаслідок розпаду СРСР та світової системи соціалізму, бажання вийти з-під опіки Москви і складнощі входження в альтернативні системи безпеки, подібність зовнішньополітичних орієнтацій та ставлення до країн регіону з боку інших держав;
- актуалізація ресурсного і транзитного потенціалу регіону для світових економічних сил (Європа, Далекий Схід). [63; с. 34].

Отже, вихід Чорноморського регіону на геополітичну арену створило нову парадигму. Чорноморські держави зустрілися з багатьма проблемами, оскільки сам регіон важко вписується у геополітичну картину світу. Проте,

перед політиками не стоїть завдання створити новий регіон, а чітко визначити довготривалі інтереси, відстоювати їх та застосовувати політичні ресурси та важелі там, де необхідно, що вимагає чітких та узгоджених дій.

Висновки до розділу 1

Отже, аналіз джерельної бази в контексті дослідження Чорноморського вектору зовнішньої політики Румунії свідчить про те, що дослідження румунської тематики доволі активно проводиться серед наукового товариства. Зокрема можна знайти багато матеріалу з питань політики, історії, культури, вивчення україно-румунських та румуно-українських історичних та культурних відносин, а також особливостей сучасної зовнішньої політики Румунії в регіоні Центральної та Східної Європи. Також у науковій літературі досить повно розглядається структура та тенденції розвитку Чорноморського регіону, окремі аспекти міждержавних взаємин в його межах.

Однак, прослідковується нестача матеріалу стосовно політики Румунії саме в Чорноморському регіоні на сучасному етапі.

Визначення місця Чорноморського регіону в глобальній системі міжнародних відносин неможливе без урахування особливостей процесу регіоналізації міжнародних відносин в рамках останнього. З огляду на різні наукові підходи та концепції щодо трактування регіоналізму визначено, що Чорноморський регіон перебуває у процесі формування як геополітичний, з усіма відповідними особливостями. Притаманна досліджуваному регіону динамічність повинна використовуватися на благо ефективного регіонального співробітництва.

РОЗДІЛ II

ЧОРНОМОРСЬКИЙ РЕГІОН ЯК ВАЖЛИВИЙ ОБ'ЄКТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РУМУНІЇ

2.1 Проблема регіонального лідерства та розстановка сил у Чорноморському регіоні

Як було визначено, Чорноморський регіон являє собою унікальну точку на планеті, де переплітаються різні культури, цивілізації та релігії. Це найскладніша мозаїка етнонаціональних, конфесійних та мовних груп, що відображає природу Євразії в мініатюрі. Щоправда, таке різноманіття призводить швидше до зіткнення стратегічних інтересів та прагнень регіональних гравців, аніж до їх взаємодії.

Після краху комунізму, Чорномор'я перетворилося на регіон складних політичних пертурбацій. Спалахи збройних конфліктів, спричинені слабкістю держав і крахом регіональних схем безпеки, переростання внутрішніх суперечок у міжнародні конфлікти, політика торговельних та енергетичних союзів належали до головних проблем ще до Другої світової війни. Нині вони знову набувають своєї актуальності. За останні кілька десятиріч у межах Чорноморського регіону відбулися численні кризи, революції та зміни, вплив яких відчутний і сьогодні. Злободенні проблеми, пов'язані з Кримським півостровом, замороженими конфліктами в Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії і Нагірному Карабаху, а також з енергетичними проектами нафто- і газопроводів, створюють неабияку напругу в міжнародних відносинах, привертаючи увагу Європи та всієї світової спільноти до зазначеної території. Через це Чорноморський регіон завжди характеризувався надмірним динамізмом, що важко віднести до позитивних рис. Важливість Чорноморського регіону та подій, що відбуваються навколо нього, підкреслюються тим, що вони не є

ізолюваними і загрожують політичній стабільності та демократичному розвитку регіону, що також негативно впливає на добробут та безпеку Європи.

Виклики та загрози в рамках досліджуваного регіону є складними і наявність тут такої великої кількості державних і приватних акторів може призвести до розвитку двох сценаріїв: один – до постійної конфронтації, інший – до співробітництва, який може до певної міри нейтралізувати проблеми всього регіону.

Оскільки Чорноморський регіон знаходиться у стані безперервних змін, робити будь-які далекоглядні прогнози стосовно його розвитку нелегко. Проте для визначення вектора внутрішніх регіональних процесів слід звернути увагу на діяльність тут регіональних лідерів. Адже кожна чорноморська держава має певні інтереси та амбіції в рамках окресленого регіону, для реалізації яких вона проводить відповідну безпекову, регіональну та економічну політику. До того ж через відсутність чіткої політичної розстановки сил тут має місце боротьба за регіональне лідерство.

Перш за все, слід зазначити, що серед чорноморських гравців існує певна геополітична ієрархія, яка включає чотири групи акторів: світові гравці – США, РФ, ЄС; регіональні центри сили – Туреччина, Румунія та Україна, що поступаються першій групі за сукупністю можливостей; інші держави та міжнародні організації. Центральним елементом геополітичної структури Чорноморського регіону виступають Росія і Туреччина, взаємодія яких здійснюється на основі національних зовнішньополітичних стратегій.

Отже, як уже зазначалося раніше, в географічному аспекті Чорноморський регіон складається із шести прибережних держав – України, Грузії, Румунії, Болгарії, Туреччини та Росії. Більш розширена геополітична ідентифікація регіону передбачає включення до нього таких країн, як Азербайджан, Вірменія та Молдова.

Д. Штибликов зазначає, що Вірменія, Азербайджан, Болгарія, Грузія, Греція, Молдова, Румунія, Росія, Туреччина та Україна є головними зацікавленими суб'єктами регіону [68; с. 111]. О. Снігир серед Чорноморських гравців виділяє Росію, Туреччину, Грузію, Молдову, Болгарію, Румунію, а також США, НАТО, ЄС та регіональні організації і структури, такі як: ОЧЕС, ГУАМ, Співдружність демократичного вибору (СДВ), „Чорноморська гармонія”, „Блексіфор” тощо [200]. Тоді як А. Язькова світовими акторами, які проявляють активну діяльність у даному регіоні, називає США, ЄС, Росію та Туреччину [212].

Н. Корона вказує, що Чорноморський регіон є підсистемою європейської системи міжнародних відносин зі своїми елементами, структурою та середовищем. До основних елементів-держав Чорноморської системи міжнародних відносин він включає Азербайджан, Албанію, Вірменію, Болгарію (члена ЄС), Грецію (члена ЄС), Грузію, Молдову, Росію, Румунію (члена ЄС), Туреччину (члена НАТО) та Україну. Названі держави безпосередньо беруть участь у структуруванні системи безпеки й співробітництва в рамках регіону [39, с. 22].

У публікації „Черное море: новая арена глобального соперничества” вказуються актори, які прагнуть бути активними в Чорноморському регіоні: глобальні держави – США, Росія, регіональні держави – Туреччина, Україна, Румунія, та міжнародні організації – НАТО, ЄС, ОБСЄ, ГУАМ, ОЧЕС [209].

Таким чином, ми бачимо, що більшість науковців вважає, що Чорноморський регіон включає не лише держави Чорноморського басейну, а й ті, чиї інтереси найбільше зачіпаються процесами, що відбуваються в межах досліджуваної території.

Окрім територіальних, геополітичних і гео економічних параметрів існує цивілізаційний вимір регіону, пов'язаний зі спільними культурно-

історичними характеристиками країн, що входять до складу „Великого Чорноморського регіону”.

З числа головних гравців у регіоні (Росія, Туреччина, США, НАТО та ЄС) лише Сполучені Штати можуть розглядатись як зовнішній актор. Інші менш потужні держави (Україна, Румунія, Болгарія та ін.) наразі можуть не сприйматися як впливові актори, але заслуговують на увагу з точки зору майбутнього потенціалу.

Слід зауважити, що у Чорноморському регіоні присутні інтереси й інших, менш впливових гравців. До них належать країни Центральної і Східної Європи, – зацікавлені в безпечному оточенні, в розвитку енерго-ресурсного і транзитного потенціалу регіону, а також неєвропейські країни, – зацікавлені у зміцненні регіональної безпеки та, за певних умов, у прибутковому вкладенні інвестицій у розвиток регіону.

Загалом, досліджуючи міждержавні процеси в Чорномор’ї, науковці по-різному його називають: „вузол протиріч”, „зона протистояння”, „зона суперництва”, „арена боротьби за вплив”, „стратегічний коридор”, „цивілізаційний бар’єр між ісламом та християнством” тощо.

Д. Штибликов називає декілька ключових зон, так званих „больових точок” регіону: турецькі протоки Босфор і Дарданелли, півострів Крим, Грузія і зона, локалізована територією від Фокшанського проходу в Румунії до Дністра [68; с. 112].

У своїй відомій праці „Велика шахівниця” Зб. Бжезінський також згадує досліджуваний регіон, визначаючи його як „Євразійські Балкани”. Щоправда, він розглядає його в більш розширеному спектрі, включивши до нього, крім Кавказу і власне Балкан, Середню і частину Південної Азії, а також райони Перської затоки та Близького Сходу, оскільки, за його визначенням, всім цим територіям був притаманний силовий вакуум [26; с. 123-125].

У будь-якому випадку Чорноморський регіон викликає полеміку серед наукового співтовариства, оскільки він неоднозначно може кваліфікуватися як сфера регіонального співробітництва, так і арена протистояння зовнішніх та внутрішніх сил різних країн.

На нашу думку, для найбільш вдалого визначення головних гравців регіону слід враховувати їх активність у його межах. З огляду на вищевказані спостереження дослідників ми схилиємося до того, що важливими суб'єктами регіональних відносин виступають Росія, Туреччина, Україна та Румунія, а серед глобальних лідерів – Європейський Союз, кордони якого підійшли безпосередньо до берегів Чорного моря, НАТО та США. Всі ці актори відверто висловили свої інтереси в регіоні і ведуть відповідну регіональну політику.

Чорноморському регіону притаманний мінливий характер учасників. Тобто, після розпаду Радянського Союзу кількість держав тут змінювалась: одні виникали, інші – зникали. Тому в межах зазначеного регіону можна спостерігати комплексність внутрірегіональних відносин. Такий стан речей породжує тісні взаємозв'язки із сусідніми регіонами – Каспійським, Балтійським та Середземноморським. Однак, наявність великої кількості регіональних та нерегіональних зацікавлених учасників передбачає зіткнення їх інтересів.

Головним чином зацікавленість всіх сторін стосується основних транзитних шляхів, що з'єднують країни Заходу з багатими вуглеводнями Центральною Азією та Закавказзям. Зростаюча привабливість економічного простору регіону перетворює його на територію геополітичної значимості.

Проте, основною перешкодою для економічного та геополітичного розвитку Чорноморського регіону є його великий конфліктогенний потенціал, наявність зон заморожених конфліктів, а також питання енергетичної безпеки. Все це залишається предметом стурбованості і тягне регіональний розвиток в протилежні напрямки.

Як зазначає Ю. Липа, „у ланцюгу чорноморських країн є ланки політичної порожні, але для чужинців довкола всі чорноморські країни політично пасивні. Ці краї якби самим Провидінням призначені „на покорм” Петербурга, Риму чи Лондона” [41; с. 8].

Характеризуючи регіональні амбіції, для початку, **Російської Федерації**, слід зазначити, що Чорне море протягом багатьох століть було зоною її особливих інтересів. Основним своїм завданням у Чорноморському басейні вона вважає відновлення та зміцнення свого домінування, а також обмеження присутності інших суб'єктів. Росія веде цілеспрямовану політику щодо відновлення великодержавних амбіцій у регіоні за усіма параметрами, використовуючи усі можливі політичні, дипломатичні, силові й особливо енергетичні важелі впливу. Російські інтереси присутні практично в кожній зі сфер діяльності чорноморських країн.

Охопивши поглядом безмежні простори Росії на географічній карті, на півночі ми знаходимо Арктику, яка являє собою вигідний геополітичний простір та значні мінеральні ресурси. На її західних кордонах, слід визнати, загроз безпеці немає. Центральна Азія, якщо й представляє якусь загрозу, то незначну. Кордони на Далекому Сході нещодавно були приведені під дію актів з делімітації кордонів. Критичною зоною залишається лише Чорноморський регіон – найбільш нестабільний та суперечливий ареал російських інтересів. Він представляє найнебезпечніші ризики, однак, і найбільш перспективні можливості.

Деякі з дослідників називають Росію найвпливовішим регіональним гравцем. Багато держав відчують вплив, або й тиск Росії на себе. При чому йдеться не лише про, скажімо, „слабкі” держави (Україна, Грузія, Республіка Молдова), а й про великі європейські держави, які залежать від російського імпорту нафти й газу.

Можливості Росії задовольнити попит Європи на енергоресурси тісно пов'язані з її здатністю поставляти ресурси без великих інвестицій у

технології та інфраструктуру. Саме тому, Чорномор'я представляє такий інтерес для Росії, оскільки він дає їй можливість маніпулювати енергоресурсами та зберігати свій вплив.

Стосовно безпеки в Чорноморському регіоні, Росію цікавлять два аспекти. По-перше – позбавити США будь-якої платформи в даному ареалі. І по-друге – не втратити контроль над Грузією, Вірменією та всім північним Кавказом [135]. Наявність заморожених конфліктів (у Придністров'ї, Абхазії та Південній Осетії тощо), а саме збереження їх *status quo* є вигідним для Росії. Це надає їй можливості впливати не лише на процеси у країнах, де знаходяться вогнища зазначених конфліктів, але й на регіон у цілому.

Москва ніколи не вдавалася до конкретних дій щодо вирішення цих проблем, зберігаючи в зонах конфліктів свою військову присутність. Як зазначає Ф. Тассінарі, „події, що відбулися в Грузії 2008 р., є також свідченням того, що Росія спроможна провокувати та використовувати ескалацію „заморожених” конфліктів з метою створення умов для реалізації власних геополітичних та гео економічних проектів” [145; с. 7-9].

Розглядаючи мотивацію дій Російської Федерації у зоні „заморожених” конфліктів слід враховувати те, що у зовнішньополітичному плані Росія не лише не відмовляється від відновлення статусу великої держави, а й все наполегливіше прагне й надалі залишатися впливовим центром формування всього геополітичного ландшафту Європи, особливо Східної Європи та регіону Чорноморського басейну.

Придністров'я і Південний Кавказ є важливими військово-стратегічними плацдармами для Росії: присутність у Придністров'ї забезпечує їй вплив у Південно-Східній Європі та на Балканах, а контроль над розташованим наперетині Європи й Азії Закавказзям дає можливість просування вглиб Середнього і Близького Сходу, до басейнів Каспійського, Чорного й Середземного морів.

I. Максименко зазначає, що особливу зацікавленість Москва проявляє до того, щоб у майбутньому потік каспійської нафти йшов тільки через російські нафтопроводи і порти в рамках проектів енерготранспортної системи, яку розвиває Росія спільно з іншими країнами Великого Чорноморського регіону – Туреччиною, Азербайджаном, Болгарією, Грецією [45; с. 165].

Відомо, що енергетична політика вимагає активних дій і з боку західних держав. О. Волович стверджує, що з огляду на посилення присутності ЄС і США в Чорноморському регіоні, Росія сприймає це як посягання на її позиції, вважаючи цей регіон історичною зоною своїх стратегічних інтересів [31]. Росія неодноразово заявляла, що розміщення військових об'єктів США і НАТО у Східній Європі порушує досягнуті раніше домовленості і власні декларації НАТО, зроблені у зв'язку з підписанням Основоположного акту Росія – НАТО у 1997р. [15]. Створення американських військових баз у Болгарії та Румунії Москва сприймає з великим занепокоєнням і залишає за собою право вжити всіх необхідних заходів для надійного забезпечення своєї національної безпеки.

Останнім часом Росія активно залучається до діяльності Блексіфор, а також до турецької ініціативи „Чорноморська гармонія” та середземноморських антитерористичних навчань. Спільно з Туреччиною Росія заявляє, що функцію охорони шляхів транспортування енергоносіїв у басейні Чорного моря вже близько десяти років виконують Чорноморські сили у складі підрозділів ВМС усіх шести чорноморських держав (включаючи Україну), яких достатньо для гарантування безпеки мореплавання.

Таким чином, Російська Федерація як автократична держава, прагне незалежно діяти як у зовнішній, так і у внутрішній політиці. Її основною метою є перелаштування політичної карти в Чорноморському регіоні, а також здійснення контролю не лише над енергетичними проектами

зазначеного регіону, а й над енергетичними постачаннями до всієї Європи. Найбільш тривожним у даному контексті є не так повернення Росії в ряд головних акторів, як її авторитарність. Інакше кажучи, Росія представляє значний ризик для міжнародної політики [82].

Щодо невирішених конфліктів, Москва намагається управляти ними одноосібно і не допустити їх вирішення. Для неї вигідно залишити їх у замороженому стані, підтримуючи нестабільність у регіоні, що збільшує її сфери впливу в Чорномор'ї та СНД.

Безумовно, Росія блокуватиме процеси консолідації, інтеграції та розширення Європи, що є необхідною умовою для вирішення конфліктів. Росія надає перевагу військовій силі, так як інші засоби, які базуються на мирних методах, обмежують її імперіалістичні прагнення.

Москва завжди була проти процесів європейської інтеграції. Особливим принципом російської зовнішньої політики було протистояння створенню Європейської коаліції, тому що це неодмінно сприймалося як загроза російським інтересам [135; с. 43-45]. Більше того, якщо це демократична коаліція, то вона сприймається не лише як загроза російським інтересам, які полягають у гегемонії в СНД та здійсненні впливу у Східній Європі, а й як загроза самим основам російської державності. Це розуміється як російською стороною, так і рештою регіональних акторів.

Таким чином, основна мета Російської Федерації полягає у тому, щоб перешкоджати європейській консолідації, залишаючи за собою право відмовитись від „європейського вибору” та не здійснювати демократичні реформи.

Туреччина вважається другим за значимістю геополітичним актором у Чорноморському регіоні. Маючи найдовшу берегову лінію серед усіх прибережних чорноморських держав, Туреччина сприймає Чорноморський регіон з позицій історичного минулого. Протягом багатьох століть чорноморські води розглядалися як внутрішнє море Османської

імперії. Остання володіла виключним правом контролю над турецькими протоками, що вимагало від суден інших держав отримувати згоду Туреччини, перш ніж пройти через них. У 1923 р. за Лозаннським договором протоки Босфор і Дарданелли були інтернаціоналізовані, що значно обмежило вплив Туреччини в Чорномор'ї. Однак, у 1936 р. після підписання Конвенції Монтре, Анкара здобула повний контроль над вказаними протоками. Таким чином, історичне минуле вплинуло на сприйняття Анкарою своєї позиції у Чорноморському регіоні і в даному контексті значення Конвенції Монтре не може бути переоцінено. Адже це не лише міжнародний документ, який надає право Туреччині контролювати проходження кораблів через турецькі протоки. Він заклав основи для ключової ролі Туреччини в питаннях енергетичної безпеки, заморожених конфліктів та інших безпекових питань, які виходять за межі регіонального контексту та набувають міжнародного значення [114].

Якщо вести мову про політику безпеки Туреччини на морі, слід розпочати з аналізу ініціативи „Блексіфор”. Вона була започаткована в 1998 р., з підписанням установчих документів у 2001 р. у Стамбулі, і активізувалася після терактів 9/11. Крім того, Туреччина та всі інші держави Чорного моря, а саме – Болгарія, Румунія, Україна, Росія, і Грузія – беруть участь у цій ініціативі.

Спочатку названа ініціатива була спрямована на здійснення гуманітарної допомоги і пошуково-рятувальних операцій. Потім її сфера діяльності розширилась, охопивши операції з попередження тероризму, організованої злочинності, розповсюдження зброї масового знищення, торгівлі людьми тощо.

У 2003 р. було створено Чорноморський прикордонний координаційний та інформаційний центр (ВВСІС), відповідальний за сприяння обміну інформацією про незаконну морську діяльність у регіоні Чорного моря.

У 2004 р. Туреччина представила наступну ініціативу – „Чорноморська гармонія”, яка спрямована на підвищення здатності та узгодженості прибережних чорноморських держав реагувати на мінливі виклики безпеки [79; с. 14]. Таким чином, всі вищезгадані проекти були спрямовані на уніфікацію дій чорноморських країн, включаючи Росію.

З одного боку, вказані вище ініціативи можна було б сприймати не лише як інструменти забезпечення безпеки на морі, але й як хороша можливість зближення чорноморських держав. З іншого боку, всі зусилля Туреччини, навіть якщо вони були спрямовані на зближення прибережних держав, виявили відсутність регіональної концепції щодо Чорноморського регіону у щонайменше двох аспектах. По-перше, Туреччині не вистачає чіткої регіональної концепції. По-друге, сек'юритизація Туреччини в морській сфері, спрямованої на збереження та зміцнення її керівної ролі у Чорному морі, не дозволяє іншим акторам, включаючи НАТО і США, збільшити тут свою присутність. Таким чином, своєю військово-морською стратегією Туреччина намагалася продемонструвати, що наявність трьох прибережних держав-членів НАТО (Туреччина, Румунія та Болгарія) нівелює необхідність присутності НАТО в Чорноморському регіоні.

Варто зазначити, що з початком хвилі демократизації в арабському світі наприкінці 2010 р. Туреччину часто ставили в якості достойного прикладу переходу від диктатури до демократії, та характеризували як зразкову державу для молодих демократій.

Однак, будучи офіційним кандидатом на вступ до ЄС з 2005 р., Туреччина зазнала певних розчарувань у євроінтеграційних процесах. Це зумовило геостратегічний поворот політичного вектору Анкари, який донедавна був спрямований на покращення відносин з Росією та з державами Близького Сходу (зокрема з Іраном), що давало підстави називати її „своєю серед чужих та чужою серед своїх” [187].

Більше того, після обрання у 2014 р. прем'єр міністра Р. Т. Ердогана від Партії справедливості та розвитку президентом Туреччини, виникла небезпека подальшого перетворення Туреччини в ісламістську республіку – зі зростаючим тиском релігійних приписів на громадян у повсякденному житті [163]. Це може спричинити суттєві обмеження свободи думки і слова та демократичних процедур, а також погіршення ролі Туреччини на міжнародній арені.

Як зазначає В. Каспрук, Р. Ердоган, відійшовши від заповітів засновника Турецької Республіки К. Ататюрка, почав вибудовувати свою конструкцію нової Туреччини – дивну суміш з неоосманізму і ісламізму або ісламістського неоосманізму, яка ґрунтується на мріях про повернення величі славного минулого Османської імперії, завищених претензіях нинішньої влади і недооцінці складнощів регіональної і міжнародної політики [169].

Така претензійна концепція, заснована на політиці сили в ім'я домінування, по суті є нічим іншим, як різновидом імперіалістичної політики сучасності, з тією лише різницею, що Р. Ердоган не має колишніх можливостей, які свого часу мала влада в Османській імперії. Таким чином можна зробити висновок: експансіоністська політика турецьких неоосманістів дуже нагадує реваншистські потуги путінської Росії.

Позиція Туреччини у межах Чорноморського регіону збігається з позицією Росії і полягає в незадоволенні зростанням тут присутності США, так як це принижує роль Туреччини як плацдарму НАТО в Чорноморському басейні. Туреччина прагне створити регіон, „в якому для забезпечення безпеки не будуть потрібні „нерегіональні держави” [187].

Якщо аналізувати російсько-турецькі відносини до подій, що сталися наприкінці 2015 р., у контексті зближення Анкари з Москвою варто згадати слова В. Путіна про те, що Росія і Туреччина „вийшли на рівень багатопланового стратегічного партнерства”. Таким чином, ЄС та США

могли втратити такого важливого союзника як Туреччина у переговорному процесі з Кремлем. Росія ж, у свою чергу, намагалася скористатися партнерством із Туреччиною, щоб витіснити США з Чорноморсько-Кавказького регіону.

До президентських виборів 2014 р. Туреччина за своєю активністю дійсно могла братися за приклад не лише молодими демократіями, а й іншими регіональними суб'єктами. Адже покращення її відносин із сусідами відповідно до концепції „нуль проблем із сусідами” створило більше ніж реальні перспективи для поступового перетворення Туреччини в регіонального лідера. Тим більше, що Туреччина геополітично тяжіє і до Близького Сходу, і до Європи, і до Балкан, і до Кавказу, і до інших регіонів та субрегіонів. Однак, наразі Туреччина перебуває в оточенні кризових точок: Ірак, Сирія, Сектор Газа, Нагірний Карабах, Україна.

Вся серйозність проблем ускладнюється ще й тим, що після збиття Туреччиною російського літака Су-24, її відносини з Російською Федерацією різко погіршилися. Політичне та економічне протистояння двох держав, спровоковане катастрофою російського військового літака, може набрати нових обертів, з наступними наслідками: перекриття постачання газу до Туреччини, зменшення потоку російських туристів, обмеження імпорту турецьких продуктів, замороження будівельних проектів, припинення контактів за військовою лінією, підтримка Росією курдських сепаратистів, які воюють проти Туреччини тощо.

У контексті загострення російсько-турецьких відносин, як зазначає Г. Перепелиця, цілком доречно говорити про зближення Туреччини з Україною, причому – насамперед, військово-політичне. Новий формат відносин Туреччини та України матиме спільні заходи у сфері безпеки, насамперед це стосується двосторонніх консультацій, і відповідно сприятиме зближенню їх позицій у цій галузі [161]. Адже, незважаючи на те, що відносини між Україною та Туреччиною розвивалися у форматі

стратегічного партнерства, у зазначеній сфері вони були досить нейтральними. Зараз, згідно з Г. Перепелицею, зближення, по-перше, призведе до координації дій між Україною й Туреччиною в Чорноморському регіоні для зміцнення чорноморської безпеки. І, по-друге, – до поглиблення відносин і вироблення спільної позиції щодо анексії Криму [161].

Інтереси Європейського Союзу, США і НАТО в Чорноморському регіоні можна тісно пов'язати з діяльністю та активністю в його межах **Румунії**. Адже, після її вступу до ЄС у 2007 р. Брюссель здобув географічну присутність в регіоні та можливість виступати тут впливовим гравцем. Так само і НАТО посилило свої позиції у Чорномор'ї з прийняттям Румунії та Болгарії до свого складу.

Румунія, будучи впливовою регіональною державою, членом НАТО і ЄС, у своїй зовнішній політиці приділяє велику увагу питанню щодо визнання її як країни-постачальника стабільності і безпеки, виразника та захисника інтересів Заходу. Дії румунського керівництва на міжнародній арені закладають підґрунтя для регіонального домінування Бухареста. Проголошена президентом Румунії Т. Бесеску ініціатива створити стратегічну безпекову вісь „Вашингтон-Лондон-Бухарест”, була підтримана керівництвом США. У цьому контексті привертає увагу підписання 6 грудня 2005 р. державним секретарем США К. Райс та міністром закордонних справ Румунії М. Унгуряну рамкової угоди про розташування американських військових об'єктів на території Румунії [52; с. 123]. Підписання угоди виокремило Румунію серед інших на той час 26 країн-членів НАТО, надало Бухарестові офіційний статус прямого союзника США на двосторонній основі, додаткової політичної і військової ваги на міжнародній арені [30; с. 19].

Виступаючи на конференції „Європа як локомотив демократії” 5 липня 2005 р. тодішній президент Румунії Т. Бесеску, оцінюючи ситуацію

на Західних Балканах і в Чорноморському регіоні, наголосив на необхідності створення кордону безпеки навколо Румунії та союзників НАТО і ЄС, та розв'язанні проблем Косово, Македонії, Боснії і Герцеговини та Сербії і Чорногорії на основі європейських принципів. На відміну від ситуації на Балканах, деструктивний потенціал яких, на його думку, значною мірою вже вичерпав себе, регіон Чорного моря ще акумулює негативну енергію в конфліктних зонах – Придністров'ї, Осетії, Нагірному Карабаху й Абхазії. Таку ситуацію румунський лідер пояснював тим, що ЄС, НАТО і ОБСЄ активно втруtilись у процеси, які відбувалися на Західних Балканах, а регіон Чорного моря – оминули увагою. На думку президента, вказані провідні світові організації на міжнародному рівні, а також Румунія у її двосторонніх стосунках з державами регіону повинні своєчасно забезпечити потужний поштовх просуванню демократії в напрямку зони Чорного моря [226].

Таким чином, Бухарест надає пріоритетне значення діяльності збройних сил у рамках НАТО, в тому числі проведення спільних з іншими країнами Альянсу заходів оперативної і бойової підготовки, реконструкції об'єктів інфраструктури в інтересах об'єднаних збройних сил та участі в миротворчих місіях. Румунські військові контингенти знаходяться у складі угруповання НАТО KFOR у Косово, а також виконують завдання у складі Багатонаціональних сил в Іраку, беруть участь в операції ЄС у Боснії та Герцеговині, мають представників у місіях ООН в Бурунді, Грузії, Кот-Д'Івуарі, Ефіопії та Еритреї, Судані, Ліберії [23; с. 5].

Вступ Румунії до НАТО та Євросоюзу зміцнив її зовнішньополітичні позиції, і останнім часом країна прагне здійснювати все більший вплив на процеси в Чорноморському регіоні. Водночас, беззастережно підтримуючи дії Євросоюзу в даному ареалі, Румунія, на відміну від більшості країн ЄС, які висловилися за незалежність Косово, зайняла в цьому питанні особливу позицію, відповідно до якої односторонні дії албанської сторони вважає

неприйнятними. Самостійність Бухареста пояснюють здебільшого побоюваннями зіштовхнутися з подібними процесами в Трансільванії, де компактно проживають угорці [147; с. 80].

У процесі підготовки до вступу до ЄС Румунія запропонувала низку власних ініціатив щодо розвитку співробітництва в Чорноморському регіоні. Це стосувалося створення у 2006 р. організації Чорноморського форуму, за допомогою якого можна вести діалог і зміцнювати партнерство у регіоні [193].

Після приєднання до Північноатлантичного союзу Бухарест, прагнучи знизити загострення критики на свою адресу за відставання в реалізації взятих в рамках альянсу зобов'язань, беззастережно підтримує США і НАТО в їх намірі зміцнити позиції в регіоні. На території цієї країни Сполучені Штати створюють військові об'єкти, зокрема в населених пунктах Бабадаг, Смирдан, Чинку, на аеродромах Міхай Когелнічану і Фетешті, а також в порту Констанца [263].

Таким чином, Румунія прагне зайняти роль регіонального лідера, взявши на себе відповідальність за зміцнення демократії на пострадянському просторі, щоб гармонійно влитися в Європу і зайняти там свою нішу [174]. Політика Румунії спрямована на посилення свого впливу в Чорноморському регіоні шляхом активізації співпраці з сусідніми країнами з метою створення зони добросусідства на кордонах НАТО і Євросоюзу і просування його ініціатив у регіоні.

Вивчаючи досвід Румунії, **Україна** також повинна послідовно відстоювати свої національні інтереси в Чорноморському регіоні. Даний регіон є надзвичайно важливим для України в економічному, енергетичному та безпековому вимірах [52; с. 123]. Реалізуючи свої політичні цілі, Україна намагається активно залучатися до регіональних інтеграційних процесів, створюючи сприятливі умови для посилення власної ролі в глобальній системі міжнародних відносин.

У контексті розвитку чорноморського співробітництва варто зазначити, що Україна також претендує на регіональне лідерство. Будучи однією з найбільших держав регіону, а також займаючи одне з найвигідніших стратегічних положень, вона має також реальні шанси на задоволення своїх амбіцій.

Таким чином, у боротьбу за регіональне лідерство включаються ще Україна та Румунія. Двосторонні відносини цих держав мали основні точки протистояння: проблема о. Зміїний, судноплавство у гирлі Дунаю, румунізація Чернівецької та частини Одеської областей та ін., які перетворювали Україну та Румунію не на союзників, а на конкурентів. Кожна з держав має майже однакові геополітичні умови для регіонального домінування. Проте, зважаючи на значні успіхи Румунії на міжнародній арені, видається, що вона має більше шансів на перемогу.

Однак, варто згадати, що як Україна, так і Румунія відчують на собі вплив російської політики. Тому, двостороннє співробітництво в рамках спільних між Києвом та Бухарестом економічних та екологічних проєктів, а також стосовно вирішення спірних питань дасть змогу обом державам зміцнити свої позиції для реалізації своїх політичних цілей. Крім того, варто зауважити, що амбіції Бухареста можуть проявитися в інших галузях, де на лідерство претендує Київ [52; с. 124]. Якщо Румунія прагне відігравати провідну роль у формуванні євроатлантичної стратегії для Чорноморського регіону, що стосується гарантування безпеки (військової, енергетичної тощо), то амбіції ж України на лідерство в регіоні проявляються, наприклад, через ГУАМ, де Румунія навіть не є членом. Також Україна претендує на ключову роль у питанні транзиту каспійської нафти й газу до Європи, і Румунія їй тут не конкурент [210]. Отже, моментів відвертого суперництва практично немає, а відтак є підстави для розподілу повноважень в одних галузях і співпраці в інших.

Розвиваючи міжнародні відносини в рамках Чорноморського регіону, Україна повинна намагатися уникати ускладнень у відносинах із конкуруючими між собою основними центрами сили і прагнути до максимально можливого рівня співпраці з ними. Підтримуючи збалансовані відносини з основними регіональними гравцями, найбільшу увагу нам слід приділяти співпраці з Євросоюзом, оскільки всі енергетичні проекти, які можуть забезпечити Україні певний рівень диверсифікації джерел енергоносіїв (а відтак економічної незалежності), можуть бути реалізовані лише за умови активної участі в них ЄС.

Отже, існуючі між країнами Чорноморського регіону культурні, історичні, ментальні та релігійні відмінності слід долати шляхом створення відповідного інформаційного простору, котрий сприятиме формуванню думки про важливість взаємовигідної співпраці між країнами регіону. Потребу регіонального співробітництва обґрунтовував ще Ю. Липа, пропонуючи створити союз чорноморських держав. „Союз чорноморських держав – це твір, що може започаткувати нову державну форму буття і новий зріст європейської культури в її чорноморській відміні. Тривалою основою такого союзу є спільні економічні інтереси. Митний союз чорноморських держав з’єднає тривало і міцно кількадесят народів над Чорним морем в одне велике державне господарство. Це союз живих державних організмів, ще й спільний економічний і політичний інтерес і відчуття нової вищої справедливості” [с. 41, с. 98].

Чорноморські держави неодноразово демонстрували політичну волю щодо розвитку різних форм регіонального співробітництва. Серед таких ініціатив – діалог з проблем безпеки, двосторонні та багатосторонні угоди – Організація Чорноморського економічного співробітництва, ГУАМ, Блексіфор тощо. Ці механізми є дієвим способом зміцнення взаємодії в межах Чорноморського регіону та його включення в мережу великих європейських регіонів.

Якщо вести мову про виділення лідера серед усіх учасників відносин в межах Чорноморського регіону, то в силу їх комплексності та багатовекторності у цьому, на нашу думку, поки що немає нагоди, оскільки кожна з держав-претендентів має як сильні, так і слабкі сторони в даному питанні. На сьогодні немає такої сили, яка б інтегрувала інтереси регіону в цілому і розвивала внутрішні відносини всіх учасників в його межах. Натомість кожна з присутніх сторін намагається вести політику, щоб забезпечити власну безпеку та задовольнити власні амбіції.

2.2 Формування Чорноморського вектору зовнішньої політики Румунії

Розглядаючи Румунію як гравця Чорноморського регіону, слід зауважити, що за останні 20 років її спроби залучитися до регіонального співробітництва приносили мало результатів. Безумовно, Румунія бере участь у декількох регіональних ініціативах та організаціях, таких як Організація Чорноморського Економічного Співробітництва, Чорноморська Синергія, Блексіфор тощо. Проте, якщо порівняти її активне членство в цих інституціях з амбіціями її зовнішньої політики стосовно ролі Румунії в регіоні, то ми можемо виявити серйозну прогалину між її прагненнями та реальністю.

Однією з причин може бути той факт, що всі спроби, здійснені Румунією для набуття важливої ролі в регіоні, були спрямовані на посилення її позицій у відносинах з найважливішими союзниками – США та країнами Західної Європи, а не були результатом підвищеного інтересу до регіональних процесів. Протягом перших посткомуністичних років, дві найважливіші цілі зовнішньої політики Румунії, підтримувані більшістю

політичних партій та суспільством, були – вступ до НАТО та ЄС у відповідному порядку. Регіональне співробітництво було, власне, не метою, а лише засобом підвищення привабливості Румунії перед ЄС та НАТО, з якими вона прагнула встановити стратегічне партнерство.

Всім добре відомо, що дві найважливіші організації євроатлантичного світу, ЄС та НАТО, високо цінують феномен регіонального співробітництва. Тому, на початку 1990-х рр. більшість країн Центральної та Східної Європи, які претендували на вступ до ЄС та НАТО, намагалися залучитися до різного роду регіональних ініціатив, для того щоб підвищити свою роль в якості провідників стабільності перед НАТО та ЄС. Для них важливо було переконати своїх західних партнерів у тому, що вони не перенесуть свої історичні незгоди всередину цих організацій, і конфлікти, які існують на їхніх територіях, не виникатимуть у майбутньому.

Однією з ініціатив, спрямованих на регіональне співробітництво, було створення 1991 р. Польщею, Угорщиною та, на той час, Чехословаччиною Вишеградської групи, основною метою якої було наближення названих країн до євроатлантичної інтеграції [36].

Зауважимо, що Румунія заявила про своє бажання приєднатися до згаданої ініціативи 11 лютого 1991 р., за декілька днів після її офіційного створення. Проте, держави-засновниці відмовили їй у цьому [136]. Не увійшла Румунія на той час і до так званої „Пентагонале” (попередниці Центральноєвропейської ініціативи), створеної Угорщиною, Італією, колишньою Югославією, Австрією та Чехословаччиною [48; с. 3]. Також, Румунія намагалася представити себе в якості стабілізуючої сили на Балканах протягом Югославської кризи, проте не змогла постати в ролі медіатора в тих процесах. Отож, Центральна Європа, видавалось, була „закритим клубом” для Румунії. Основною перешкодою для вступу Румунії до Центральноєвропейських організацій та ініціатив співробітництва, на

думку румунських політичних еліт, була її надмірна близькість до Росії та віддаленість від Заходу [90; с. 7]. Румунські політичні лідери не бажали, щоб їхню державу асоціювали з нестабільною південно-східною Європою, а то й з Москвою.

Після розпаду СРСР перед Румунією постала необхідність переоцінити пріоритети своєї зовнішньої політики. Орієнтація на Захід була обрана румунським керівництвом в умовах відсутності кращої альтернативи.

Тому встановлення дипломатичних відносин з Європейським Співтовариством у 1990 р. було необхідним для виходу Румунії із зовнішньополітичної ізоляції. Проте, Договір про торгівлю та співробітництво з ЄС Румунія підписала лише у 1991 р., після того, як це зробили Польща у 1988 р. та Угорщина – у 1989 р.

Відмова США надати Румунії режим найбільшого сприяння змусила президента І. Ілієску протягом його другого терміну президенства (1991-1996 рр.) прийняти рішення щодо створення коаліції разом з націоналістичними партіями, деякі з яких були прихильниками політики протекціонізму [150; с. 121].

Відомо, що основним мотивом центральносхідних держав стосовно членства в ЄС лежали саме в економічній площині, і стосувалися іноземних інвестицій, оскільки це могло стимулювати економічний розвиток. Тому така позиція румунських політичних еліт не відповідала національним інтересам Румунії.

Після підписання Договору про Асоціацію у 1993 р., пройшло два роки, поки було досягнуто якогось політичного консенсусу. Підписання Декларації у Снагові у 1995 р. було своєрідною реакцією на входження Договору про Асоціацію в дію [110; с. 127]. Отож, Румунія, на відміну від своїх сусідів, реагувала на події стосовно асоціації до ЄС постфактум, а не була проактивною. Снаговська Декларація була лише офіційним визнанням

важливості входження Румунії до ЄС, і до якихось конкретних політичних дій не призвела.

С. Мойсе, підкреслюючи реакційний характер румунських політичних еліт, стверджував, що каталізатором румунського політичного проекту став початок переговорного процесу у 2000 р., а не входження в силу Договору про асоціацію, так як це було у випадку із сусідніми країнами [126; с. 37].

Отож, після першого періоду невизначеності у своїй зовнішньополітичній орієнтації на початку 1990-х рр., у червні 1994 р. Румунія чітко визначилась з наміром подавати на вступ до ЄС. Також, це був рік, коли Румунія першою приєдналася до натівської програми „Партнерство заради миру” (ПЗМ), випередивши Литву, Польщу й Естонію. Названа програма відіграла роль підготовчого плацдарму до інтеграції. Тому Румунія прийняла всі умови Ради Європи, НАТО та ЄС, та інших міжнародних організацій щодо приєднання.

Таким чином, починаючи з 1994 р. і закінчуючи успішним вступом до НАТО та ЄС у 2004 та 2007 рр. відповідно, усі рішення стосовно зовнішньої політики приймалися через призму таких, що допоможуть євроатлантичній інтеграції. Така ідея стояла за усіма двосторонніми угодами, які уклалися із сусідніми державами. Так, у 1995 р. тодішній президент Румунії І. Ілієску в останні роки свого мандату започаткував історичний процес примирення з Угорщиною. Це був значний крок вперед, оскільки Румунія та Угорщина в 1990-1991 рр. перебували на межі війни [118; с. 45].

У 1996 р. в Румунії відбулася зміна влади. Якщо в політичній лінії І. Ілієску були присутні якісь вагання стосовно євроінтеграції, то зовнішньополітична орієнтація Е. Константінеску була більше, ніж чіткою. Він користувався авторитетом у товаристві західних дипломатів і протягом

всього свого президентства робив все, що було в його силах, для того, щоб справити позитивне враження на керівників НАТО та ЄС про Румунію.

Румунське керівництво було захоплене даним курсом до такої міри, що інші дипломатичні відносини протягом того часу не отримували належної уваги. Для того, щоб переконати Захід у своїй прихильності, Е. КонстантINESКУ, навіть, вдався до рішень, які викликали серйозні суперечки серед масмедіа та наукових кіл. Першим з них було підписання двостороннього Договору про дружбу, добросусідство та співробітництво з Україною 1997 р. Це відбулося напередодні саміту НАТО в Мадриді, з надією на те, що це переконає НАТО прийняти Румунію вже у першій хвилі. Даний договір був розкритикований румунським суспільством, так як він означав відмову від можливості повернення територій, втрачених після Другої світової війни на користь СРСР.

Наступним таким рішенням була підтримка НАТО у справі з виступами в Косово. З точки зору населення, Сербія історично була одним із найкращих сусідів Румунії. Рішуча позиція Е. КонстантINESКУ, яка полягала у дозволі військам НАТО використати територію Румунії у справі з Косово, була надзвичайно розкритикована ЗМІ. Проте, президент вважав, що даний крок був необхідним для того, щоб переконати НАТО у сповідванні Румунією західних цінностей.

Таким чином, протягом 1990-х рр. Румунія намагалася представити себе в якості стабілізуючого фактору в зоні Балкан та Чорного моря, намагаючись протиставити своїй молодій демократії нестабільні режими на Балканах та авторитарні режими в межах колишнього радянського простору.

Прихильність Румунії до Балканських країн у справі їхньої європейської інтеграції завжди сприймалася в якості основної мети Процесу співпраці у Південно-Східній Європі (SEECP). Згодом, після свого вступу до ЄС у 2007 р., Румунія виражала свою повну підтримку всіх проектів

організації. Як зазначив міністр закордонних справ Л. Команеску на зустрічі SEЕСР у Помор'ї в травні 2008 р., „процес включення всього регіону до ЄС, організації, яка перш за все базується на принципах поєднання відмінностей, представляє собою спільну мету всіх держав-членів” [179].

Міністр закордонних справ А. Марга також говорив про значні успіхи Західних Балкан у відносинах з ЄС, що, зокрема, стосувалося підписання Договору про вступ до ЄС для Хорватії, надання Чорногорії можливостей для початку переговорного процесу щодо вступу до ЄС, успіху Ради міністрів у Сараєво, а також він визнав раціоналізацію регіонального співробітництва, що доповнює процес приєднання до ЄС. Так само румунський прем'єр міністр привітав прогрес у відносинах між Республікою Молдова і ЄС в рамках Угоди про асоціацію [234]. Бухарест часто пропонував свій досвід та політичну підтримку всім балканським країнам в їх зусиллях стосовно виконання умов у процесі вступу до ЄС.

Спроби Румунії залучитися до процесів стабілізації ситуації на Балканах та в Східній Європі були досить обмежені. Проте, всі сили Румунії були спрямовані на отримання прихильного ставлення до себе як надійного кандидата з боку західних партнерів. Тому, багатосторонній співпраці та, зокрема, регіональним процесам у зоні Чорномор'я приділялася дещо менша увага.

З приходом до влади Т. Бесеску зовнішня політика Румунії набула чіткого характеру з трьома визначеними орієнтирами. Перший стосувався так званої осі „Бухарест-Лондон-Вашингтон”. Другий, помітний вже з 2005 р., – підвищений інтерес до Чорноморської зони. Та третій орієнтир зовнішньої політики – зосереджений на встановленні особливих відносин з Республікою Молдова.

Новий президент перетворив зону Чорного моря на об'єкт особливої уваги Румунії як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівнях. Проте, варто зауважити, що дана лінія підтримувалася румунським

керівництвом ще з 2003 р., коли набула актуальності політика в рамках Процесу співпраці в Південно-Східній Європі (SEESCP). Це вказує на те, що, незважаючи на зміну парламентської більшості, румунська політика була незмінною стосовно зовнішніх орієнтацій і Чорноморський регіон не залишався поза увагою.

Однак все ж таки у зовнішньополітичній лінії Т. Бесеску найважливішу роль, відігравали відносини із США та Великобританією [217]. Чорноморський регіон використовувався як інструмент для отримання тісніших зв'язків з цими двома важливими партнерами. Бухарест хотів зміцнити свою роль в НАТО шляхом перенесення безпекових цінностей до Центральної Азії та Кавказу. Це було одним із основних внесків Румунії в діяльність НАТО та реалізації відносин в рамках осі „Бухарест-Лондон-Вашингтон”.

Як вважав Т. Бесеску, Центральна Азія та Кавказ мають широке коло можливостей для демократизації, що в кінцевому результаті приведе їх до включення до співтовариства західних цінностей. А це було б найбільшим досягненням Румунії та євроатлантичного світу [219]. Таким чином, Т. Бесеску намагався використати давно відому перевагу румунської культури, яка була виражена ще І. Ілієску та поширена серед громадської думки [105] – розташування на перехресті імперій.

Так, історично, Румунія знаходилась на перехресті трьох величких імперій – Османської, Російської та Австро-Угорської. Комплекс від розташування на периферії відносно Європи та цих трьох імперій, присутній як в культурі, літературі, так і в громадській свідомості, часто перетворювався на об'єкт гордості – незважаючи на розташування на перехресті, Румунії вдалося досягти значних успіхів [216].

Сьогодні позиція Румунії на перехресті також перетворена на стратегічну перевагу, оскільки Румунія прагне стати мостом, що сполучає Західний та Східний світи. Як зазначив Т. Бесеску, „Чорноморський регіон

розташований на перехресті двох стратегічно важливих траєкторій, які, однак, розвиваються у протилежних напрямках. З одного боку – це виробники енергії (країни Близького Сходу, Каспійського моря та Центральної Азії та її споживачі (Євроатлантичне товариство). З іншого – це експортери безпеки (Євроатлантичне товариство) та її „споживачі” – країни Близького Сходу та Центральної Азії” [216].

З цього слідує висновок про вигідне геополітичне положення Румунії, яка розташована на перехресті чотирьох найважливіших та, водночас, найбільш проблематичних регіонів – Центральної Європи, Південно-східної Європи, розширеного Чорноморського регіону та пострадянського простору. Цей аспект видається особливо актуальним в геополітичному контексті відносин стосовно енергетичної безпеки, пріоритетної для НАТО та США [257].

З огляду на це, у Стратегії національної безпеки Румунії 2006 р. спостерігається перехід стратегії від національного виміру до міжнародного, регіонального та субрегіонального. У цьому контексті можна прослідкувати прагнення Румунії закріпити свій регіональний статус як цінного партнера та союзника, з яким варто встановлювати двосторонні відносини як західним країнам, так і східним [142; с. 56].

На регіональному рівні Румунія представляє себе в якості каталізатора політики регіонального розвитку, очікуючи, що її роль набуватиме все важливішого значення в майбутньому. Чорноморський регіон виступає важливим елементом у Стратегії національної безпеки як 2001 р., так і 2006 р. [215; с. 76-78]. Румунії у своїй політиці слід активно шукати шляхи просування безпеки за межі східних кордонів НАТО і ЄС. До того ж, енергетична безпека все частіше розглядається як центральне питання у стратегії національної безпеки, а також європейської стратегії безпеки [17].

Стосовно діяльності Румунії в Чорноморському басейні та її участі у регіональному співробітництві, варто загадати, що вона була серед засновників (спочатку неофіційного) Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС) 1992 р., а згодом 1999 р. – офіційної міжнародної регіональної організації – ОЧЕС. Крім того Румунія представляла багато ініціатив, спрямованих на розвиток різних форм співробітництва в рамках Чорноморського регіону.

Відповідно до офіційної позиції МЗС Румунії, вона є найактивнішою державою-членом ЄС, яка піднімає питання стосовно важливості Чорноморського регіону та необхідності залучення ЄС у його процеси [252]. Так, у 2007 р. Румунія, разом з Болгарією та Грецією підтримали створення Чорноморської Синергії, європейської ініціативи в рамках Європейської політики сусідства, спрямованої на встановлення особливих відносин ЄС з країнами, які мали менше перспектив для майбутньої інтеграції (Республіка Молдова, Білорусь, Україна, Вірменія, Азербайджан, Грузія) [198]. Основною метою Чорноморської Синергії було посилення співробітництва між прибережними державами через встановлення міжсекторального партнерства. Найпомітнішими аспектами співробітництва були розвиток екологічної безпеки та громадянського суспільства через румунську ініціативу створити неурядову організацію „Чорноморський форум”. Проте, починаючи з 2009 р., Чорноморська Синергія була замінена іншою ЄС – Східним партнерством [13]. В рамках даної ініціативи Румунія мала меншу роль, ніж в Чорноморській Синергії, адже, як відомо, Східне партнерство було ініційоване Польщею та Швецією [133].

На окрему увагу заслуговує наступна ініціатива Румунії. Одразу після приходу до влади Т. Бесеску в лютому 2005 р. здійснив офіційний візит до Москви. Там він представив ідею створення „Чорноморського форуму”, як платформи для обговорення політичних питань між главами чорноморських держав, яка б могла виступати альтернативою ГУАМ [218].

Однак, така смілива заява з політичної точки зору, представлена у Москві, не отримала підтримки. Зібравшись один (і єдиний) раз у Бухаресті в червні 2006 р., форум так і не мав продовження. До речі, російська сторона в ньому участі не взяла.

Румунія намагається реалізувати регіональні ініціативи за допомогою двосторонніх зв'язків і угод, або через організації та інструменти, спрямовані на просування позицій країн Південно-Східної Європи і Причорномор'я. Через свою жваву регіональну політику Румунія прагне стати ключовим гравцем і незамінним партнером як для країн регіону на їх шляху до євроатлантичної інтеграції, так і для західних інститутів у контексті їх прагнень зберегти стабільність на своїх східних кордонах.

Таким чином, основні цілі регіональної політики Румунії в коротко- та середньостроковій перспективах можна викласти наступним чином:

- підтримка країн Центрально-східної Європи в їх євроатлантичних прагненнях, пропонуючи свою допомогу та досвід;
- закріплення за собою ролі посередника між Чорним морем та ЄС, з'єднуючи останній з ОЧЕС, та підтримуючи тіснішу співпрацю між країнами-членами ОЧЕС;
- сприяння врегулюванню заморожених конфліктів у розширеному Чорноморському регіоні;
- утвердження енергетичної незалежності шляхом тіснішої співпраці з країнами Каспійського моря.

Загалом, особливість Чорноморського регіону полягає у тому, що тут сходяться енергетична та політична сфери співробітництва. Щодо політичної сфери, то вона є більш складною, і включає двосторонні відносини Румунії з кожною окремо взятою країною Чорноморського регіону. Що стосується енергетичної сфери, то Румунія є прибічником тих проектів, що оминають територію Росії.

Відомо, що через Чорноморський регіон планувалося провести трубопровід „Набукко”, учасником якого була і Румунія. Даний проект передбачав прокладення газопроводу через території Туреччини, Болгарії, Румунії, Угорщини та Австрії, і таким чином, з'єднання Каспійського моря з Західною Європою [232].

Основним конкурентом проекту „Набукко” був „Південний потік” – ініціатива Росії, що передбачала прокладення трубопроводу через території Болгарії, Сербії, Угорщини, Греції, Словенії, Австрії та Хорватії. До того ж, велика частина трубопроводу повинна була проходити по дну Чорного моря, зокрема, через економічні зони Болгарії та Туреччини. Серед учасників проекту „Набукко”, Румунія була єдиною, яка не брала участі в російському проекті. Нижче, у наступних розділах дисертації енергетична політика як ЄС, так і Румунії буде розглянуто більш детально.

Лідерські амбіції Бухаресту в Чорноморському регіоні ускладнюються одним важливим фактором – тут присутні такі ж амбітні позиції, щонайменше, ще трьох регіональних акторів, які мають досить серйозні позиції. Це – Росія, Туреччина та Україна.

Незважаючи на те, що Румунія не має спільного кордону з Російською Федерацією, все одно вона не забула про територіальні втрати на користь СРСР у 1940 р. Також, тут панує думка, що комуністичний режим у Румунії мав місце саме з вини росіян [218].

У румунському суспільстві панують антиросійські настрої, які беруть свій початок ще з ХІХ ст., коли румунські князівства перебували під російським протекторатом [92; с. 18]. Протягом усього цього часу румунські історики та еліта вбачали в Росії постійну загрозу Європі, та вічне протистояння між останніми [144; с. 84]. Така дихотомія існує й сьогодні: щоразу, як політики хочуть дискредитувати своїх опонентів, вони звинувачують їх у проросійських настроях.

З історії нам відомо декілька епізодів, що створили негативний образ Росії серед румунського суспільства. Під час Першої світової війни Румунія віддала свою державну скарбницю Росії на зберігання, побоюючись вторгнення німецьких віськ у Бухарест. Після того, як в Росії більшовики прийшли до влади, нічого, окрім невеликої частини документів та історичних артефактів, Румунії повернуто не було.

Потім, протягом Другої світової війни, три румунські території – Бесарабія, Буковина та Герца, були відібрані Радянським Союзом [144; с. 86]. Таким чином, через історичні обставини, а також через насадження комуністичного режиму, в румунському суспільстві панують потужні антиросійські настрої.

Стосовно румунсько-турецьких відносин, слід зазначити, що вони також мають давню історію. Однак, на сьогодні Румунія і Туреччина мають спільні цілі та інтереси. Торгово-економічне співробітництво є важливим чинником всебічного розвитку відносин між ними. Туреччина є найбільшим торговим партнером Румунії за межами ЄС. Бухарест всебічно підтримує приєднання Анкари до європейського товариства. Обидві держави намагаються зміцнювати партнерські відносини шляхом впровадження спільних проектів у сфері енергетики, інфраструктури та сільського господарства.

Нині, вони працюють у напрямку поглиблення двосторонніх відносин та співпраці у Північноатлантичному альянсі. У квітні 2015 р. президент Туреччини Р. Ердоган відвідав Румунію з першим офіційним візитом за останні сім років [222]. У ході візиту турецький лідер заявив, що Туреччина є прихильником миру в Чорноморському регіоні, у Середземномор'ї, на Балканах і на Кавказі. Він висловив стурбованість Анкари стосовно наявності конфліктів в Іраку, Сирії, Україні і ситуації в Криму, що перегукується із позицією Румунії.

Загалом, окресливши невелике коло питань двосторонніх відносин Румунії з чорноморськими сусідами, можна зробити висновки стосовно її зовнішньої політики у цьому ареалі. Слід зауважити деякі невідповідності між прагненнями та реальною політикою Бухареста. Румунія, прагнучи стати головним актором у регіональному співробітництві, має негативні настрої стосовно Росії, а це ускладнює її шлях до регіонального лідерства. Для Румунії важко буде здобути лідерські позиції у Чорноморському регіоні, коли тут існують дві (якщо не враховувати Україну) потужні сили – Росія та Туреччина. Здійснюючи свою регіональну політику, Румунія прагне радше демократизувати східних сусідів ЄС, що сприятиме доступу до енергетичних ресурсів. Однак, стосовно вироблення спільних регіональних цінностей, цілей або конкретних проектів у рамках Чорномор'я, було докладено недостатньо зусиль.

2.3 Місце Румунії в енергетичній стратегії ЄС у контексті розвитку Чорноморського регіону

Посилення конкурентної боротьби за доступ до сировинних ресурсів між учасниками міжнародних відносин, що відбувається на тлі швидкого вичерпання світових запасів вуглеводнів, призводить до виникнення нових проблем та викликів: різких коливань цін на енергоносії, проблеми надійності поставок, пошуку нових джерел енергії та оптимального використання існуючих тощо.

Такі перспективи обумовлюють зростання наукового інтересу до енергетичних контактів між найбільшими країнами-імпортерами та потужними державами-експортерами. До прикладу, Європейський Союз виступає значним імпортером енергоресурсів на світовому ринку, що

автоматично надає європейській енергетичній політиці неабиякого значення у зовнішньополітичній діяльності ЄС. Зокрема, значущим напрямком у даному контексті виступає взаємодія ЄС з країнами Чорноморського регіону в питаннях енергетики.

Зауважимо, що на Євросоюз припадає приблизно 20 % світового споживання енергії, хоча показники 2013 р. були нижче рівня 1990 р. Як показують нові дослідження [231], такий різкий спад щорічного споживання енергії у 2013 р. на більше, ніж 9%, порівняно з 2006 р. [233], відображає, з одного боку, тривалі економічні проблеми в Єврозоні, а з іншого – зусилля держав-членів та представників бізнесу скоротити енергоспоживання та підвищити його ефективність. Адже, відповідно до нового плану Єврокомісії, до 2050 р. Європейський Союз поставив перед собою мету скоротити споживання енергії та викидів парникових газів на 85-90%, у порівнянні з показниками 1990 р. [229].

Однак, незважаючи на такі спроби, Європа все одно зберігає значну залежність від імпорту енергоресурсів, більша частина яких надходить з-за кордону, включаючи Росію, Близький Схід, а також Чорноморський та Каспійський регіони.

Слід зауважити, що в межах Чорноморсько-Каспійського регіону зосереджені значні запаси вуглеводнів: 18,8 % світової нафти, що видобувається, припадає на країни цього басейну. Їх же частка у видобутку природного газу складає 29,9 %. Нерозвідані запаси нафти у надрах землі оцінюються в 18,9 % від загальних світових, а запаси газу – у 46,5 % [60].

Тож, після регіону Перської затоки, Чорноморський регіон є другим за величиною джерелом нафти і природного газу разом з його багатими запасами корисних копалин і металів [85]. Саме тут розташовані родовища Баку, які завжди мали глобальне значення. Завдяки своєму багатству даний регіон завжди був переслідуваним об'єктом під час двох світових воєн [260], та й до тепер.

До того ж, з геополітичної точки зору, Чорноморський регіон займає вигідне положення. Перебуваючи на перехресті найважливіших торговельних шляхів і фінансових потоків з Європи в Азію, із Півночі на Південь, він стає особливо важливим у період формування нових енергетичних політик та нових регіональних стратегій. Також, його географічна близькість до ЄС є стимулюючим фактором для встановлення активного співробітництва ЄС із країнами цього регіону.

Незважаючи на те, що усі країни регіону відрізняються за розміром, динамічністю, економічним розвитком, проблемами безпеки та зовнішньополітичними пріоритетами, існує один спільний знаменник який може сприяти зміцненню співпраці або, навпаки – спричинити конфлікт у басейні Чорного моря, – енергетична політика.

Після розпаду СРСР та виникнення нових кордонів, перед країнами ЄС постали нові проблеми, пов'язані з відсутністю необхідних міжнародних договорів у новоутворених суб'єктів міжнародного права, а також з необхідністю створення уніфікованого правового регулювання відносин у сфері енергетики на міжнародному рівні. Такого роду обставини зумовили створення загальновизнаних основ розвитку енергетичної співпраці ЄС з державами Євразії, що відображається у відповідній нормативно-правовій базі Європейського Союзу, яка утворює в межах Чорноморського регіону окрему мережу політичних проектів та документів.

Загалом Європейський Союз доклав значних зусиль, спрямованих на стимулювання демократичних та економічних реформ, а також забезпечення стабільності та підтримки розвитку в Чорноморській зоні шляхом широкомасштабних програм співробітництва. Безпосереднє відношення до них мають три програми ЄС: передвступний процес у випадку з Туреччиною, Європейська політика сусідства та Стратегічне партнерство з Російською Федерацією. Окрім того, Європейська Комісія

зробила свій внесок у широкий спектр галузевих ініціатив регіонального значення [186].

Одним із перших проектів у даному контексті був представлений у червні 1991 р., коли прем'єр-міністр Нідерландів П. Любберс на засіданні Європейської Ради у Дубліні запропонував створити Європейське енергетичне співтовариство. Ідея створення енергетичного товариства ЄС трансформувалась у глобальну структуру. У грудні 1991 р. більшість західноєвропейських держав, а також Австралія, Канада, Туреччина, США та Японія підписали у Гаазі Європейську Енергетичну Хартію [167].

Зазначений документ став лише політичною декларацією намірів її учасників щодо співпраці в енергетичному секторі й закріпив основні принципи такої співпраці. У грудні 1994 р. після тривалих переговорів у Лісабоні був підписаний остаточний текст договору. Договір до Енергетичної Хартії вступив у дію 16 квітня 1998 р. після 30 національних процедур ратифікації. До 1 січня 2008 р. договір підписали 52 країни. При цьому 47 країн, включаючи Україну, передали депозитарію свої ратифікаційні грамоти (акти про приєднання до договору) [203]. Договір став юридично зобов'язуючим багатостороннім документом, що стосується міждержавної співпраці в енергетичному секторі. Його основна мета – зміцнення правових норм у питаннях енергетики шляхом створення єдиного поля правил, яких повинні дотримуватись усі уряди. Процес Хартії охопив країни Європейського Союзу, Центральної і Східної Європи, Російську Федерацію, Центральну Азію і Кавказ, а також Японію, Австралію і Монголію [203].

Цікаво, що 30 липня 2009 р. було підписано розпорядження Прем'єр-міністра Російської Федерації, яке передбачало повідомлення іноземних держав про рішення РФ відкликати підпис під Договором до Енергетичної хартії. Так завершилися багаторічні дискусії, що велися в Росії навколо Хартії з 17 грудня 1994 р., коли РФ її підписала. Тож, напружений діалог

між ЄС та РФ з питання приєднання останньої до Договору до Енергетичної Хартії, що тривав з січня 2000 р., теж завершився нічим [58; с. 134].

Наступна програма INOGATE – програма енергетичного і технічного співробітництва між Європейським Союзом, країнами Східної Європи та Центральної Азії. Вона стартувала у 1996 р. і була розширена у 2004 р. на основі політичного діалогу „Бакинська ініціатива”. Програма переслідує чотири основні мети: конвергенцію енергетичних ринків на основі принципів ЄС, підвищення енергетичної безпеки, підтримку сталого енергетичного розвитку та залучення інвестицій в енергетичні проекти загального та регіонального інтересу [190]. Проте, INOGATE досі не стала потужним рушієм для об’єднання інтересів зацікавлених сторін, а залишилася допоміжним інструментом технічної і консультативної допомоги країнам-партнерам.

Ще одна ініціатива, Чорноморська синергія (Black Sea Synergy), започаткована у 2008 р., мала на меті консолідувати співпрацю країн регіону у сферах енергетики, транспорту, екології, міграції, боротьби з транскордонною злочинністю. Однак, розвиваючись переважно у форматі двосторонніх відносин ЄС з країнами регіону, вона не перетворилася на вагомий об’єднавчий фактор.

Наступний документ – Резолюція Європейського Парламенту про Стратегію ЄС у Чорному морі від 20 січня 2011 р., наголошує на необхідності посилення уваги ЄС до Чорноморського регіону в контексті безпекових питань, насамперед в енергетичній сфері. Серед іншого, в документі йдеться про необхідність активізації взаємодії для реалізації енергетичних проектів у рамках Південного енергетичного коридору Набукко (Nabucco) і тристороннього проекту AGRI [33; с. 70].

Серед інших проектів Європейського Союзу можна виділити, також, Європейську Оборонну Стратегію, прийняту Європейською Комісією у грудні 2003 р., та Політику Добросусідства ЄС 2004 р., які проголошували

каспійські ресурси стратегічно важливими, проте конкретної програми дій ЄС у сфері енергетики ними не передбачалося [33; с. 71].

8 березня 2006 р. Європейська Комісія представила „Зелений Документ”, який закликав уряди європейських країн встановити основи нової Європейської енергетичної політики та діяти спільно. У ньому вказувалося, що кожна з держав-членів може приймати рішення, орієнтуючись на свої національні інтереси. Однак, у силу глобальної взаємозалежності енергетична політика Європейського Союзу повинна переслідувати три головні завдання: стабільність, конкурентоспроможність та безпеку [238].

Слід зауважити, що у своїй сукупності зазначені документи дозволили активізувати зусилля ЄС в реалізації альтернативних проектів доставки енергоресурсів із Чорноморсько-Каспійського регіону, найбільш масштабними з яких, як уже зазначалося, є „Набукко”, „Білий потік”, AGRI тощо. Всі вони потребують значних інвестицій та доопрацювань, а також залежать від здатності європейських країн домовитися з країнами-постачальниками.

Відомо, що після вступу Румунії та Болгарії до ЄС, Чорне море стало третім морем об'єднаної Європи (після Середземного та Балтійського). Однак, тут же існує й ареал, який контролюється Москвою, і це території, що простягаються від Азовського моря до Грузії, включаючи сепаратистський район Абхазію. Хоча, з огляду на російсько-українські домовленості щодо перебування російського Чорноморського флоту у Севастополі до 2042 р. [9], а також на історичний факт анексії Росією території Криму, Москва значно розширила свою військову і політичну присутність у регіоні. До речі, саме румунський Президент Т. Бесеску у недавньому інтерв'ю заявив, що Румунія відчуває дискомфорт від перебування російського контингенту у Придністров'ї та Чорноморського флоту РФ у Криму [208].

Таким чином, через наявність російського фактору в Чорноморському басейні та постійних криз навколо транспортування російського газу через територію України, стратегічне значення даного регіону набирає ваги. Зокрема, енергетична співпраця між ЄС та державами Чорноморського регіону ведеться з метою пошуків альтернативних шляхів доставки вуглеводнів для зменшення своєї залежності від Російської Федерації.

Як вказується у повідомленні Єврокомісії від 29 жовтня 2014 р., ЄС виділив 647 млн. євро на фінансування газових проектів у регіонах Балтії, Центральної, Східної та Південно-Східної Європи. „Підтримувані проекти дозволять збільшити енергетичну безпеку Європи і допомогти покласти край ізоляції енергетичних мереж країн-членів ЄС” [230].

Також, Єврокомісія планує спрямувати фінансові ресурси на завершення формування єдиного європейського енергетичного ринку та інтеграції відновлювальних джерел енергії до електромереж [230]. Наприклад, 25 лютого 2015 р. єврокомісар з енергетики М. Шефчович представив у Брюсселі свій проект Енергетичного союзу, який повинен бути створений до 2030 року [166]. Згідно з документом, ЄС має намір використовувати всі свої зовнішньополітичні інструменти, щоб встановити стратегічні енергетичні партнерства з альтернативними Росії постачальниками, у тому числі з Азербайджаном, Туркменістаном та Алжиром [166].

Нова концепція готувалась також на тлі українсько-російського конфлікту, адже Москва, як найважливіший енергопостачальник, знову і знову використовує свій ринковий вплив для політичного тиску.

За допомогою Енергетичного союзу усі країни ЄС, як очікується, зможуть продемонструвати більшу згуртованість. По суті йдеться про уніфікацію енергетичної інфраструктури й законодавства, а також створення єдиного енергетичного ринку. Як зазначив Єврокомісар: „Європа

дійсно втомилася кожного літа обговорювати, як пережити наступну зиму. У найбільшій економіці світу не повинно бути подібних побоювань у ХХІ столітті” [166]. Він наголосив, що європейців слід зробити менш залежними від енергопостачання з Росії, і водночас – привабити інвесторів [165].

Дана ситуація ускладнюється одночасним поживленням діяльності російської дипломатії щодо реалізації проектів „Північний” та „Південний” потоки, що, власне, зводить нанівець усі європейські зусилля щодо диверсифікації енергопостачання.

Як уже зазначалося вище, Росія сприймає регіон Чорного моря виключно своєю зоною домінування та активно розробляє економічні проекти з диверсифікації поставок газу до Європи в обхід території України. – до прикладу – „Південний потік”, який мав бути прокладеним по дну Чорного моря [178].

Однак, на початку грудня 2014 р. у політичних колах почалась активно обговорюватися заява президента В. Путіна щодо відмови Росії від реалізації „Південного потоку”. Доречно зауважити, що „Південний потік” був радше політичним проектом, аніж торговим, адже завдяки йому Кремль намагався оминати свого головного партнера по транзиту газу до Європи – Україну. До того ж російська сторона хотіла таким чином перешкодити будівництву вище згаданого європейського проекту „Набукко”.

З огляду на значне зближення між Росією та Туреччиною до того, як Туреччина збила російський літак Су-24, починала проводитися робота над організацією будівництва нового газопроводу „Турецький потік” [191], аналогічного „Південному потоку”.

У ході офіційного візиту російського президента В. Путіна до Туреччини 1 грудня 2014 р. „Газпром” та турецька компанія „Botas” підписали меморандум про взаєморозуміння в питаннях будівництва даного газопроводу потужністю у 63 млрд. кубометрів за рік, 14 млрд. кубометрів з яких було призначено для Туреччини. Решту, близько 50 млрд. кубометрів,

– РФ була налаштована постачати до ЄС, до кордону Туреччини з Грецією [211]. Однак, наскільки реалістичними є амбіції Москви, залишалося питанням часу.

3 грудня 2015 р. міністр енергетики Росії О. Новак повідомив, що Москва наразі припинила переговори з Анкарою щодо проекту будівництва газогону „Турецький потік” через збиття Туреччиною російського бойового літака [192].

Як бачимо, сьогодні проблема використання енергоресурсів радше дестабілізує ситуацію в регіоні, ніж сприяє співпраці. Адже усі країни регіону залучені до енергетичної політики, а суперечки з приводу транспортування нафти і газу за участі усіх головних гравців регіону будуть продовжуватися і в майбутньому через суперечливі інтереси.

Таким чином, Європі слід і надалі працювати над диверсифікацією шляхів енергопостачання, а також розширювати „Південний енергетичний транспортний коридор” для того, щоб урізноманітнити поставки зокрема до Південно-Східної Європи [256]. До того ж усі потенційні маршрути повинні бути чітко спланованими та оціненими як з точки зору енергетичної безпеки, так і економічної ефективності.

Дуже важливо розуміти чому Чорноморський регіон впливає на безпеку ЄС і яким чином ЄС реагує на наявні регіональні виклики. Країнами, що піднімали останніми роками цю проблематику, були європейські країни, які безпосередньо розташовані в регіоні, зокрема, Болгарія та Румунія.

Готуючись до свого вступу до ЄС, Румунія поступово стала найактивнішим членом ЄС, який просував ідею стратегічної важливості Чорноморської зони, підкреслюючи потребу у підвищенні стратегічної ролі ЄС у ньому.

Ще в 2007 р. на щорічній зустрічі дипломатів тодішній президент Румунії Т. Бесеску заявив про наміри Румунії стати європейським

дистриб'ютором нафти і газу з Каспійського моря. І, незважаючи на важкий економічний стан, вона має амбіційні плани щодо об'єднання газотранспортних систем Молдови, Болгарії, Сербії та Угорщини. „Відносини з країнами Сходу, зокрема з країнами Каспійського регіону, чи то з Казахстаном, чи Азербайджаном, залишаються пріоритетними. Ресурси цих країн дозволяють створити альтернативні шляхи поставок до нинішньої системи Європейського союзу” [251].

Отож, після розширення ЄС у 2007 р. Румунія „відчула, що процес не має зупинятися на ній”, та що „вона відповідальна і має працювати на стабільність поза межами своїх кордонів” [74; с. 17]. Як вказується у державній стратегії Румунії 2006 р., своїми основними завданнями у Чорноморському регіоні вона вважає створення та посилення стабільної, демократичної та процвітаючої зони східного сусідства, а також залучення Чорноморського регіону до європейських та євроатлантичних цінностей та процесів [12].

Питання енергетичної безпеки сьогодні займає одне із ключових положень, які стоять на порядку денному румунського МЗС. Варто зауважити, що Румунія у своїй енергетичній політиці намагається виконувати взяті на себе зобов'язання, співпрацюючи з усіма інституціями та урядовими структурами у названій сфері. Румунська влада підтримує цілі, принципи та проекти Європейського Союзу, пов'язані з енергетичною безпекою та розвитком стабільного економічного середовища, зосереджуючи значну увагу на скороченні пагубних впливів на зміну клімату [180]. Підтримка Європейської Енергетичної Стратегії стосовно безпеки енергопостачання, підвищення конкурентоспроможності внутрішніх ринків та підтримки сталої енергосистеми є основою для її стабільного економічного розвитку [164]. До того ж, Румунія прагне активно залучатися до виконання енергетичних проєктів, що мають важливе значення для Центральної та Південно-Східної Європи, а саме – газопроводу

„Набукко” та Пан’європейського нафтопроводу (PEOP), з участю у будівництві трубопроводу „Констанца-Трієст”. Також, вона підтримує додаткові пропозиції, такі як проект магістрального газопроводу AGRI (Азербайджан-Грузія-Румунія Interconnector) для транспортування скрапленого газу із зони Каспійського моря до Європи [180].

На окрему увагу заслуговує проект Пан’європейського нафтопроводу (PEOP), котрий повинен зв’язати румунський чорноморський порт Констанца з італійським містом Трієст, що розташоване на березі Адріатичного моря, та розрахований на перекачку до 90 млн. т. сировини за рік [188].

Трубопровід довжиною 1319 км повинен відкрити можливості для доставки сирової нафти з країн Каспійського регіону – Азербайджану, Туркменістану, Казахстану – до Центральної і Західної Європи, оминаючи вкрай завантажену протоку Босфор, де нафтоналивні танкери мусять довго простоювати в очікуванні своєї черги. Таким чином, експерти вважають, що новим нафтопроводом значно розвантажиться танкерний транспорт у Босфорі, Дарданеллах та Адріатичному морі. Щоправда за оцінками міністрів енергетики Румунії, Сербії, Словенії, Італії та Хорватії та представників Єврокомісії у 2007 р. вартість будівництва даного об’єкту визначалася приблизно в 4 млрд дол., що в нинішніх умовах може дещо пригальмувати даний проект [250].

Планується, що в італійському м. Трієст даний нафтопровід буде підключено до трансальпійського нафтопроводу TAL (Trans Alpine Pipeline) для доставки сирової нафти до Австрії та Німеччини. Також, проект передбачає одне відгалуження на північ Італії – для забезпечення потреб зональних нафтопереробних заводів [196].

Однак, у ході роботи над проектом, невдовзі виявилися проблеми, пов’язані із суперечками Італії, головного актора у порту Трієст, зі своїми хорватськими та словенськими партнерами. Більше того, хорватський

виконавчий голова компанії „JANAF” А. Марков в адресу Італії зауважив „відсутність належної волі до виконання проекту”. Проте, незважаючи на суперечки між учасниками проекту, Європейське товариство й надалі підтримує важливість та переваги проекту Пан’європейського нафтопроводу [254].

Щодо проекту AGRI, слід зазначити, що в його рамках планується транспортування азербайджанського скрапленого газу до Чорноморського узбережжя, його скраплення на спеціальному терміналі та його подальше транспортування морем до терміналу, розташованого у румунському порті Констанца. Потім скраплений газ передбачається переводити у стан природного газу й спрямовувати на задоволення потреб Румунії та європейських країн. В рамках цього проекту будуть створені термінали у портах Констанца (Румунія) та Кулеві (Грузія). Вказаний проект має на меті капіталізувати природні ресурси Азербайджану, реалізувати роль Грузії як транзитної держави та стратегічне положення Румунії у процесі забезпечення прямого доступу азербайджанського газу до Європи, а також використати потенціал Угорщини як посередника на центральноєвропейському газовому ринку.

Варто відмітити ще один проект ЄС, що безпосередньо стосується Румунії, – Стратегію для Дунайського регіону ЄС. У ній лишній раз підкреслюється необхідність розширювати стратегію ЄС для Дунайського регіону у напрямку Чорноморського регіону, що доводить геостратегічне значення останнього. „Для цілей міжнародної торгівлі та транспортування вуглеводнів у регіоні необхідно розвивати Чорноморські та морські Дунайські порти ЄС, у тому числі нафтові та газові термінали та інфраструктури перевезень” [204].

Також, ЄС вважає за необхідне модернізувати інфраструктуру в Чорноморському регіоні і встановити зв’язок з європейськими транспортними коридорами. Варто зауважити, що все це віддзеркалює

позицію Румунії в Чорноморському регіоні і надає преференції саме румунським економічним проектам. Таким чином, у рамках енергетичної політики ЄС можна говорити про очевидну перевагу Румунії, яка поступово перетворюється на одного із ключових гравців на газовому полі Європи.

До прикладу, румунська компанія „Transgaz” нарівні з німецькою „RWE”, австрійською „OMV”, турецькою „Botas”, болгарською „Bulgargaz” і угорською „MOL” є учасником проекту „Набукко” [205]. Крім того, російський „Газпром” наполегливо пропонував румунам взяти участь у проекті „Південний потік” [208].

Варто згадати ще одну нафтогазову компанію Румунії – „Ромпетрол” (the Rompetrol Group). Це – найбільша компанія, яка видобуває нафту у 13 країнах. Її річний оборот становить 5 млрд. дол. Ромпетрол володіє НПЗ „Петромідія” (Petromidia) потужністю 4,8 млн т в рік, і більш ніж 450 АЗС. Контролює 25% румунського, 3,5% французького та 1,5% іспанського ринку нафтопродуктів.

Слід зауважити, що 75% акцій компанії належать казахській нафтогазовій компанії „Казмунайгаз”. Незважаючи на те, що більшість аналітиків у сфері енергетики сприймають такий контроль у якості „Троянського коня” у Європі, румунська влада, все ж, вбачає у цьому шанс для набуття Румунією головної ролі у справі контролю енергоресурсів по всій Європі [251].

Аналізуючи енергетичну політику Європейського Союзу та Румунії, варто, також, зауважити, що сьогодні Румунія перебуває у положенні з відносно низьким рівнем залежності від імпорту енергоносіїв (приблизно на 20%), займаючи четверте місце серед європейських держав після Данії, Естонії та Нідерландів, які найменше залежать від імпорту [107; с. 468]. Тоді як попит на первинну енергію забезпечується лише на 47% завдяки вітчизняному виробництву, інша частина надходить від імпорту. Згідно із статистикою „BP Statistical Review of World Energy” (2014 р.), станом на

кінець 2013 р. розвідані запаси Румунії становлять близько 100 млрд. куб. метрів природного газу та 100 млн. т нафти. [223].

Румунія виготовляє щороку 11 млрд. куб. м природного газу та споживає – 12,5 млрд. куб. м. Щорічні показники виготовлення сирової нафти становить 4,1 млн. т, а споживання – 9 млн. т. Варто зауважити, що рівень виснаження запасів вуглеводневої сировини становить близько 10% на рік. Таким чином, це означає, що без додаткових джерел залежність Румунії від імпорту зростатиме з нинішніх менш ніж 20% до 50% протягом найближчих 10 років [223].

Тому, слід констатувати, що румунський сектор виробництва власних нафти і газу стикається з низкою проблем, що перетворює її на європейського гравця низького рівня з показниками у 13 разів меншими, ніж у Норвегії та в п'ять разів – ніж в Нідерландах і Великобританії. Також це означає, що виробництво в Румунії на даний час лише трохи більше, ніж у Німеччині та Італії, країнах, які не є традиційними гравцями у даному секторі [107; с. 470].

Серед основних проблем румунської енергетики слід виділити такі:

– *Фрагментарність.* Нафтові родовища характеризуються фрагментарною структурою з великою кількістю невеликих полів. Згідно з Національним агентством з мінеральних ресурсів Румунії [214], компанія „Petrom” обслуговує 300 родовищ, а „Romgaz” – 121. У першому випадку, із 300 дійсних родовищ, лише 6 забезпечують 40% виробництва.

– *Високий ступінь виснаження.* За оцінками виснаження ресурсів Румунії їх рівень становить приблизно 87% [107; с. 467]. Отже, підтримання видобутку та збільшення нафтовіддачі вимагає значних зусиль, а також відповідних витрат на технічне оснащення.

– *Низька продуктивність.* Наявність великої кількості родовищ з високим ступенем виснаження і їх дисперсії вимагає близько 13 000 датчиків з необхідним обладнанням і великою кількістю обслуговуючого

персоналу, який безпосередньо бере участь у процесі виробництва. В таких умовах, рівень продуктивності Румунії є одним з найнижчих у Європі, з показниками у 21 барель нафтового еквівалента за добу. Для порівняння, продуктивність в державах-членах ОПЕК значно вища, (Саудівська Аравія – 2866 бар / добу, Ірак – 1731 бар / добу тощо).

– *Низька якість сирової нафти та природного газу.* Високий вміст сірки і наявність води у ресурсах призводить до необхідності додаткової обробки, що значно зменшує їх якість.

– *Фінансування і матеріально-технічні проблеми.* Компанії, що працюють в Румунії у даному секторі також стикаються з низкою економічних та технічних проблем, такими як висока вартість проектів, відсутність транспортної інфраструктури тощо. Таким чином, сектор з видобутку нафти і газу в Румунії працює з високими затратами, що значно перевищують середній показник європейських країн [107; с. 471].

Загалом, з геополітичної точки зору природний газ є головною потенційною складовою розвитку Чорноморського басейну, і для того, щоб використати її сповна, Румунії слід зосередитися на трьох стратегічних лініях – збільшити продуктивність зрілих свердловин завдяки новим технологіям, розробляти нові поклади на континентальному шельфі Чорного моря, або – досліджувати та розробляти власні поклади сланцевого газу.

Відповідно до геологічних розрахунків Агентства енергетичної інформації (Energy Information Agency), Румунія володіє запасами у 0,3 млрд. барелів сланцевого газу [258]. Якщо тільки частина цих покладів могла б бути розвинута до комерційно життєздатного рівня, то Румунія покрила б не лише свої внутрішні потреби у споживанні газу, а й змогла стати експортером природного газу.

Однак, у Румунії відсутні конкретні правові положення щодо розвитку видобування сланцевого газу. Тому, даний сектор підлягає під дію

загальних державних правил регулювання нафтопродуктів. У 2011 р. Національне агентство мінеральних ресурсів, яке регулює нафтові роботи в Румунії, почав дослідження державних родовищ сланцевого газу разом із національними науково-дослідними інститутами „GeoEcoMar” та трьома університетами Бухаресту, Ясс і Клужу [258; с. 350].

Слід зауважити, що більше десятка компаній виразили зацікавленість у розробці та видобутку сланцевого газу в Румунії. Починаючи з березня 2012 р. компанія „Chevron” була нагороджена чотирма ліцензіями з розвідки сланцевого газу в межах 9000 кв. км, в трьох районах, розташованих у Добруджі, і один – в регіоні Молдови. Угорська компанія „MOL” отримала дозвіл на розвідку сланцевого газу на північному заході Румунії (с. Адя, м. Войвозь, та м. Куртічь). Компанія „Sterling Resources and partner” спільно з „Trans Atlantic Petroleum” отримали ліцензію на розробку 5,800 кв. км зони в м. Суд Крайова, що на південному заході Румунії. І, накінець, державна компанія „Romgaz” повідомила, що розвідала поклади сланцевого газу у п'ятих із двадцяти свердловинах у Трансільванії [258].

Проте, всі ці проекти перебувають у замороженому стані через заборону румунського уряду. Адже, починаючи з травня 2012 р. тодішній уряд Румунії встановив неформальну заборону на розвідування та розробку покладів сланцевого газу, посилаючись на очікування результатів європейських досліджень щодо впливу видобування сланцевого газу на екологію, здоров'я та безпеку [258].

Таким чином, Румунія потребує значних фінансових інвестицій для вирішення вище перелічених проблем. Крім того інвестицій потребують і альтернативні джерела енергії, які необхідно розвивати.

Румунія володіє значним потенціалом новітніх джерел енергії, наприклад енергії вітру. Це один із секторів, у яких Румунія може розробляти нові можливості та виробляти екологічно чисту енергію, теоретичний потенціал якої складає 14000 МВт, що всього лиш на 1000

МВт менше, ніж сукупність усіх виробників енергії на державному рівні [244].

Принагідно зазначимо, що починаючи з листопада 2008 р. чеська компанія „CEZ Group” продовжує споруджувати одну з найбільших у Європі ферм із вітряками на території румунського селища Фантанеле, використовуючи потужність вітру вигідно та з користю. Фермери с. Фантанеле, котрі надають доступ компанії CEZ до своїх земель для встановлення вітряків, отримують близько 3,800 дол. на рік [261].

Проекти компанії CEZ Group розпочалися у 2009 р. і перший етап завершився у 2010 р. із встановленням 115 вітряків із запланованих 139, з подальшим під'єднанням їх до електричної системи Румунії. Наступний етап повинен був завершитися встановленням решти 101 вітряків у сусідньому с. Коджялак. Загалом 240 вітряків можуть згенерувати 600 МВт, що дорівнює потужності ядерного реактора у м. Чернавода, що на південному сході Румунії. Як зазначає начальник відділу зв'язків CEZ М. Косміне, „ми хочемо покрити 10% загального обсягу виробництва екологічної енергії в Румунії. З цією метою ми інвестуємо 1.1 млрд. євро” [261].

Історія успіху с. Фантанеле привертає увагу інших інвесторів, які бажають вкласти гроші у вітряну енергію. Наприклад, світовий лідер у зазначеному секторі, іспанська компанія „Iberdrola” відкрила свій офіс у Бухаресті та заявила, що також готова інвестувати близько 2,5 млрд. дол. у вітрякові ферми поблизу Чорного моря [261]. Вважається, що це найбільший прибережний енергетичний проект у світі, і таким чином, засушлива земля, на якій вирує нестерпний вітер, може стати справжнім європейським „Ельдорадо” для використання його енергії. Хоча, у 2007 р. віце-президент Національного органу регулювання енергетики (ANRE) Н. Опріш зазначав, що інтерес інвесторів на той час носив лише декларативний характер і жодних реальних дій, окрім оціночних та аналітичних робіт, виконано не було [244].

Однак, слід зазначити, що Румунія дещо відстає у процесі видобутку екологічно чистої енергії відповідно до зобов'язання перед Єврокомісією стосовно того, щоб 20 % своїх потреб в енергії Румунія задовольняла через відновлювані джерела, слідуючи цілям ЄС 2020 [244]. Основними факторами, що формують стратегічні можливості країни, а також усього регіону, є взаємодія геологічних та геополітичних умов, хоча і внутрішня політика держави також відіграє значну роль.

Урядова програма Румунії на 2009-2012 рр. встановила стратегічну мету – забезпечити енергетичну безпеку країни за допомогою ефективної системи закупівель первинних ресурсів, їх виробництва, транспортування та розповсюдження, а також постачати енергію всім споживачам на постійній основі на умовах доступності та прийнятності цін, із врахуванням проблем навколишнього середовища [180].

В даному контексті дії спрямовані на модернізацію транспортної та розподільної систем, розвиток інтерконекторів, диверсифікацію джерел постачання та транспортних маршрутів, захист національних стратегічних запасів, регіональну співпрацю на шляху вирішення кризових ситуацій в енергетичному секторі тощо.

2.4. Геополітичні та гео економічні інтереси Румунії в діяльності Організації Чорноморського Економічного Співробітництва

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин та світової економіки процеси регіональної економічної інтеграції все більше починають визначати основні напрямки і пріоритети господарського життя, формуючи середовище глобальної конкуренції та впливаючи на інтеграційні процеси в межах різних регіонів світу. Як відомо, Чорноморський регіон

розташований на одному із ключових глобальних перехресть. Тут перетинаються найважливіші міжнародні шляхи з Європи в Азію, із Центральної й Північної Європи (по системі водних шляхів річки Дунай і каналу Рейн – Майн – Дунай) до Близького Сходу і далі до Південно-Східної Азії, з держав СНД до країн Середземномор'я.

Чорноморський регіон завжди відігравав важливу геополітичну роль та здійснював значний вплив на світову політику. Протягом історії він зазнавав періоди затишшя або затяжних воєн і конфліктів, які по чергово змінювали один одного. Проте, навіть у таких умовах зазначений регіон завжди славився розвиненою мережею торгових відносин та контактів. Знаменитий Шовковий Шлях пересікав даний регіон, здійснюючи важливий внесок у розвиток та взаємне збагачення народів обох континентів. Геостратегічне положення Чорноморського регіону перетворило його на важливу торгівельну ланку, а також ключовий транзитний маршрут енергоресурсів [85]. Поєднання цих чинників стало причиною постійної боротьби регіональних та глобальних гравців за світову гегемонію.

У результаті декадансу Радянського союзу та всього соціалістичного блоку зникла особлива динаміка міжнародних відносин. Економічний та політичний хаос потягнули за собою розірвання торгових шляхів, що у свою чергу, змусило регіональні держави шукати інші способи свого залучення до світової економіки. Адже, зважаючи на світовий досвід, рівень економічного розвитку будь-якої країни безпосередньо залежить від ступеню її інтеграції до світової економічної системи, а також від її ефективної зовнішньоекономічної взаємодії з окремими країнами або групами країн.

До того ж, даний період увінчався процесами соціально-економічної демократизації, що було тісно пов'язано із формуванням національних держав у зоні Чорноморського регіону. До середини 1990-х рр. стала набирати обертів тенденція переходу країн до ринкової економіки. Такі різкі

зміни в міжнародній політичній системі вплинули не лише на світовий порядок, але й на внутрішній стан регіональних та наближених до них держав. Серед тих, що зазнали найбільшого впливу були Туреччина, держави Східної Європи, Балкан та Середземномор'я.

Без сумніву, протягом цього драматичного і складного часу відбувалися численні конфлікти та кризи. До того ж, варто згадати, що після Другої світової війни держави Чорноморського регіону були згуртовані навколо різних військово-політичних таборів. Як відомо, після утворення Північноатлантичного альянсу(НАТО) 4 квітня 1949 р., Греція і Туреччина приєдналися до нього у 1952 р. Тоді як СРСР, Албанія, Болгарія, Угорщина, НДР, Польща, Румунія і Чехословаччина 14 травня 1955 р. створили Організацію Варшавського Договору (ОВД) [61; с. 16-20]. Отож, зазначені фактори не сприяли розвитку регіонального співробітництва у Чорноморському басейні.

Однак, після завершення „холодної війни” перед чорноморськими державами постало завдання використати такі вигідні умови як географічна близькість, спільна історія, культурні зв'язки та взаємозалежність національних економік найвигіднішим чином та ще й в умовах економічної глобалізації. Тобто з'явилися належні умови для широкомасштабної регіональної співпраці.

Справжнім досягненням у даному питанні стала ініціатива турецького лідера Т. Озала створити „Чорноморську зону процвітання і співпраці” за участі СРСР, Туреччини, Румунії і Болгарії у 1990 р. Основним мотивом Туреччини було прагнення створити атмосферу співробітництва, що базувалася б на економічних відносинах, з метою запобігання майбутніх конфліктів у Чорному морі [75; с. 31-32].

Принагідно зазначити, що Туреччині, після відмови ЄС у членстві 1989 р., а також після падіння комунізму та розпаду СРСР, створення такої зони давало можливість встановити своє регіональне лідерство і, таким

чином, здобути більш важливу роль на міжнародній арені [132; с. 83]. Однак ні ЄСР, ні Греція не хотіли дозволити Туреччині здобути регіональну гегемонію [108; с. 194-200].

У 1992 р. глави держав та урядів одинадцяти країн (Албанії, Азербайджану, Болгарії, Вірменії, Грузії, Греції, Республіки Молдова, Румунії, Росії, Туреччини та України) зібралися на саміті у м. Стамбул. Ця історична подія увінчалася урочистим підписанням 25 червня першого документу – Стамбульської декларації „Про Чорноморське економічне співробітництво” (ЧЕС) [20]. Цей документ закріпив зобов’язання держав створити сприятливі умови для співробітництва у торгівельній, енергетичній, промисловій, транспортній, комунікаційній, сільськогосподарській, науковій, туристичній та екологічній сферах. Також, одним із завдань перед державами-засновницями було сприяння обміну інформації, бізнесових контактів, проектів тощо. Підписання Декларації перетворило ЧЕС на символ нової моделі регіональної співпраці.

У червні 1998 р. на Ялтинському саміті був підписаний Статут ОЧЕС, а 1 травня 1999 р. він набув чинності, перетворивши ЧЕС на офіційну регіональну організацію – ОЧЕС [11]. Як і в більшості випадків, під час створення посткомуністичних регіональних організацій, основоположні документи ґрунтуються на Гельсінському Заключному Акті та принципах НБСЄ/ОБСЄ. Так само і ОЧЕС заснована у відповідності з цими документами, а її основні цілі та завдання відповідають Статуту ООН та загальноприйнятим принципам міжнародного права. Як вказується у Статуті ОЧЕС, основна ідея створення організації полягає у спробі об’єднати всі Чорноморські держави під одним дахом, створюючи таким чином нову парадигму економічної співпраці для запобігання майбутнім конфліктам у такому нестабільному регіоні [11]. До того ж, в офіційному документі зазначається, що „держави-члени та їхні народи прагнуть до

конструктивної та плідної співпраці у широкому спектрі економічної діяльності” [11].

Як відомо, держави-члени ОЧЕС складають не лише чорноморські держави, а й ті, які мають безпосередні інтереси у Чорноморському регіоні. Адже, останній розташований на двох континентах, охоплюючи територію не лише прибережних держав Чорного моря, а й Балкан та Кавказу [93; с. 126].

Таким чином, державами засновницями стали країни, що підписали Стамбульську Декларацію ОЧЕС 25 червня 1992 р. А держави: Австрія, Білорусь, Єгипет, Ізраїль, Італія, Німеччина, Польща, Словаччина, Туніс, Франція, Хорватія, Чеська Республіка, США та ЄС, а також такі інституції як Секретаріат Енергетичної Хартії, Комісія із захисту Чорного моря, Європейська Комісія – отримали статус спостерігачів. До того ж, низка міжнародних неурядових організацій та країн отримали в ОЧЕС статус секторального діалогового партнера, зокрема, Угорщина та Чорногорія [201]. З огляду на такий рівень залучення міжнародного співтовариства до співпраці з ОЧЕС, актуальність та важливість даної організації – очевидна.

Варто визнати безпрецедентність створення ОЧЕС, адже вперше за всю історію держави навколо Чорного моря вирішили об'єднати свої зусилля для вирішення спільних проблем у дусі партнерства і співробітництва. Як влучно зазначив видатний дослідник історії Чорного моря Н. Ашерсон, нарешті протягом багатьох тисячоліть всі народи навколо Чорного моря зуміли об'єднатися [72].

Можна стверджувати, що ОЧЕС наразі є єдиною повноправною регіональною організацією, яка своєю діяльністю забезпечує регіональне співробітництво на міждержавному, міжпарламентському, бізнесовому, банківському та академічному рівнях між усіма державами розширеного Чорноморського регіону [239].

Більше того, ОЧЕС відкрита до співпраці з іншими країнами, міжнародними організаціями та фінансовими інституціями. Держави-члени ОЧЕС поділяють спільне бачення свого економічного співробітництва як частину європейських інтеграційних процесів, що базується на принципах дотримання прав людини та основних свобод, процвітання через економічну свободу, соціальну справедливість та рівноправ'я у сфері безпеки та стабільності [122; с. 5].

Однак, як зазначає А. Гіка, незважаючи на те, що Стамбульська декларація відображала потребу держав-учасниць у спільному підході до вирішення соціально-економічних та екологічних проблем, у 1992 р. кожна із сторін ставила перед собою різні цілі. Колишні радянські республіки – Вірменія, Азербайджан, Грузія та Молдова, розглядали ОЧЕС як інструмент їхньої інтеграції до світової економіки та як засіб покращення безпеки та стабільності в регіоні. Для Російської Федерації та Туреччини організація виступала механізмом взаємного стримування впливу одна одної в даному ареалі. У свою чергу, для Румунії та Болгарії це був реальний шанс вийти із буферної зони між колишнім радянським простором та більш організованою Центральною Європою, від якої вони все ще були частково ізольовані [98; с. 207].

Одним із важливих аспектів інституційного розвитку ОЧЕС є відносини кожної з держав-учасниць з Європейським Союзом. Перебуваючи у трикутнику між ісламським світом, Росією та Європою, більшість країн Причорномор'я обирає європейський вектор зовнішньої політики, проте, все таки, не може остаточно позбутися своєї традиційної „євразійської” сутності [62]. Хоча в даному контексті Чорноморський регіон залишається дуже неоднорідним. Греція являється членом ЄС ще з 1980 р., Болгарія та Румунія були прийняті у 2007 р., тоді як решта держав зв'язані з ЄС через торгові та партнерські угоди різного рівня та якості.

Черговий раунд розширення ЄС у 2007 р. перетворив останнього на чорноморського актора і актуалізував питання про подальший розвиток відносин регіональних держав з ЄС. „Як зазначили російські ЗМІ, у результаті чорноморського пасьянсу у Москві з'явився потужний конкурент, якого не було від часів Османської імперії” [62].

Загалом, сучасна європейська політика стосовно Чорноморського регіону розвивається в рамках численних програм та ініціатив, які спрямовані на підвищення в регіоні політичної стабільності та економічного процвітання шляхом реформ, а також через зміцнення регіональної безпеки та вирішення конфліктів за допомогою розширення регіональної співпраці. З метою реалізації спільних проектів та поглиблення єдності в рамках Чорномор'я, ЄС співпрацює з існуючими регіональними організаціями (ОЧЕС, ОДЕР-ГУАМ, СДВ), а також через регіональні ініціативи та галузеві програми. Найважливішими з них є:

- „INOGATE” (Interstate Oil and Gas Transport to Europe – Міждержавне транспортування нафти і газу в Європу);
- „TRACECA” (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia – Транспортний коридор Європа-Кавказ-Азія);
- „Black Sea PETrA” (Pan-European Transport Area – Пан'європейська транспортна зона);
- „DANBLAS” (Danube-Black Sea Environmental Task Force – екологічна робоча група „Дунай-Чорне море”) тощо [259].

До того ж, ЄС залучається до реалізації пріоритетних чорноморських програм за допомогою фінансової підтримки ЄБРР, Європейського інвестиційного банку та приватних фондів.

Окрім того, після приєднання до ЄС Румунії та Болгарії, особливого значення набуває розвиток транскордонного співробітництва, особливо в межах створеного єврорегіону „Чорне море”. Його основними пріоритетами є затвердження демократії і безпеки в регіоні, розширення співпраці в

рамках ОЧЕС і ГУАМ, а також поглиблення дво- і багатостороннього співробітництва країн регіону з питань спільної енергетичної політики, транзиту енергоносіїв, врегулювання „заморожених” конфліктів тощо [55; с. 45]. До речі, постачання енергоресурсів до Європи є ще одним важливим аспектом співробітництва, що просуває Чорноморський регіон ближче до ЄС.

Румунія, як держава-засновниця ОЧЕС, вважає розвиток відносин з країнами Чорноморського басейну одним із найважливіших аспектів своєї політики та приділяє значну увагу своїй участі в діяльності ОЧЕС. У свій час Румунія активно сприяла затвердженню останньої як структурованої регіональної організації, що наближало її до реалізації своїх прагнень стосовно інтеграції до європейських та євроатлантичних організацій – Ради Європи, НАТО, і, звичайно, – Європейського Союзу.

Колишній міністр закордонних справ Румунії Н. Тітулеску завжди підкреслював, що все, що стосується Чорного моря, має пряме відношення до Румунії, оскільки Чорне море та його протоки є її єдиним виходом до відкритого моря. Він також наголошував, визначаючи головні інтереси своєї держави, що будь-яка серйозна зовнішня політика повинна базуватися, в першу чергу, на встановленні дружніх відносин з державами-сусідами. Слід зауважити, що ці два принципи визначають міжнародну поведінку Румунії, починаючи з часів її незалежності 1877 р. й до тепер [124; с. 101].

Геостратегічне положення Румунії відносно р. Дунай та Чорного моря, у близькому сусідстві із Середземномор'ям, Близьким Сходом та Центральною Азією, дає їй підстави претендувати на роль важливого регіонального актора [139; с. 56]. При цьому, політика Румунії проводиться у відповідності з позицією Брюсселю та Вашингтону, які, як уже було зазначено, все більше залучаються до співпраці з країнами Чорномор'я.

Одним із найважливіших стратегічних інтересів Румунії стосовно Чорноморського регіону є створення в рамках останнього стабільного,

демократичного та процвітаючого середовища з чіткими перспективами держав-учасниць на подальшу євроатлантичну інтеграцію. Серед інших інтересів Румунії можна виділити підтримку та розвиток ініціатив щодо розвитку транспортної, енергетичної та комунікаційної інфраструктури; підвищення екологічної безпеки, розвитку торгівлі, туризму, науки і технології; поглиблення регіонального співробітництва в рамках ОЧЕС, ГУАМ, Чорноморського форуму, Блексіфор; розвиток тісніших відносин між ЄС і регіональними структурами тощо.

Відомо, що протягом першої половини 2011 р. Румунія головувала в ОЧЕС. До цього, вона займала цю посаду у 1996 р., 2000 р., та 2006. У першій половині 2015 р. головування в ОЧЕС перейняла Республіка Молдова (РМ), яке перейшло до неї від Греції за принципом ротації 8-9 грудня 2014 р. в Афінах [246]. 18 червня 2015 р. у Кишиневі під час церемонії, присвяченої 32-й зустрічі Ради Міністрів закордонних справ ОЧЕС, Міністр закордонних справ Румунії Б. Ауреску перейняв мандат від Республіки Молдова. Таким чином, з 1 липня 2015 р. головування в ОЧЕС знову перейшло до парламенту Румунії.

Як зазначив Б. Ауреску, це в п'яте Румунія головує в ОЧЕС, починаючи з моменту інституціоналізації останньої. „Наша держава надає велике значення регіональному співробітництву в рамках ОЧЕС. Дотримуючись принципу „Будуючи стабільність, зміцнюємо зв'язки”, Румунія сприятиме зміцненню економічної місії організації та зосередиться на пріоритетах, передбачених в Економічному порядку денному організації та з урахуванням наявних фінансових ресурсів. Ми також сприятимемо поглибленню взаємодії на рівні ЄС-ОЧЕС шляхом впровадження проектів у сферах спільної зацікавленості, стимулюючи участь ЄС у справах та ініціативах ОЧЕС”. [181].

Нагадаємо, щоо протягом попереднього головування у 2011 р. Румунія переслідувала цілі, які полягали у поглибленні співпраці та

посиленні діалогу в рамках ОЧЕС, вдосконаленні економічного співробітництва та здійсненні позитивного впливу на відносини між урядами усіх держав-членів. Головним пріоритетом Румунії під час головування в ОЧЕС було посилення економічної складової ОЧЕС [235]. Таким чином, діяльність Румунії була направлена на відновлення економічного співробітництва з метою досягнення конкретних результатів, акцентуючи увагу на проектно-орієнтованому принципі співпраці, а також на реалізації цих проектів згідно з наявними фінансовими ресурсами організації [181]. Такий підхід дозволяв значно посилити взаємну довіру серед держав-учасниць, і таким чином, створити сприятливий клімат для вирішення спірних питань у рамках регіону.

Особливий внесок Румунії в діяльність ОЧЕС та її структур стосується декількох аспектів. Перш за все, Румунія була серед числа тих, хто підтримував створення Парламентської Асамблеї ОЧЕС (ПАЧЕС), прагнучи при цьому заручитися підтримкою з боку законодавчих органів держав-учасниць для регіонального співробітництва, яке вони взялися реалізовувати. Залучення парламентів здійснило вагомий внесок у розвиток багатостороннього співробітництва в розширеному Чорноморському регіоні, а також стимулювало демократичні зміни в державах-учасницях, що було обов'язковим чинником їхнього економічного та соціального прогресу.

Окрім того Румунія брала активну участь у створенні Чорноморського Банку торгівлі та розвитку (ЧБТР), а також здійснила значний внесок у досягнення необхідного консенсусу під час створення Міжнародного центру Чорноморських досліджень, ініціативи, висунутої Грецією. Роль Румунії полягала в узгодженні поглядів серед держав-учасниць стосовно доцільності перетворення ОЧЕС у повноцінну регіональну організацію, а також щодо формування змісту та прийняття Статуту ОЧЕС. У тому ж дусі Румунія брала участь у прийнятті

Економічної програми ОЧЕС, яка встановила пріоритети та основні напрямки діяльності організації [124; с. 107].

По-друге, як уже зазначалося вище, Румунія, активно підтримувала ідею перетворення ЧЕС у повноцінну організацію, чиї функції будуть спрямовані на втілення специфічних проектів у сферах, що представляють спільний інтерес. У даному контексті Румунія започаткувала перший бізнес-форум під час зустрічі міністрів закордонних справ країн ОЧЕС, що проходила 27 квітня 1996 р. в Бухаресті [124; с. 105]. На форумі зібралися представники бізнесу та інвестори з країн регіону, а також з інших частин світу для проведення діалогу з конкретних питань стосовно можливостей та умов співробітництва в межах Чорноморського регіону.

З тією ж метою було проведено перший семінар ОЧЕС-МЕРКОСУР у Бухаресті 2007 р., в якому взяли участь високі посадові особи, дипломати та експерти держав ОЧЕС та МЕРКОСУР. Семінар відбувся за підтримки Румунського інституту міжнародних досліджень, Аргентинської Ради з міжнародних відносин та Київського інституту стратегічних досліджень. Дана подія посприяла обміну корисною інформацією та досвідом діяльності між обома структурами у потенційно важливих сферах співробітництва та їх відносин з Європейським Союзом [124; с. 106].

За ініціативи Румунії, 4-5 червня 2006 р. у Бухаресті відбувся Чорноморський форум за діалог та партнерство за участі всіх країн Чорного моря, у тому числі й України. Чорноморський форум був покликаний продовжити неформальний діалог на державному та неурядовому рівнях, спрямований на зміцнення ідентичності Чорноморського регіону та тіснішу регіональну взаємодію для забезпечення демократичного розвитку, стабільності, безпеки та економічного процвітання країн Причорномор'я [202].

Кінцевою метою цього процесу була трансформація регіону Чорного моря у євроінтеграційний простір взаємодії суверенних держав, з діючими

ринковими економічними системами, прозорими і ефективними урядовими структурами. Водночас, цей процес був націлений на підтримання міцних зв'язків з Євроатлантичною спільнотою з метою подальшого розширення зони свободи, безпеки і стабільності [202].

Про активне залучення Бухаресту до діяльності ОЧЕС свідчать неодноразові політичні зустрічі та візити керівних осіб до Румунії. У грудні 2010 р., напередодні румунського головування в ОЧЕС р., Генеральний секретар ОЧЕС Л. Крисантопулос за запрошенням румунської сторони прибув до Бухаресту для зустрічі з Міністром закордонних справ Т. Баконскі та Державним секретарем Д. Костя. Основна мета цієї зустрічі полягала в обговоренні майбутнього головування Румунії в ОЧЕС, що мало розпочатися 1 січня 2011 р., і до якого Румунія підійшла з відповідальністю.

У жовтні 2012 р. Генеральний секретар ОЧЕС пан В. Цвіркун відвідав Румунію. Під час зустрічі з представниками румунської влади була обговорена важливість ефективної реалізації нової Економічної Програми ОЧЕС, а також різні питання стосовно діяльності останньої. Окрему увагу було приділено питанням розвитку енергетичних транспортних коридорів, зокрема проектів AGRI, Nabucco, транспортної інфраструктури та реалізації проекту Чорноморської кільцевої автомагістралі [220; с. 4].

У контексті сільськогосподарського потенціалу Чорноморського регіону сторони обмінялися поглядами щодо створення Чорноморського зернового ринку. У свою чергу, румунська сторона підтвердила свої зобов'язання перед ОЧЕС та підкреслила ключову роль останньої в економічному розвитку регіону.

Румунія була, також, залучена до інших ініціатив, які дозволили ОЧЕС вийти на новий рівень. Серед таких було створення мережі університетів Чорноморського регіону, що має важливе значення для розвитку загальних підходів, методик і практик для університетів країн регіону.

За ініціативи румунського МЗС та Європейської Комісії у січні 2014 р. в Бухаресті було проведено конференцію „Сталий розвиток блакитної економіки Чорного моря: покращення морського співробітництва” [221]. Учасниками конференції були представники урядів чорноморських держав, а також зацікавлені сторони різних регіональних організацій, ініціатив та об’єднань, дослідницьких центрів та інститутів, представників приватного сектору тощо. В рамках конференції було розглянуто Спільну морську політику ЄС у Чорному морі у відповідності з поняттями Блакитної економіки, яка, у свою чергу, спрямована на покращення координації морського сектору. Блакитна економіка спрямована на залучення спільних зусиль для досягнення пріоритетних завдань у сфері транспорту, аквакультури, освоєння морського дна, туризму тощо.

Конференція мала важливе значення через те, що вона дала можливість усім учасникам представити свої конкретні дії та плани, а також обмінятися поглядами щодо регіональної співпраці у морській сфері, обговорити питання збереження екології Чорного моря, управління рибною промисловістю, а також питання транскордонного співробітництва.

У сфері охорони навколишнього середовища Румунія також проявила ініціативу. Нещодавно вона представила План дій Робочої групи ОЧЕС з питань захисту навколишнього середовища на 2014-2015 рр. [262]. У п’ятнадцяти пунктах представлено конкретні заходи, спрямовані на покращення співробітництва у сфері екології. Зокрема, пропонується створити механізм для регулярного обміну інформацією у сфері нових досягнень в екологічному законодавстві у відповідності з міжнародним правом. Також посилити співробітництво між державами-членами ОЧЕС у сфері управління екологічними ризиками як на суші, так і на морі. До того ж Румунія запропонувала створити спільні проекти із захисту навколишнього середовища регіонального значення для вигідної взаємодії

ЄС та ОЧЕС за фінансової підтримки європейських інструментів та проектів тощо.

Варто зосередитися на пріоритетах, які Румунія поставила перед собою на період свого головування в ОЧЕС протягом липня-грудня 2015 р. Головним завданням вона вважає забезпечення міжурядової економічної взаємодії, що здійснює великий вплив на сталий розвиток і стабільність Чорноморського регіону. Відповідно до принципу „Будуючи стабільність, зміцнюємо зв'язки”, Румунія прагне встановити постійний та конструктивний діалог між учасниками організації, що є запорукою стабільності у такому надскладному регіоні.

Для поглиблення економічної співпраці та розвитку відносин між державами, румунське керівництво сприяє встановленню тісніших зв'язків всередині регіону. Одним із найкращих способів залучення інвестицій та розвитку економік держав-членів ОЧЕС, Румунія вважає вдосконалення та розвиток регіональної інфраструктури.

Серед інших завдань, які Бухарест визначив перед собою, є забезпечення взаємодії у галузі транспорту, енергетики, навколишнього середовища, а також у сфері боротьби з організованою злочинністю тощо.

Для Румунії традиційним питанням у контексті діяльності ОЧЕС залишається повноцінна участь в економічних проектах, які мають всебічний вплив на функціонування організації. Таким чином, всі дії Бухареста спрямовані на відновлення економічного співробітництва та досягнення конкретних результатів. З цією метою, орієнтуючись на Економічний порядок денний 2012 р., Румунія орієнтується на такі ключові аспекти: сталість, взаємодоповнюваність, винахідливість, а також досягнення прогресу економічного розвитку з урахуванням національних інтересів держав-членів.

Для Румунії також важливим є підвищення ролі та авторитету ОЧЕС перед усіма державами-членами організації. Для цього вона намагається

адаптувати свої дії до сучасних потреб регіональної співпраці, підвищуючи ефективність та дієвість організації.

Румунія чітко розуміє важливість економічної складової ОЧЕС, яку слід розвивати та вдосконалювати. Також, вона переконана, що всі держави-члени організації повинні чітко дотримуватися зобов'язань, які регулюються Статутом ОЧЕС. Ці зобов'язання включають дотримання норм міжнародного права, а також співробітництва для забезпечення миру, стабільності та розвитку держав-членів та їх населення.

Необхідно розглянути плани Румунії в окремих сферах.

Взаємодія на рівні ОЧЕС-ЄС.

З огляду на географічне розташування Чорного моря, політика партнерства є одним із найважливіших важелів ОЧЕС. Відповідно до цього, протягом свого головування Румунія працює у напрямку поглиблення діалогу між ОЧЕС та міжнародним співтовариством в межах діючого Статуту. Зокрема, підтримка рівноправного та взаємовигідного співробітництва між ОЧЕС та ЄС (збільшення фінансової та технічної підтримки Чорноморського регіону шляхом встановлення ближчих торгових зв'язків, підвищення кількості іноземних інвестицій) вважається умовою, що сприяє подальшому зміцненню ОЧЕС.

Впродовж свого головування, Румунія діє у напрямку налагодження справжнього партнерства з Європейським Союзом на основі гнучкого і прагматичного співробітництва, яке відповідає довгостроковим пріоритетам ЄС. Основна мета полягає у стимулюванні розвитку та створенні робочих місць, досягненні економічної стійкості, впровадженні Спільної морської політики, Транс-європейської мережі тощо, що представляє серйозний стимул для співробітництва на рівні ОЧЕС-ЄС.

Також, Румунія прагне встановити взаємозв'язок між ОЧЕС та спостерігачами організації, секторальними діалоговими партнерами та іншими органами для того, щоб зміцнити роль ОЧЕС та спрямувати

взаємодію на вигоду держав-членів. Для цього проводяться відкриті, прозорі та конструктивні консультації з державами-членами, спрямовані на знаходження спільних інтересів для взаємодії.

Проектно-орієнтована діяльність ОЧЕС.

Румунія завжди дотримувалась позиції, що ОЧЕС слід зберегти свою економічну природу і не перетворюватись на окрему проектно-орієнтовану інституцію. Що стосується розвитку проектної діяльності, то її слід розвивати як доповнення до основної функції ОЧЕС у контексті сприяння економічному співробітництву між державами-членами.

Румунська сторона вважає, що ОЧЕС володіє хорошою правовою та інституційною базою для розробки та реалізації проектів. Зокрема, існує Робоча група з управління проектами, яка діє на підставі прийятних принципів функціонування. Основною потребою ОЧЕС у даному контексті залишається вироблення політичної волі, необхідної для використання всього потенціалу організації.

Транспорт.

У рамках ОЧЕС провідним аспектом співпраці є розбудова транзитно-транспортної галузі. Тому, за час свого головування Румунія продовжує розвивати співробітництво між державами ОЧЕС у цій сфері.

Як країна-координатор, вона підтримує розвиток інтермодальних перевезень у межах Чорноморського регіону, які являють собою важливий напрямок технічного прогресу в перевізному процесі. Роль і значення інтермодальних перевезень у міжнародному сполученні суттєво зростає. Їх ефективність досягається за рахунок покращення різних форм координації: технічної, технологічної, економічної, організаційно-управлінської та господарсько-правової. З огляду на це, Румунія підтримує створення життєздатної мережі терміналів інтермодальних перевезень як логістичних платформ. Відповідно до цього, Румунія поставила перед собою завдання організувати зустріч Оперативної групи з вивчення можливостей

співробітництва у сфері інтермодальних перевезень у Чорноморському регіоні.

Вивчаючи досвід Спеціальної робочої групи з розвитку морських магістралей, Румунія стежить за успішним виконанням завдань і проектів у межах Меморандуму про взаєморозуміння стосовно розвитку морських магістралей регіону ОЧЕС, вважаючи що успіх залежить від прямого співробітництва з ЄС. Нині у транспортній сфері відбувається конструктивний діалог ОЧЕС з ЄС, а також між ОЧЕС й іншими міжнародними організаціями та програмами.

Боротьба з організованою злочинністю.

Як країна-координатор Робочої групи по боротьбі зі злочинністю, особливо в її організованих формах, Румунія продовжує керувати її діяльністю у цій сфері, включаючи питання, що становлять пріоритетне значення для регіону: боротьба з транскордонною організованою злочинністю, торгівлею людьми, незаконним обігом наркотиків, нелегальною міграцією, кібер-злочинністю, корупцією тощо.

Енергетика.

Бухарест продовжує роботу попередніх головуючих держав і визначила нову сферу дій, спрямованих на досягнення цілей, представлених в Економічному порядку денному 2012: розвиток енергетичного ринку в регіоні Чорного моря [264].

Румунія залучає спеціалізовані міжнародні організації, а також спостерігачів ОЧЕС та галузевих діалогових партнерів до участі в засіданнях Робочої групи і запрошує видатних експертів для підтримки роботи Робочої групи [265].

Бухарест концентрує свої зусилля для істотного просування здійснюваних заходів в рамках Мережі ОЧЕС з відновлювальної енергетики (the BSEC Green Energy Network), Стратегічного документу держав-членів ОЧЕС з відновлювальної енергії (Green Energy Strategy Paper of the BSEC

Member States) тощо. Також він підтримує шляхи і засоби створення Інтегрованого Чорноморського енергетичного ринку, покращення співробітництва держав-членів ОЧЕС щодо розвитку електричних з'єднань між ними і започаткування кампанії ОЧЕС з енергозбереження.

Навколишнє середовище.

За період свого головування Румунія спільно з Робочою групою з охорони навколишнього середовища планує й надалі дотримуватися Плану дій із співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища. Діяльність Робочої групи спрямована на забезпечення механізму обміну інформацією у зазначеній сфері, щоб сприяти співробітництву в межах Програми розвитку ООН (ПРООН) та Міжнародного центру чорноморських досліджень, а також для вироблення та узгодження тексту Стратегії адаптації до змін клімату у Чорноморському регіоні.

Ці заходи сприяють конструктивному діалогу та виконанню обов'язкових дій усіма інституціями держав-членів, відповідальними за захист навколишнього середовища. Серед них – урядові інституції, місцеві влади, інститути дослідження та розвитку, неурядові організації тощо. Також важливою є взаємодія ОЧЕС з іншими міжнародними організаціями, що діють у зазначеній сфері, з метою забезпечення сталого розвитку Чорноморського регіону. У цьому контексті особлива увага зосереджена на посиленні співпраці з Комісією із захисту Чорного моря від забруднень.

Торгівля та економічний розвиток.

Румунія підтримує ініціативи Робочої групи з торгівлі та економічного розвитку, спрямовані на забезпечення кращих умов ведення економічної діяльності. Зокрема, це стосується просування торгівлі та спрощення митних процедур, відміни нетарифних обмежень на торгівлю і встановлення прозорості та регіональної взаємодії в інвестиційній політиці.

За час свого головування Румунія діє у напрямку реалізації положень Спільної декларації „Сприяння міжрегіональної торгівлі та інвестицій”,

прийнятої 29 травня 2015 р. [266]. Також продовжується практика проведення спільних зустрічей Робочих груп з торгівлі та економічного розвитку та з митних питань.

З метою досягнення прогресу у ширшому економічному контексті Румунія підтримує створення регіонального механізму для скорочення негативних впливів від ухилення сплати податків країнами-членами ОЧЕС під час торгових операцій.

Співробітництво у сфері туризму.

Румунія сприяє реалізації положень Декларації міністрів туризму, прийнятої в Афінах у жовтні 2014 р. [267], наголошуючи на підвищенні ролі Чорноморського регіону як привабливого об'єкту як для туристів, так і для інвесторів туристичного сектору.

Оскільки сфера туризму в Чорноморському регіоні має багато можливостей для розвитку, Румунія сприяє співпраці між державними та приватними одиницями, які діють у сфері туризму. Особлива увага надається обміну інформацією щодо спільних туристичних проектів у рамках Чорноморського регіону.

Охорона здоров'я.

Румунія зосереджена на практичній реалізації уже створеної Мережі з реагування у надзвичайних ситуаціях в межах Чорноморського регіону (NET-EPR), а також на завершенні проекту Меморандуму взаєморозуміння та співробітництва у сфері обміну та забезпечення якості ліків. Водночас, велика увага надається співробітництву з іншими міжнародними організаціями охорони здоров'я, наприклад Європейський центр з контролю та профілактики захворювань, Всесвітня організація охорони здоров'я та ін.

Нагадаємо, що 11 грудня 2015 р., в Бухаресті відбулося 33-тє засідання Ради міністрів закордонних справ країн-членів Організації Чорноморського Економічного Співробітництва, що стало завершальним

заходом головування Румунії, після чого керівництво організацією на наступні півроку перейшло до Росії.

Отже, Організація Чорноморського Економічного Співробітництва, заснована у 1992 році, до цих пір залишається корисним інструментом для діалогу і стимуляції взаємної довіри між державами-членами через свій широкий спектр діяльності та структуру. ОЧЕС також встановлює основу для майбутнього приєднання до більш масштабних проєктів.

Хоча, основними сферами діяльності ОЧЕС були і залишаються в економічній площині, та мають характер регулярних зустрічей на рівні міністрів закордонних справ держав-членів двічі на рік, проте вони також мають важливу політичну значимість. Такі зустрічі часто надають зручні можливості для різних учасників вирішувати проблемні питання, обговорюючи їх на конференціях та форумах, організованих у рамках ОЧЕС. Також, така форма співпраці має позитивний вплив на політичний клімат і стабільність у Чорноморському регіоні.

Висновки до розділу 2

Отже, окресливши невелике коло питань регіональних відносин, а також характер взаємодії Румунії з її партнерами в межах Чорноморського басейну, ми дійшли висновку, що зазначений регіон виступає важливим елементом серед стратегічних інтересів Румунії.

У своїй політиці щодо Чорноморського регіону Бухарест представляв багато регіональних ініціатив, що свідчить про прагнення Румунії стати ключовим гравцем і незамінним партнером як для країн регіону, так і для західних інститутів. Питання збереження стабільності на східних кордонах ЄС є актуальним, до того ж демократизація східних сусідів сприятиме доступу до енергетичних ресурсів.

Проте, Румунії важко здобути лідерські позиції у Чорноморському регіоні, коли тут присутні щонайменше дві (якщо не враховувати Україну) потужні сили – Російська Федерація та Туреччина. Більше того, якщо говорити про регіонального лідера у Чорномор'ї, слід визнати, що кожна з держав-претендентів проводить політику для забезпечення власної безпеки та задоволення власних амбіцій. На разі немає такої сили, яка б інтегрувала інтереси регіону в цілому і розвивала внутрішні відносини всіх учасників в його межах.

Щодо енергетичної безпеки, Румунії варто зосередитися на трьох стратегічних лініях – збільшити продуктивність зрілих свердловин завдяки новим технологіям, розробляти нові поклади на континентальному шельфі Чорного моря, або – досліджувати та розробляти власні поклади сланцевого газу.

Загалом у своїй енергетичній політиці Румунія підтримує цілі, принципи та проекти Європейського Союзу, пов'язані з енергетичною безпекою та розвитком стабільного економічного середовища. Зокрема, вона схильна до тіснішої співпраці з країнами Чорного та Каспійського морів для забезпечення енергетичної незалежності.

Також Румунія активно бере участь у підтримці та зміцненні регіонального співробітництва, зокрема в рамках Організації Чорноморського Економічного Співробітництва. Вона активно підтримує процесу реформ в організації, спрямованих на вдосконалення її функціонування. Важливим фактором успішної діяльності ОЧЕС Румунія вважає розвиток співпраці з ЄС та іншими регіональними ініціативами.

На час свого останнього головування в ОЧЕС у другій половині 2015 р., вона визначила для себе основні завдання:

- забезпечення постійного та конструктивного діалогу в рамках ОЧЕС, що є запорукою стабільності у такому складному регіоні;

дотримання Економічного порядку денного ОЧЕС як стратегічної опори для співпраці;

- просування регіональних взаємозв'язків для економічного розвитку ОЧЕС;
- розвиток інфраструктурної взаємодії в регіоні у таких сферах як транспорт, боротьба з організованою злочинністю, енергетика, екологія, тощо;
- отримання переваг для всіх членів ОЧЕС від політики ЄС стосовно регіону, а також підтримка проектної взаємодоповнюваності у сферах спільної зацікавленості.

РОЗДІЛ III

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ПОЛІТИКИ РУМУНІЇ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ

3.1 Негативні фактори розвитку Чорноморського регіону

Сучасний стан міжнародних відносин визначає питання безпеки та стабільності як ключові аспекти сталого розвитку будь-якого регіону, які не можна відокремлювати один від одного. Адже саме мир, безпека і стабільність є головними передумовами стійкого соціально-економічного розвитку суспільствата плідного міжнародного співробітництва.

В умовах глобалізації та паралельних процесів регіоналізації все різноманіття глобальних проблем інтегрується на регіональному рівні, враховуючи особливості окремого регіону.

Чорноморський регіон, охоплюючи значну кількість населення, має достатньо сприятливих факторів для сталого розвитку. Завдяки своєму положенню та ресурсам він цілком імовірно може стати одним із провідних регіонів Євразії, головним постачальником та транзитером енергоносіїв, через який проходять важливі енергетичні та транспортні потоки.

Якщо ж вести мову про стан та рівень безпеки в межах Чорноморського регіону, слід зауважити, що, знаходячись географічно на перехресті європейської, євразійської та близькосхідної систем безпеки, він власне ніколи не був центром чи допоміжним компонентом жодної з них [109; с. 58].

Тому, однією із позитивних ознак сучасного періоду є можливість встановлення політичного діалогу між демократичними державами, міжнародними безпековими організаціями, включаючи НАТО, та колишніми ідеологічними противниками, що дозволяє зміцнити субрегіональний, регіональний та глобальний рівні безпеки.

Проте, незважаючи на це, поступовий розвиток досліджуваного ареалу гальмується й багатьма негативними факторами. Чорномор'я є чи не єдиним регіоном, в межах якого накопичилось так багато „заморожених” конфліктів та інших політичних, економічних і соціальних проблем. Тобто, Чорноморський регіон являє собою чітке відображення нових ризиків, загроз і потенційно небезпечних експериментів. Серед них необхідно виокремити міжнародний тероризм, розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, локальні конфлікти, незаконний обіг зброї та наркотиків, нелегальна міграція і торгівля людьми, неефективні уряди в країнах регіону, залежні від корупції та організованої злочинності тощо.

У даному контексті слід відмітити, що після розпаду Радянського Союзу чорноморські держави отримали в спадок політичні та соціальні структури, яким не були притаманні принципи верховенства права чи громадянського суспільства. Натомість тут були широко розповсюджені елементи кримінального світу, тіньової економіки, неосяжні масштаби корупції та деморалізований стан правоохоронних органів і правового апарату. Такого роду негативний спадок заклав підґрунтя для серйозних проблем, які й досі загрожують безпеці й стабільності досліджуваного регіону.

З метою пошуку ефективних рішень, спрямованих на покращення ситуації, що склалася в межах досліджуваного регіону, необхідно враховувати внутрішні та зовнішні фактори. Комплексно аналізуючи слабкі сторони регіональних відносин, які підривають безпеку Чорноморської зони, варто виділити основні з них.

Проблема невирішених конфліктів.

Поява нових держав на політичній арені світу після розпаду Радянського Союзу та колишньої Югославії, зумовила виникнення багатьох територіальних та етнічних конфліктів, які не набули остаточного вирішення. Починаючи з Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії,

Нагорного Карабаху всі вони й досі залишаються у „замороженому” стані. Питання національних кордонів та взаємних територіальних претензій ще більш ускладнені тим, що новим незалежним державам не вдалося вирішити питання демаркації своїх кордонів, а також відсутністю ефективного контролю над збройними силами. Тут існує велика небезпека, що надходить від неконтрольованих владних груп, які, об’єднуючись, втягують держави у конфлікти.

Кожен із „заморожених” конфліктів розвивався по-різному, такими ж були методи і засоби втручання міжнародного товариства. Проте, всі ці конфлікти представляють однакові ризики для безпеки об’єднаної Європи. Як зазначає Д. Лінч, „у недержавних утвореннях підтримуються криміналізовані та авторитарні режими. Вони не мають міжнародного визнання, що накладає на них значну політичну та юридичну відповідальність. Сепаратистські формування страждають від „корумпованого корпоратизму”, утвореного шляхом змішування кримінальних та державних структур, правлячі еліти яких у деяких випадках здобули неконтрольовані функції на міжнародній арені” [120; с. 6].

Основна загроза „заморожених” конфліктів полягає у тому, що вони можуть активізуватися будь-якої миті, при чому з обширними наслідками як для самого регіону, так і для всього світу. Окрім того, кожен із дослідників процесів у Чорноморському регіоні може погодитися з тим, що зазначені конфлікти та їх „заморожений” стан є основною перешкодою для регіональної інтеграції чорноморських держав. У ширшому розумінні, наявність конфліктів у Чорноморському регіоні значною мірою ускладнює створення тут стабільної системи безпеки. Спроби врегулювання „заморожених конфліктів” повинні орієнтуватися на перспективу встановлення нового безпекового порядку в зазначеному ареалі, який повинен базуватися на мирних засобах, а не на військовій силі.

Цивілізаційна та етнічна гетерогенність.

Склад регіону є дуже різноманітним з точки зору економічної ваги країн, їх систем урядування, показників розвитку людського потенціалу, геополітичних інтересів тощо. Серед різних країн регіону й дотепер зберігається різниця в темпах здійснення економічних реформ та якості державного управління. А факт того, що регіональні „гравці” належать до різних економічних, політичних та військово-політичних організацій (ЄС, НАТО, СНД, ОДКБ), не сприяє єдності між ними й поготів.

Надзвичайна етнічна розмаїтість території, заселеної більше, ніж двадцятьма різними етнічними групами та національностями, створює підґрунтя для неприязні та ворожості в межах чорноморського простору. До того ж ці народи розселені на територіях декількох держав, де національні меншини часто відіграють вагому роль. „У кожній державі регіону присутні національні меншини, які у багатьох випадках становлять значну частину і розглядаються як потенційна або дійсна загроза безпеці: курди в Туреччині, турки в Болгарії, угорці в Румунії, росіяни та українці в Молдові, росіяни в Україні, абхазці та осетинці в Грузії” [149; с. 208].

Адміністративні та державні кордони часто не співпадають зі сприйняттям місцевого населення права певних етнічних груп на конкретні території. Боротьба менших етнічних спільнот за державність призводить до конфлікту навколо раніше встановлених кордонів, і посилюється через вимушену і спонтанну міграції.

Економічна нестабільність.

Після розпаду Радянського союзу майже всі чорноморські держави охопила криза, результати якої відчутні й сьогодні. У більшості випадків вона була спричинена переходом до ринкової економіки, а також значною залежністю від радянського ринку. Лише нещодавно держави регіону почали здобувати певні успіхи в економічній сфері. Однак, проблеми макроекономічного та структурного характеру все ще залишаються

невирішеними. Рівень життя населення залишається низьким, а соціальна напруженість, викликана змінами перехідного періоду, в перспективі може серйозно дестабілізувати досліджуваний регіон. Економічна та політична нестабільність порушують безпеку в регіоні. До того ж, тут існує тенденція до нерівномірного економічного розвитку держав.

Після завершення біполярного протистояння в межах Чорноморського регіону встановився певний порядок, який мав як позитивні, так і негативні сторони. В той час як держави-члени НАТО продовжували розвиватися у безпечних умовах, країни Південно-Східної Європи, переживаючи затяжний перехідний період до ринкової економіки та принципів демократії, відчули на собі негативний вплив кризи, породженої суперечностями в етнічній та релігійній площинах, яка охопила майже всі сфери суспільного життя.

В наш час, незважаючи на те, що деяким державам вдалося віддалитися від свого радянського минулого та успішно вступити на шлях європейської та євроатлантичної інтеграції, все одно майже в кожній державі регіону проблеми з державністю, демократією, забезпеченням прав людини, національними меншинами, вільною ринковою економікою, корупцією, організованою злочинністю тощо залишаються актуальними. Адже, „перехід від однієї системи до іншої неодмінно створює умови, які сприяють співпраці колишньої та чинної влади з кримінальними опортуністами” [138; с. 22].

Проблеми навколишнього середовища та екології.

Екологічні проблеми все більше завдають збитків інтересам прибережних держав Чорного моря і навіть за його межами. Море все більше забруднюється, ресурси виснажуються через їх надмірну експлуатацію та недалекоглядну політику, а також через викиди штучних та природніх відходів у річки, що живлять його – Дунай, Дон, Дністер [70; с. 87].

Енергетична безпека.

Як уже зазначалося вище, сьогодні питання енергетики виступає фактором, що стимулює співпрацю, та перешкодою для останньої. Економічний потенціал та величезні запаси енергоресурсів регіону все більше привертають увагу Заходу. Вважається, що в найближчому майбутньому стабільність Чорноморського регіону значною мірою залежатиме від розвитку та транспортування каспійської нафти й газу. Важливим є те, що проблема транзиту нафти й газу є не лише економічною, а й геополітичною. Адже контроль над виробництвом та розповсюдженням таких цінних ресурсів забезпечує велику владу на міжнародній арені.

Присутність Російської Федерації.

Після приєднання Болгарії та Румунії до євроатлантичних структур Чорноморський регіон опинився у центрі міжнародної уваги. Як результат – питання стабільності і безпеки в регіоні безпосередньо увійшли до компетенції самого ЄС. Оскільки Західні сили впритул підійшли до Чорноморських кордонів, напруження в названому регіоні зросло: відбувся розлом між Європейським Союзом та Митним союзом, а також між силами безпеки – НАТО і ОДКБ. Все це створило підґрунтя для нової геополітичної кризи через конфронтацію євроатлантичних сил та Російської Федерації. З одного боку, ЄС, НАТО і США просувають свої інтереси на територіях колишнього Радянського Союзу і динамічно співпрацюють з країнами Чорноморського регіону, а з іншого – Росія сприймає даний регіон виключно своєю зоною домінування, і, що важливо, її вплив не слід недооцінювати.

Як стверджує А. Стінга, „Росія являє собою основну загрозу регіональній безпеці, підсилюючи свою гегемонію такими методами як підтримка сепаратистських анклавів, саботаж і насильство, енергетичний шантаж тощо” [255]. До того ж, через присутність Росії як провідної держави в регіоні створилася асиметрія відносин. Вона активно впливає на

всі параметри регіональної системи. Тому, внаслідок відчутного силового відриву Росії від усіх інших держав регіону, і навіть від будь-яких можливих їх коаліцій, на перший план висувається проблема ефективної протидії її гегемоністичним прагненням. Наявність вищезгаданої незбалансованості, а також слабкість міжнародних режимів, створюють несприятливі обставини для уникнення негативних наслідків асиметрії, що також підриває регіональну стабільність [37; с. 33].

У своєму виступі на дев'ятому Симпозіумі щодо проблем безпеки Чорноморсько-Каспійського регіону у м. Бухарест 19-23 травня 2014 р. Г. Перепелиця зазначив, що динамічні трансформаційні процеси в Чорноморському регіоні спричинені зміною балансу сил між Росією та Заходом. Він зауважив, що протягом останніх двадцяти років силовий потенціал між євроатлантичним та євразійським масивом визначався балансом, який був закріплений в результаті закінчення „холодної війни”. Але сьогодні регіон постає перед викликом трансформації геополітичної конфігурації, основними рисами якої є: зміна геополітичної невизначеності на геополітичне суперництво та конфронтацію; посилення міжцивілізаційного розлому; посилення російського впливу; перегляд Росією балансу сил в Чорноморському регіоні та результатів „холодної війни”; послаблення ролі НАТО та ЄС в регіоні; неефективність існуючих інструментів безпеки Чорноморського регіону; поява нових загроз Чорноморській безпеці, однією з яких стало розв'язання Росією гібридної війни проти України як нової форми асиметричного воєнно-політичного конфлікту [162].

Низька ефективність регіональних організацій.

Усі вище зазначені проблеми Чорноморського регіону впливають із наступної – проблеми низької ефективності регіональних організацій, а також нездатності країн регіону вдосконалити політичну складову своєї співпраці.

Після розпаду Радянського Союзу та розпорошення його величезної сфери впливу, в межах Чорноморського регіону виникло декілька центрів сили, спроможних балансувати один одного та стримувати амбіції будь-якого актора. В умовах відсутності беззаперечного регіонального лідера та держави взаємного стримування, оснований більше на політичних, ніж військових факторах, цілком логічним видається створення інституційного механізму в Чорноморському регіоні для балансування інтересів всіх залучених держав. Однак, нажаль, нічого подібного досі не відбулося.

Незважаючи на велику кількість різних регіональних структур та організацій, насправді, жодна з них не може взяти на себе відповідальність, щоб запобігти регіональним конфліктам і стати гарантом безпеки у регіоні Чорного моря. Між тим, відсутність регіональних механізмів, що гарантують стабільність і безпеку в регіоні Чорного моря призводить до того, що ці питання починають вирішувати інші міжнародні гравці (в першу чергу такі, як США і ЄС). Тому слід зробити висновок про те, що ефективне регіональне співробітництво повинно базуватися не лише на економічній, а й на політичній і військовій основі. У даному контексті слід згадати про можливість надання ОЧЕС політичних повноважень, окрім економічних.

На додачу до негативних факторів розвитку Чорноморського регіону слід згадати ще й про *відмінність геополітичних пріоритетів регіональних акторів*. У Чорноморському регіоні переплітаються економічні, політичні та стратегічні інтереси провідних гравців світу. А там, де є так багато колізій та різновекторних впливів, неможливо уникнути конфліктів. Зіткнення геополітичних інтересів ключових гравців створює значну напругу і не має позитивного впливу на безпеку та стабільність в регіоні. Незбалансованість інтересів у регіоні проявляється через постійну наявність взаємних претензій держав регіону, в тому числі територіальних. Періодичне „переосмислення” державами власних зовнішньополітичних орієнтирів та ролей, формування нових центрів сили, чутливість до

зовнішніх впливів – все це веде до мінливості „правил гри”, відсутності стратегічної визначеності та збільшення, внаслідок цього, негативного впливу „дилеми безпеки” на всі види відносин між державами регіону [173].

З огляду на вище вказане, можна виокремити ознаки, притаманні всім державам регіону:

- майже всі з них входили до комуністичного блоку, розпад якого створив політичний вакуум, намагаючись вибратись з якого, держави долали складний шлях;
- перехідний тип економіки чорноморських держав негативно вплинув на рівень життя населення;
- всі держави характеризуються високим рівнем корупції та неефективною судовою системою;
- деякі держави, обравши курс на європейську інтеграцію, стикаються з проблемою соціально-політичної невизначеності та нерішучості;
- всі з них обтяжені енергетичною залежністю від Російської Федерації;
- у багатьох чорноморських країнах існує тенденція підпорядкування дій парламенту та уряду особливим інтересам партій або окремих груп.

Такий стан речей перетворює сучасний Чорноморський регіон з геополітичної цілісності, на „вузол” конкуруючих, суперечливих інтересів та на арену протистояння макрорегіональних утворень. На додаток, як уже згадувалось, у регіоні посилюється боротьба за лідерство, оскільки тут немає єдиного регіонального лідера, який би очолив об’єднавчі процеси в регіоні.

Серед особливостей Чорноморського регіону у сфері безпеки доречно згадати й наступну. Як зазначає В. Рябцев, у названому ареалі не існує єдиного пан-регіонального безпекового комплексу [253]. Зокрема, в

межах Чорномор'я немає регіональної організації, за своїми принципами повноваженнями подібної до ОБСЄ. Більше того, тут не виникло жодної з безпекових концепцій, як, наприклад, у випадку з Балканами, де у 1999 р. був прийнятий Балканський Пакт про Стабільність [21]. Тобто, насамперед, у межах Чорномор'я немає подібної концепції серед експертів, а також на рівні політично впливових організацій.

Слід зауважити, що завдання створити інституційну основу для розуміння проблем регіонального розвитку, вироблення спільної мови для дискусій, та розвитку конкретних підходів до вирішення цих проблем на цій основі, належить саме експертам та організаціям. Кінцевим результатом такої співпраці повинно бути вироблення безпекового пакту для Чорноморського регіону.

Починаючи з 1999 р. це питання неодноразово піднімалося на розгляд у Південному Кавказі, ЄС та Росії. Ідея створення такого пакту отримала підтримку у Європейському парламенті [268; с. 56]. І, накінець, не слід забувати, що в січні 2000 р. тодішній президент Туреччини С. Демірель також вніс аналогічну пропозицію. Однак, вона не призвела до якихось конкретних дій [253].

Згідно з Б. Бузаном, концепція „безпекового комплексу” визначається як „група держав, чії проблеми у сфері безпеки розглядаються комплексно і національна безпека кожної не може бути відділена одна від одної” [86; с. 90]. Тому, якщо вести мову про безпековий комплекс, слід мати на увазі особливий регулюючий механізм, який характеризується якістю міждержавної взаємодії в межах окремої зони (в даному контексті важливо, щоб ці держави належали до однієї географічної зони), де умови, які сприяють виникненню розбіжностей, суперечок, і конфліктів між державами зводяться до мінімуму.

Водночас даний комплекс запроваджує рамки, в межах яких виникає ефективна система процедур, інструментів та механізмів регулювання

кризових та конфліктних ситуацій. Вони ґрунтуються на системі моніторингу, що використовує засоби, що можуть застосовуватись у всіх країнах регіону, зв'язаних одним організаційним та концептуальним „вузлом” [253].

Для того, щоб запровадити безпековий комплекс у регіоні слід „зв'язати” його держави системою двосторонніх договорів та угод. А для цього необхідно розвинути мережу дипломатичних контактів та переговорів між державами Чорноморського регіону та Південного Кавказу [253]. Тобто, як показує міжнародна практика, найкращий спосіб створити такий безпековий комплекс – розвивати заходи зі зміцнення довіри та співпраці між державами у різних сферах.

У випадку з Чорноморським регіоном, для створення безпекового комплексу можна використати основу ОЧЕС (міжнародної економічної організації із загальними завданнями) та Дунайської Комісії (організації з особливими завданнями), а також інфраструктуру Міжнародного чорноморського клубу. Відповідно до цього, кількість акторів може розширитись за межі Чорноморського регіону та Південного Кавказу. Важливою умовою, також, повинно бути включення до цього числа ЄС [253]. Адже, як уже зазначалося, Європейський Союз зацікавлений у підтримці миру та стабільності на своїх східних кордонах. Слідуючи цій меті, він не так давно започаткував так звану „Європейську Політику Сусідства” [242].

Отже, безпекові процеси, що відбуваються в Чорноморському ареалі, у вузькому сенсі, та у Європі загалом, здійснюють взаємовплив один на одного. Таким чином, сьогодні вже всі розуміють, що Чорноморський регіон є невід'ємною складовою загальноєвропейського безпекового простору.

Після розширення Європейського Союзу у 2007 р. та після приєднання до нього Румунії та Болгарії, він сам (ЄС) став

причорноморським утворенням. Оскільки його кордони підійшли безпосередньо до берегів Чорного моря, це посилює політичну та економічну зацікавленість Євросоюзу та НАТО у зазначеному ареалі.

Як зазначає Р. Асмус, „розширений Чорноморський регіон є опорою між серцевиною Європи та ширшим Близьким Сходом. Те, що раніше здавалося периферією Європи, тепер здається набагато ближчим та центральним” [73; с.17]. Відтак, Чорноморський регіон з кожним роком все більше сприймається не як віддалений периферійний простір, а як цілком новий регіональний вимір безпеки ЄС.

Присутність ЄС у регіоні відносно країн-нечленів ЄС регулюється рамками трьох політик: з країною, що подала заявку на членство, Туреччиною, Європейською політикою сусідства, яка охоплює Україну, Молдову та три країни Південного Кавказу – Азербайджан, Вірменію та Грузію, а також Стратегічним Партнерством ЄС – з Росією [145; с. 3].

Європейський Союз через Європейську Комісію бере активну участь в реалізації програм співробітництва та регіональних ініціатив у сфері енергетики, транспорту, управління кордонами, охорони довкілля, науки та освіти. Проте, на думку дослідника, „коли маєш справу із загрозами, які мають транснаціональний характер – у таких сферах як міграція, попередження злочинності, забруднення та інфраструктура, двосторонні механізми співпраці ефективні лише частково” [145; с. 14]. Також Тассінарі зауважує, що такій вражаючій кількості інструментів бракує стратегічного цілісного підходу, „сам факт існування багатьох регіональних ініціатив, що співпадають, призвело до розтрачання ресурсів та розмивання іміджу виниклого Чорноморського регіону” [145; с. 15].

Таким чином, ми бачимо, що політика ЄС стосовно Чорноморського регіону лише починає розвиватися. Водночас вступ до ЄС Румунії і Болгарії сприяє активізації європейської зовнішньої політики в цьому напрямку, однак її успішність значно послаблюється через ряд факторів:

- відсутність єдиної зовнішньополітичної позиції країн-членів ЄС та інституційна слабкість Європейської служби зовнішньої дії;
- протидія потужних акторів (РФ і Туреччина), не зацікавлених у посиленні впливу ЄС на Чорноморський регіон, які розглядають його як “море на двох сильних”;
- слабкість Софії і Бухареста як „адвокатів” чорноморського вектора ЄС на тлі європейських „важковаговиків”, недостатня авторитетність їх позицій у Брюсселі [33; с. 70].

Отже, стислий аналіз безпекової ситуації у Чорноморському регіоні та впливу зовнішніх факторів дозволяє зробити висновок, що даний регіон розглядається багатьма зовнішніми гравцями як плацдарм боротьби за власні геополітичні та економічні інтереси. Водночас, попри наявність жорсткої конкуренції, спостерігається також присутність спільних інтересів різноманітних гравців.

3.2 Політика безпеки Румунії у Чорноморському регіоні

Характеризуючи Румунію як Чорноморського актора, її доцільно розглядати як частину НАТО і ЄС, як сполучну ланку у торговій та енергетичній сферах та в якості бар'єру для транснаціональних загроз із Чорноморського регіону або регіонів, пов'язаних з ним. Румунія активно прагне стати частиною процесів, які спрямовані на вирішення існуючих і можливих проблем, і, у той же час, побоюється ризику залишитися один на один із загрозами, що можуть виникнути в результаті виходу НАТО і ЄС до Чорного моря. Для того, щоб уникнути цього, Бухарест останнім часом намагається розвивати регіональні ініціативи та активізувати регіональну

співпрацю чорноморських країн за підтримки європейських та євроатлантичних структур.

Румунія визначила для себе основні інтереси в Чорноморському регіоні, які полягають у закріпленні за собою статусу регіонального лідера; активній участі в економічних проектах, які направлені на розвиток демократії, безпеки і стабільності в регіоні; підтримці та розвитку ініціатив щодо розбудови транспортної, енергетичної та комунікаційної інфраструктури; підвищенні екологічної безпеки, розвитку торгівлі, туризму, науки і технології; поглибленні регіонального співробітництва в рамках ОЧЕС, ГУАМ, Чорноморського форуму, Блексіфор; розвитку тісніших відносин між ЄС і регіональними структурами [179].

Слід зауважити, що Бухарест бере активну участь в реалізації основних програм ЄС, у тому числі – Спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу, „Східного партнерства” та політики розширення ЄС.

Зокрема, Румунія є одним із основних провідників ідей європейської інтеграції балканських країн, що має на меті створити сприятливе безпечне середовище у регіоні. Ще у жовтні 2008 р. саме в Румунії була презентована „Ініціатива Європейського Союзу з питань імміграції та розвитку в Чорноморському регіоні”, яка упорядковує ринки праці та трудову міграцію в причорноморських країнах [184].

У процесі своєї підготовки до вступу в ЄС Румунія запропонувала низку власних ініціатив щодо розвитку співробітництва у Чорноморському регіоні. Це стосувалося створення у 2006 р. організації Чорноморського форуму, за допомогою якого можна вести діалог і зміцнювати партнерство у рамках єврорегіонів. Чорноморський навчально-тренувальний центр в румунському м. Галац був перетворений на ефективну регіональну структуру по боротьбі з міжнародним тероризмом, торгівлею людьми, обігом наркотиків та зброї [184].

У сфері безпеки в 2004 р. Румунія оголосила про створення Ініціативи Чорноморської прикордонної безпеки (the Black Sea Border Security Initiative) в Бухаресті, до якої приєдналися інші держави. Також був зроблений акцент на посиленні відносин з Республікою Молдова з метою залучення до процесу врегулювання Придністровського конфлікту, а також демократичної консолідації та дотримання прав людини.

Велике значення в румунській зовнішній політиці надається співпраці з країнами Південно-Східної Європи в рамках Процесу Південно-Східного Співробітництва (the South East European Cooperation Process, SECP) й Ініціативи Південно-Східного Співробітництва (the South East European Cooperation Initiative, SECI) за рахунок Регіонального центру SECI, розташованого в Бухаресті [269].

У сфері економічного розвитку регіону Румунія ініціювала створення європейської Робочої групи високого рівня і залучення до її роботи Фонду розвитку ОЧЕС для спільної розробки та реалізації регіональних проектів у сфері енергетики, транспорту, комунікацій і захисту навколишнього середовища при підтримці Європейської Комісії та Європейського інвестиційного банку [173].

Важливим напрямом діяльності в Європейському союзі Румунія вважає реалізацію спільної політики безпеки ЄС. Наприклад, румунські військові підрозділи входять до складу грецько-румунсько-болгарської та італійсько-румунсько-турецької батальйонних тактичних груп [14].

Також, вагоме значення для Румунії мав її вступ до НАТО у 2004 р. Географічне розташування країни на південному фланзі Північноатлантичного союзу в Чорноморському регіоні відводить їй особливу роль в Альянсі. Адже саме завдяки цьому Румунія є основним партнером США і НАТО в просуванні їх військової інфраструктури на Схід.

Зокрема, у 2007–2008 рр. на базі румунської військової інфраструктури (авіабази Міхаіл-Когелничану та порту Констанца)

розгорнулася Об'єднана оперативно-тактична група „Схід” армії США. Її призначення було транспортно-логістичне забезпечення американських військ в Іраку та Афганістані. До того ж, у випадку збройної агресії проти Румунії, на основі цієї бази в оперативному порядку планувалося розгорнути повноцінну бригаду армії США чисельністю до 1,5 тис. військовослужбовців [193].

Для Румунії важливе місце відводиться планам США щодо розміщення об'єктів ПРО США/НАТО на румунській території. Адже це сприяє як підвищенню ролі румунської держави в Альянсі, так і зміцненню її національної безпеки. Вважається, що кращої гарантії повернення Румунії до європейського та західного світів немає. Народ цієї країни давно прагне покинути „задвірки” Європи, на які він потрапив після другої світової війни [193]. Достатньо згадати всю повоєнну історію Румунії, щоб зрозуміти її прагнення відчувати себе повноправним членом світової цивілізації. Такий шанс Румунії надають Європейський та Північноатлантичний союзи. Цим шансом вона намагається скористатися сповна.

Офіційний Бухарест відіграє важливу функцію в рамках Чорномор'я, намагаючись з допомогою європейських та євроатлантичних структур розвивати регіональні ініціативи та активізувати регіональну співпрацю між чорноморськими державами.

Аналізуючи політику безпеки Румунії, яка є одним із важливих регіональних гравців Чорноморського басейну, слід звернутися до наступних офіційних документів: Конституція Румунії, Закон Про Національну оборону Румунії (та всі зміни да доповнення до нього) [22], Інтегровану Концепцію щодо Національної Безпеки Румунії 1994 р. (Conceptia Integrată privind Securitatea Națională a României), Стратегія національної безпеки Румунії 1999 р., Стратегія національної безпеки Румунії 2001 р., Стратегія національна безпеки Румунії 2006 р. [17].

Також, доних слід додати Національну стратегію оборони, Національну доктрину з інформаційної безпеки, Стратегію попередження та боротьби з тероризмом, Білу книгу з національної оборони, безпеки та воєнної стратегії [66; с. 127] та ін.

Зокрема, у Стратегії національної оборони Румунії, затвердженої у 2010 р. [19], аналізуються класичні ризики та загрози, пов'язані із забезпеченням суверенітету та територіальної цілісності країни, а також забезпеченням високого рівня безпеки та захищеності румунських громадян. Окрім регіональної нестабільності та тероризму, тут, також, аналізуються сучасні види загроз і ризиків – кібербезпека, енергетична безпека, стихійні лиха тощо. Також слід зауважити, що в даному документі особливий наголос робиться на такому аспекті управління безпекою Румунії, як участь громадянського суспільства [19].

Румунські законодавці визначають необхідність оновлення та вдосконалення існуючої нормативно-правової бази із забезпечення національної безпеки країни. Тому, окремо зупинимось на аналізі Стратегії національної оборони Румунії на період 2015-2019 рр [5].

За словами президента К. Йоханніса, однією із головних новинок зазначеного документу є поняття „розширена безпека”. Глава держави пояснив: „Національна безпека – це не лише перспектива оборони, але й аспекти, пов'язані з державною політикою, економікою, інфраструктурою, освітою, охороною здоров'я, навколишнім середовищем, культурою, тому що всі вони мають вплив на національну безпеку” [5].

Це означає, що Румунія, відповідно до документу, зміцнюватиме свою стратегічну надійність через передбачуваність та послідовність своєї зовнішньої політики, політики безпеки і оборони, а також зміцнення демократії та верховенства права.

Загалом Національна стратегія оборони окреслює наступні пріоритети Румунії [5]:

- гарантія національного суверенітету, незалежності, єдності та неподільності;
- захист територіальної цілісності;
- зміцнення та захист демократії і верховенства права;
- захист основоположних прав і свобод усіх громадян, гарантія їх безпеки;
- гарантія права на збереження, розвиток і вираження етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності осіб, які належать до національних меншин;
- використання ресурсів країни та її геостратегічного положення для забезпечення добробуту громадян;
- скорочення розриву в галузі розвитку та реконструкції великих державних систем;

З точки зору зовнішньої політики, Румунії необхідно підтримувати імідж країни, який відповідає рівню амбіцій на політичному рівні та економічному розвитку. У цьому контексті, цілі національної безпеки зосереджені на:

- зміцненні позицій Румунії в НАТО та ЄС;
- дотриманні основних принципів і цінностей Євросоюзу;
- зміцненні стратегічного партнерства із США, в тому числі торгово-економічного співробітництва;
- забезпеченні безпеки в Чорноморському регіоні;
- поглибленні співпраці із сусідніми державами і державами східного флангу НАТО;
- посиленні регіональної співпраці, у тому числі в галузі оборони;
- підтримці європейських устремлінь Республіки Молдова;

Розташування Румунії на східному фланзі Північно-Атлантичного альянсу та Європейського Союзу, а також на перехресті декількох регіонів

показує, що проблеми оборони і безпеки виходять за межі відповідальності однієї держави.

Північноатлантичний альянс залишається основним гарантом безпеки Румунії, а трансатлантичні відносини, забезпечують узгодженість та послідовність дій всередині цієї організації. Міцність трансатлантичних зв'язків залежить від прихильного ставлення Сполучених Штатів до Європи, а також від того, як союзники та європейські партнери виділятимуть фінансову допомогу на вдосконалення своїх власних оборонних можливостей.

Проте, варто пам'ятати й про такого важливого гравця в європейському та євроатлантичному середовищі як Російська Федерація. Її дії в Чорноморському регіоні, які порушують норми міжнародного права та міжнародний порядок загалом (підтримка заморожених конфліктів, анексія Кримського півострова та ін.), змусило НАТО зосередитись на виконанні своєї основної місії, яка полягає у забезпеченні колективної оборони, а також дієвості заходів безпеки, погоджених з РФ наприкінці ХХ століття.

Архітектура європейської безпеки знаходиться під постійною загрозою з боку кризових явищ та конфліктів, які відбуваються у безпосередній близькості на Сході та Півдні ЄС. Вони здійснюють прямий або опосередкований вплив на інтереси національної безпеки Румунії.

Зокрема, нещодавні події в країнах східного сусідства, на Близькому Сході та в Північній Африці продемонстрували численні виклики та загрози безпеці. Також, посилення міграційних потоків з конфліктних зон, або з країн зі складною економічною ситуацією, стали серйозним викликом для окремих країн ЄС та їх здатності управляти потоками незаконної імміграції. Відповідно, перед Європейським Союзом постала необхідність переглянути і зміцнити свою політику у сфері безпеки, колективної оборони та внутрішніх справ.

Стосовно заходів, які планує запровадити в даному контексті румунська сторона, слід виокремити наступні:

- посилення стратегічної надійності через стабільність та передбачуваність як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Консолідація стратегічної надійності базується на зміцненні обороноздатності, правопорядку й безпеки на національному рівні, а також на забезпеченні колективного реагування на захист євроатлантичного простору й спільної реакції, необхідної для зміцнення свободи, безпеки та правосуддя в європейському просторі;
- забезпечення правової бази для спільної координації дій з питань оборони і безпеки держави на рівні Верховної ради національної оборони, а також для організації та функціонування інституцій, компетентних у зазначеній сфері, відповідно до нових викликів безпеки, і, зокрема для повного пристосування до умов членства в НАТО і ЄС. Правова база вимагає зміцнення безпеки шляхом підвищення поваги до основних прав і принципів конституційної демократії з урахуванням принципів колективної оборони європейського простору;
- посилення міжвідомчої взаємодії у справі виявлення та задоволення стратегічних цілей національної безпеки. Це буде ключовим елементом, необхідним для переходу від широкого підходу до більш узгодженого й гнучкого міжвідомчого планування;
- зосередження на механізмах запобігання та профілактики у сфері національної безпеки й оборони країни. А саме: передбачення, створення інтегрованого реагування, яке повинно бути збалансованим, гнучким і податливим. В даному контексті, окрім знання ризиків та загроз з усіх сторін – джерел надходження,

способів прояву, засобів та техніки виконання, необхідним також є розвиток здатності їх попередження. Відповідно, необхідним є розвиток відповідних систем раннього попередження загроз та ризиків, з метою запобігання їх виникнення через комбіноване використання військових засобів та цивільних інструментів;

- зосередження ресурсів через процеси інтегрованого, продовжуваного та багаторічного планування відповідно до вимог міжвідомчого планування на державному рівні, а також суворість дотримання принципів багаторічного бюджетного планування, яке використовується НАТО і ЄС.

Румунії необхідно сконцентрувати свої зусилля на обороні та безпеці громадян та державної території, а також гарантії підтримки союзних держава та партнерів відповідно до взятих на себе зобов'язань міжнародних договорів. Тому, розвиток здатності відповідати на нові виклики безпеки та підготувати населення та територію до оборони є обов'язковими заходами.

Такі заходи спрямовані на:

- консолідацію національної обороноздатності, яка включає ефективне використання механізмів НАТО;
- продовження перетворення, модернізацію і закупівлю збройних сил Румунії, шляхом виділення, щонайменше 2% ВВП до бюджету оборони, щорічно, протягом 10 років;
- розвиток потенціалу, необхідних для реагування у разі асиметричних чи гібридних загроз;
- поглиблення безпекового виміру стратегічного партнерства із США, шляхом консолідації військового співробітництва, у тому числі на національній території і в Чорноморському регіоні;
- досягнення продуктивності, необхідної для досягнення сумісності з військами інших держав-членів та залучення відповідних

законодавчих і нормативних положень, що регулюють підготовку й навчання збройних сил;

- підлаштування індустрії безпеки до вимог збройних сил і конкурентного середовища;
- розвиток співробітництва в галузі індустрії безпеки з державами євроатлантичного простору, шляхом капіталізації можливостей багатонаціонального співробітництва;
- консолідація національної ролі й участі в цивільних місіях та військових операціях через участь в місіях спостереження та кризового менеджменту в областях, що становлять першочерговий інтерес для Румунії.

Безумовно, всі заходи безпеки спрямовані на вирішення проблем, послаблення ризиків та знищення слабких сторін румунської сфери безпеки. Однак, варто зазначити, що найбільшою перешкодою цьому залишається проблема корупції. Корупція послаблює державу, робить її вразливою, породжує забобони економіки і нівелює потенціал країни розвиватися та управлятися в хороших умовах, відвертає процес прийняття рішень від інтересів громадян і суспільства, а також знижує довіру до державних установ. На міжнародній арені наявність корупції знижує довіру до Румунії з боку міжнародних партнерів та здійснює надзвичайно негативний вплив на імідж держави.

Інші уразливості випливають з ізоляції і соціальної поляризації, ступінь бідності, демографічного падіння, міграції кваліфікованої робочої сили, соціально-економічні відмінності між регіонами і округів, крихкість духу і громадянської солідарності.

Повертаючись трохи назад в історію, зазначимо, що після закінчення холодної війни перед Румунією виникли три основні проблеми, що загрожували її безпеці. Перша з них стосувалася збройних конфліктів,

зокрема в Югославії, який викликав побоювання румунського керівництва щодо відновлення проблем з угорською та молдовською меншинами.

Румунія не бажала, щоб Угорщина повернулася до питання стосовно національних меншин та відновила дебати щодо нового облаштування кордонів [116; с. 49]. Так само й на рахунок молдовського питання. Відомо, що в кінці 1990 р. Придністров'я, східна частина Республіки Молдова, густо заселена російськомовним населенням, проголосило свою незалежність.

Румунія, підтримуючи територіальну цілісність Молдови, не визнала його незалежності, оскільки, в протилежному випадку, угорська меншина могла б пред'явити такі ж самі вимоги Румунії. Сьогодні, зважаючи на історичну спорідненість обох держав, румунське керівництво наголошує на подальшій підтримці Республіки Молдова на її шляху до євроатлантичного співтовариства з метою забезпечення стабільного середовища у безпосередній близькості до своїх кордонів.

У таких умовах, політика безпеки Румунії протягом 1991 – 1993 рр. базувалася на принципі балансування між НАТО та Російською Федерацією. Румунія сприймала себе частиною „сірої зони”, з характерним їй вакуумом гегемоністичної влади [142; с. 56]. Тому, у державній політиці безпеки Румунії пріоритет надавався принципу виживання у цій сірій зоні, що в основному означало збереження державної територіальної цілісності Румунії та її інституційну стабільність [142; с. 56].

В умовах незбалансованості міжнародних відносин, що проявлялись того часу, Російська Федерація втрачала свої сили і більше не могла надавати значних гарантій безпеці Румунії. Румунія, розташована у регіоні, де виникають численні конфлікти, відчувала значний дискомфорт від нестачі військових сил та офіційного військового альянсу, що міг би захистити її інтереси [129; с. 161].

Тому, втративши гарантії безпеки від Варшавського Договору, Румунія була вимушена встановити тісні відносини з однією із могутніх сил

у регіоні. Зауважимо, що такого роду стратегія глибоко закарбована в румунській історії, починаючи від її незалежності 1878 р. Адже, незважаючи на те, що в нових умовах парадигма національної безпеки Румунії зазнала значних змін, її традиційна політика пошуку особливих та привілейованих відносин з однією із могутніх регіональних сил, як гаранта безпеки, – збереглася й до сьогодні [125; с. 151]. Це чітко проявляється в сучасному румунсько-американському стратегічному партнерстві.

Протягом першої половини 1990-х рр. стратегія румунського керівництва в питаннях безпеки чітко була спрямована на пошуки шляхів приєднання до НАТО. Адже, національна політика безпеки не виникає з політичного чи силового вакууму, а являє собою реакцію на оточуюче політичне та стратегічне середовище та його основні характеристики.

В даному контексті, у 1994 р. Державна Рада Безпеки Румунії прийняла Інтегровану Концепцію щодо Національної Безпеки Румунії (*Conceptia Integrata privind Securitatea Națională a României*), яка чітко визначила вступ до НАТО основною метою, і передбачала трирівневий підхід до регіональних загроз: системний – зближення з НАТО та США, регіональний – добросусідські відносини, субрегіональний – особливі відносини з Республікою Молдова. [142; с. 57].

Прийняття Інтегрованої Концепції щодо національної безпеки змінило сприйняття останньої. Тепер вона розглядалася не лише через призму національної оборони, а й політичної, соціальної та економічної безпеки з великим спектром інструментів, що дозволяють їх забезпечити, а не лише військовими [142; с. 58].

Як зазначає полковник І. Коскодару, „з метою забезпечення безпеки і стабільності, необхідні для зміцнення демократії та економічного процвітання, інтеграція до НАТО та ЄС залишається найкращою перспективою для Румунії” [227; с. 17].

У січні 1994 р., Румунія стала першою східноєвропейською державою, яка приєдналася до програми НАТО „Партнерство заради миру”, що була створена для забезпечення тіснішого співробітництва з колишніми комуністичними державами [228]. Зазначимо, що протягом цього періоду Румунія почала набувати значення як важливий регіональний і геостратегічний партнер Заходу.

Виступаючи на зустрічі Ради євроатлантичного партнерства (РЄАП) на рівні міністрів у Брюсселі 17 грудня 1997 р., голова румунського МЗС А. Северін повідомив про відповідність Румунії Плану Дій РЄАП 1998-2000 рр. і виразив повну рішучість Румунії в подальшому використовувати ПЗМ як важливий засіб на шляху до приєднання до НАТО, реалізації Концепції багатонаціональних оперативних сил (Combined Joint Task Force) та підготовки своїх збройних сил відповідно до стандартів НАТО [225].

У червні 1999 р. Румунія разом з 17 іншими країнами (Аргентиною, Австрією, Азербайджаном, Болгарією, Естонією, Фінляндією, Ірландією, Йорданом, Литвою, Латвією, Марокко, Словаччиною, Словенією, Швецією, Швейцарією, ОАЕ та Україною) виразила бажання взяти участь у міжнародних силах з підтримки миру в Косові (KFOR) [225]. Цікаво, що під час конфлікту у Косово Румунія де-факто діяла як союзник НАТО на Балканах і в квітні 1999 р., навіть, дозволила натовським бійцям зайти на свою територію для того, щоб ті могли здійснювати свої місії проти Сербії [137].

Після подій 11 вересня 2001 р. рішенням парламенту Румунія виражає бажання разом з НАТО брати участь у боротьбі з тероризмом. Також, парламент Румунії вирішує збільшити внесок Румунії до сил НАТО з підтримки миру в Боснії і Герцеговині (SFOR) та Косові (KFOR) [137].

Слід зауважити, що в умовах „війни з терором” для США і НАТО зріс вплив військових чинників на прийняття рішення щодо розширення Альянсу. Тому, незважаючи на незавершеність реформ, передусім у сфері

юстиції, оборони, відсутність успіхів у боротьбі з корупцією, тіншовим капіталом та бюрократією тощо, а також слабку відповідність критеріям вступу, Румунія на Празькому саміті НАТО отримала запрошення розпочати переговори щодо вступу, а 2004 р. стала повноцінним членом Альянсу, вступивши 2007 р. до Євросоюзу [56; с. 274].

При цьому румунське керівництво було зобов'язане продовжити реформи аж до досягнення Румунією повної відповідності вимогам НАТО. Отже, вступ Румунії до Організації Північно-Атлантичного договору відбувся завдяки політичному рішення, прийнятому країнами-членами Альянсу, насамперед, США і в умовах неповної відповідності вимогам, які ставилися перед країнами-кандидатами [171].

Тим не менше, вступ до НАТО кардинально змінив статус Румунії на європейському й міжнародному рівні. Членство в Альянсі дало змогу безпосередньо впливати на процес ухвалення економічних рішень у євроатлантичному просторі. Для політичних і бізнесових кіл інтеграція Румунії до НАТО означала міжнародне визнання та успішність започаткованого у 1989 р. процесу демократичної трансформації країни в політичній, військовій та економічній сферах.

Набувши членства в альянсі, Румунія продемонструвала, що вона є демократичною державою, яка є економічно й політично безпечною, передбачуваною та стабільною. Для бізнесменів це стало індикатором того, що їхні інвестиції в Румунії будуть захищені, тож можна не хвилюватися за їхню долю [57; с. 750].

Досягнення натовських стандартів допомогло Румунії наблизитися до ЄС, оскільки обидві організації сповідають спільні цілі, принципи та критерії поведінки. Розвиток демократичного суспільства, визнання верховенства права, існування функціональної ринкової економіки, боротьба з корупцією, захист прав національних меншин, – це саме ті

критерії, що їх мають поділяти кандидати на членство як у НАТО, так і в Європейському Союзі.

Після того, як кордони Румунії стали кордонами ЄС і НАТО з Чорноморським регіоном, Румунія стала все більше цікавитися розвитком стабільного, демократичного та процвітаючого сусідства. Адже, лише таке середовище здатне підтримувати мир, дружні відносини і взаєморозуміння, будувати плюралістичну регіональну спільноту, утворюючи передбачуваний простір у плані безпеки.

Створення сприятливого клімату безпеки, стабільності і процвітання у Чорному морі лежало в основі стратегії Румунії. 5 липня 2005 р. на конференції „Європа як локомотив демократії” Президент Румунії Т. Бесеску, оцінюючи ситуацію на Західних Балканах і в Чорноморському регіоні, наголосив на необхідності створення кордону безпеки навколо Румунії та союзників НАТО і ЄС, та розв’язанні проблем Косово, Македонії, Боснії і Герцеговини та Сербії і Чорногорії на основі європейських принципів.

На відміну від ситуації на Балканах, деструктивний потенціал яких, на його думку, значною мірою вже вичерпав себе, регіон Чорного моря ще акумулює негативну енергію в конфліктних зонах – Придністров’ї, Осетії, Нагірному Карабаху й Абхазії. Таку ситуацію румунський лідер пояснював тим, що ЄС, НАТО і ОБСЄ активно втруtilись у процеси, які відбувалися на Західних Балканах, а регіон Чорного моря – оминули увагою. На думку Президента, вказані провідні світові організації на міжнародному рівні, а також Румунія у її двосторонніх стосунках з державами регіону повинні своєчасно забезпечити просування демократії в напрямку зони Чорного моря [226].

У зазначеному контексті перед Румунією постали такі пріоритети: узгодження і впорядкування інституційних процесів співробітництва, запобігання конкуренції або гегемоністичним прагненням, створення нової

основи для діалогу та співробітництва за участю всіх зацікавлених демократичних держав і організацій. У цьому відношенні, Румунія твердо виступає за інституціоналізацію Чорноморського форуму діалогу та партнерства – ініціативи, що головним чином присвячена розвитку демократії та економіки, енергетичної безпеки, підвищенню довіри, зміцненню стабільності, миру та безпеки.

Для просування цієї ініціативи, Румунія націлена тісно співпрацювати з чорноморськими країнами – Болгарією, Грузією, Російською Федерацією, Туреччиною, Україною та іншими країнами-сусідами та членами євроатлантичної спільноти. Разом з тим, Румунія активно підтримує ідею створення єврорегіонів у даному просторі з метою заохочення співробітництва з державами-членами Європейського Союзу, сприяння розвитку енергетичної інфраструктури і транспорту, розвитку торгівлі, інвестицій та механізмів ринкової економіки [249].

В цілому, досвід формування системи національної безпеки Румунії у Чорноморському регіоні доводить важливість створення атмосфери стабільності і процвітання у Чорному морі, а також забезпечення сприятливого та безпечного клімату регіональних відносин. Саме такі принципи лежать в основі безпекової стратегії Румунії. Важливо, щоб провідні світові організації на міжнародному рівні, а також Румунія у її двосторонніх стосунках з державами регіону своєчасно забезпечували просування демократії в зоні Чорномор'я.

3.3 Сучасна двостороння співпраця Румунії та України в межах Чорноморського простору

Давно відомим є той факт, що як Румунія, так і Україна є важливими регіональними акторами у Чорноморському басейні, і, розділяючи спільний кордон, представляють значний інтерес одна для одної. В силу багатьох обставин (історичних, географічних, геополітичних, економічних та соціально-культурних тощо) двосторонні відносини між цими державами перебувають у постійному та безперервному зв'язку.

Більше того, незважаючи на численні проблеми у двосторонніх відносинах, наші держави мають безліч передумов для встановлення взаємовигідної співпраці, зокрема в регіоні Чорного моря. Спільна участь у регіональних організаціях та проектах, спрямованих на підвищення рівня співробітництва між чорноморськими державами, повинна слугувати підтвердженням того, що українсько-румунські відносини розвиваються логічно та закономірно, а не являють собою географічну приреченість.

За офіційними даними в Румунії проживає майже 67 тис. українців, а в Україні – майже 135 тис. румунів і понад 324 тис. молдован, котрі мешкають здебільшого в Закарпатській, Чернівецькій та Одеській областях [35; с. 279]. Наявність взаємних інтересів стосовно національних меншин обабіч спільного кордону, неодмінно вказує на значно більшу близькість між Україною та Румунією, ніж просто геополітичну.

Відомо, що в історії держав, так само як і у житті людей, не буває вічної дружби, непорушного партнерства чи навпаки пожиттєвої ворожнечі. Незважаючи на складну історичну спадщину, наявні труднощі і проблеми, українсько-румунські відносини почали неухильно вступати у фазу прагматичного і взаємовигідного розвитку. І, як там не було, сьогодні можна констатувати той факт, що обидві держави сповнені рішучості будувати нові взаємні стосунки на засадах добросусідства і співпраці. Такі

наміри впливають не лише з огляду на міжнародне становище, але й, передусім, із нагальних потреб обох держав та їх народів.

Питання двосторонньої політичної взаємодії України та Румунії надзвичайно часто й густо зустрічається в науковій літературі. Адже, починаючи з 1 лютого 1992 р., коли між Україною та Румунією було встановлено дипломатичні відносини, обидві держави приділяють багато уваги політичним відносинам, що, у свою чергу представляє значний науковий інтерес. Тому, з точки зору актуальності питання щодо історії українсько-румунських відносин, дехто може стверджувати, що воно уже достатньо вивчене.

Однак, в силу того, що сьогодні в Причорномор'ї формується нова система стратегічного партнерства між країнами на основі питання доступу до енергетичних ресурсів (а багатогранні відносини України та Румунії охоплюють і цю сферу), дане питання й досі видається перспективним та актуальним. На наш погляд, необхідно пригадати особливості становлення відносин Румунії з незалежною Україною, що сьогодні уже видається історією.

Як вже відомо, у червні 1997 р. в румунському місті Констанца був підписаний Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією [3], спрямований на вирішення прикордонних та похідних від них питань. У його 29 статтях викладено позиції та взаємні зобов'язання обох сторін стосовно одна одної.

Зокрема, в преамбулі сторони засудили „несправедливі акти тоталітарних і військово-диктаторських режимів, які в минулому негативно впливали на відносини між українським та румунським народами” [3]. При цьому сторони висловили переконання, що „ліквідація болючої спадщини минулого можлива лише шляхом розвитку відносин дружби і співробітництва між двома народами, які прагнуть до створення єдиної Європи” [3].

Слід зауважити, що підписання даного договору був дуже важливим кроком у подальшій співпраці України та Румунії, адже він заклав правовий фундамент для розвитку їхніх відносин.

Декількома роками пізніше, після тривалих та складних переговорів відбулося остаточне вирішення питання стосовно існуючих державних кордонів України та Румунії. Шляхом підписання Договору про режим державного кордону між Україною та Румунією 17 червня 2003 р. у Чернівцях [2], було забезпечено правове оформлення українсько-румунського державного кордону на засадах правонаступництва держав та його непорушності, з фіксацією точних географічних координат його крайньої точки у секторі Чорного моря [29; с. 32].

Варто зауважити, що протягом передвступного періоду до ЄС Бухарест здійснив певну переорієнтацію своєї політиці щодо України. Це відбувалося у контексті загального бажання Румунії активізувати двосторонні відносини з країнами, що перебувають у її найближчому оточенні. У цей же період вона підписала базовий політичний договір з Російською Федерацією [241].

Також, питання щодо врегулювання етнополітичних проблем з Угорщиною було переведено у постійно діючу переговорну площину щодо укладення договору про режим румунсько-угорського державного кордону. В даному контексті румунське керівництво вважало, що прогрес у відносинах з Угорщиною може підвищити шанси Румунії на позитивне рішення щодо її вступу до НАТО та набуття нею членства у ЄС.

У свою чергу Угорщина, яка також сподівалася на позитивне рішення Альянсу щодо її прийняття до НАТО, теж прагнула покращити відносини з Румунією. У 1996 р. між Угорщиною та Румунією було підписано базовий політичний Договір [16], який посприяв зменшенню гостроти проблем, які існували в румунсько-угорських відносинах, і стосувалися, насамперед, забезпечення прав угорської меншини в Румунії.

Також, Бухарестом було продемонстровано готовність до поновлення „особливих” румунсько-молдовських двосторонніх відносин шляхом оголошення підтримки кандидатури Молдови на головування у міжміністерському комітеті Ради Європи та надання сприяння щодо її участі в інвестиційних проектах для Південно-Східної Європи.

Щодо співробітництва в рамках румунсько-болгарсько-турецьких та румунсько-болгарсько-грецьких відносин, було продовжено практику тристоронніх зустрічей, а також ініційовано Платформу румунсько-угорсько-сербського співробітництва, в рамках якої планувалося інтенсифікувати політичний діалог, задовольнити спільні економічні інтереси, скоординувати дії у просуванні до європейської інтеграції, посилити транскордонну співпрацю в єврорегіоні Дунай – Кріш – Муреш – Тиса [29; с. 34-35] тощо.

Зі вступом Румунії до ЄС і НАТО можна вважати в українсько-румунських відносинах настав новий етап. Набуття членства в цих організаціях означало, що Румунія закрила тему територіальних претензій, і це питання більше не фігурує на порядку денному. Єдине, чого бажає Румунія, це повага до прав румунської меншини в Україні, що можна досягти лише шляхом налагодження серйозних відносин з Києвом.

Аналізуючи ряд наступних домовленостей, численні поїздки міністрів, президентів або інших уповноважених осіб обох сторін, можна зробити висновок, що різні уряди обох держав прикладали багато зусиль для того, щоб створити і підтримати максимально сприятливий клімат відносин між сусідами. Адже, узгодження та вирішення сторонами проблемних питань на основі врахування взаємних інтересів у подальшому сприятиме належній стабілізації двосторонніх взаємин. Це переведе співпрацю між обома державами на рівень стійкого європейського партнерства та такої стратегічної взаємодії, яка надасть перспективи остаточної стабілізації у випадку втілення в життя Україною своїх

європейських інтеграційних прагнень та визначеності стосовно євроатлантичної співпраці.

Таким чином, на порядку денному українсько-румунських відносин ще залишалося декілька проблемних питань, зокрема делімітація континентального шельфу та виключних економічних зон і пов'язана з ними проблема юридичного статусу о. Зміїного. В залежності від того, яким мав бути визначений статус Зміїного – острів чи скеля – визначалася і наявність навколо нього континентального шельфу.

З огляду на підписаний у 1997 р. базовий політичний договір між Румунією та Україною, обидві сторони домовились у випадку, коли не буде досягнуто консенсусу стосовно морського кордону, кожна із сторін може звернутись до Міжнародного суду ООН в Гаазі.

Таким чином, з огляду на те, що численні раунди переговорів не вирішили питання делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон між Румунією та Україною у Чорному морі, 16 вересня 2004 р. Бухарест звернувся до Міжнародного суду ООН в Гаазі [243].

Враховуючи той факт, що згідно угоди 2003 р. Румунія визнає територіальну належність о. Зміїний Україні, сутність суперечки полягала у різних підходах сторін щодо принципів розподілу водних (та підводних) ресурсів навколо нього. Тобто, юридичний демарш Бухареста був суто економічним. Адже, „важливою є не проблема юрисдикції стосовно острова, а спосіб, яким вона буде впливати на делімітацію морських вод континентального шельфу” [158].

Таким чином, справа „Делімітація морських просторів у Чорному морі (Румунія проти України)” завершилась в Гаазькому суді 3 лютого 2009 р. Суд підтвердив українську приналежність самого острова та наявність українських територіальних вод навколо нього, однак разом з тим вирішив, що цей острів не є складовою частиною берегової лінії. Суд виходив з того що о. Зміїний розташований відносно далеко від берегу та є дуже маленьких

розмірів [59]. Тому суд встановив, що острів Зміїний не повинен впливати на делімітацію у даній судовій справі, окрім 12-мильної смуги територіальних вод навколо острова. Рішення Міжнародного суду ООН є обов'язковим для виконання і оскарженню не підлягає.

Отже, у такий спосіб була вирішена одна, однак не остання проблема українсько-румунських взаємин. Серед інших спірних питань варто виокремити, передусім, наступні: ситуація із забезпеченням прав національних меншин (в частині інспірування проблеми із наданням українцям румунського громадянства), забезпечення економічних інтересів держави в контексті реалізації проекту глибоководного суднового ходу в дельті Дунаю, а також питання безпеки кордонів (серед останніх прикладів – спекуляції щодо приналежності о. Майкан у зв'язку із частковим коригуванням русла р. Дунай) тощо.

Звичайно, перелік питань українсько-румунських відносин, що представляють взаємний інтерес, на цьому не закінчується. Після завершення холодної війни та зміни світового порядку, багато країн по всьому світу, у пошуках повернення їх „величного” минулого, почали розробляти стратегії щодо відновлення своїх старих кордонів. Все частіше політики посилаються на „величність” культурних спільнот, які виходять за межі кордонів національних держав, відомих у минулому як „Велика Німеччина” і „Велика Угорщина” в Центральній Європі, „Велика Румунія” в Центральній та Східній Європі та „Велика Росія” у Східній Європі. Це якщо перерахувати лише деякі з них [78; с. 28].

Проте, чи будуть майбутні політичні та економічні процеси завжди збігатися з культурними та цивілізаційними рамками? Відповідно до тверджень С. Хантінгтона, відповідь на це питання є категоричним ні, оскільки через нинішні міркування балансу влади, це призведе до крос-цивілізаційних альянсів [103; с. 128].

Як уже було зазначено, в епоху глобальних потрясінь всякого роду ідеї, пов'язані із незалежністю певних історичних областей, знову набувають актуальності. Це розкриває особливості організаційних заходів, спрямованих на їх реалізацію, щоб повернути „колишню велич” країни. Одним із таких історичних міражів є ідея розширення кордонів і відновлення „Великої Румунії”.

Основною ідеєю концепції Великої Румунії (румунською: *România Mare*) є намагання повернутися до територіального розподілу в регіоні 1918 – 1940 років. Дана концепція, як правило, посилається на території Румунії в роки Першої та Другої світових воєн, коли Румунія володіла найбільшою територією за свою історію – 295049 км [237].

Конкретніше, концепція „*România Mare*” стосується території Королівства Румунії між 1919 і 1940 роками. Отже, питання Великої Румунії бере свій початок від періоду російсько-турецької війни (1828–1829 рр.), у ході якої дунайські князівства отримали статус автономії у складі Османської імперії під патронатом Росії, яка захищала християнське населення.

Після поразки Російської імперії у Кримській війні (1853-1856), Санкт-Петербург втратив свій особливий статус над Дунайськими князівствами. Крім того, він був змушений, під тиском Франції та Англії (які хотіли обмежити доступ Росії до важливої європейської річки – Дунай), відмовитись від Південної Бессарабії, міст Рені, Ізмаїл і Болград [176].

Принагідно зазначити, що у 1859 р. князівства були об'єднані у Сполучене князівство Валахії і Молдавії, яке ще зберігало певну залежність від Туреччини. У ході російсько-турецької війни 1877-1878 рр., коли князівство воювало на стороні російської армії, турки зазнали нищівної поразки і відповідно до Сан-Стефанського договору, а згодом – Берлінського трактату, Румунія здобула повну незалежність. Росія

повернула собі три графства Південної Бессарабії, які були втрачені після Кримської війни: повіти Кагул, Ізмаїл та Болград.

Румунія виступала проти такого стану речей, однак, вона не могла протистояти російській армії. Натомість, Румунія отримала Добруджу. У травні 1881 р. князівство було перетворено у Королівство Румунії, і воно проіснувало аж до 1947 р. [81; с. 477].

У 1913 році, після Другої Балканської війни, коли румуни воювали проти Болгарії, Румунія захопила південну Добруджу, що раніше належала болгарам. На Паризькій мирній конференції 1919 р. обговорювалось питання поділу території Банату. Румунську делегацію очолював прем'єр І. Бретяну, який агресивно відстоював територіальні претензії Румунії, через що він згодом втратив свою популярність.

Стосовно поділу території Банату він схилився до етнічного критерію, так як там проживало багато румунів. Також, в якості підтвердження та виправдання права Румунії на територію, І. Бретяну використовував таємний договір 1916 р., на основі якого Румунія вступила у Першу світову війну на боці Антанти. Відповідно до даного договору в якості нагороди за військову підтримку румунський уряд повинен був отримати територію Банату, а також Трансильванії, Буковини та Угорщини, де проживало румунське населення. Після в'їдливих зауважень І. Бретяну та його погроз дозволити більшовикам вторгнутися в Румунію, якщо він не отримає всю територію Банату, даний регіон був поділений [140; с. 50].

Варто зауважити, що наприкінці Першої світової війни Бухарест називали „перебіжчиком”, так як він спочатку воював на боці Антанти, а потім підписав сепаратний договір з Німеччиною. Після розпаду Німецької і Австро-Угорської імперій, Румунія знову змінила союзників з метою забезпечення значних територіальних вигод для себе у ході підписання Версальського договору [81; с. 479]. Тоді, територія Румунії збільшилась майже вдвічі. Румунський парламент ратифікував приєднання територій

Трансильванії, Бессарабії, Буковини, Крішану, Марамуреш і частини Банату до Румунської держави.

Таким чином, „Велика Румунія” отримала землі, які раніше належали Болгарії, Угорщині та Росії. Утворення „Великої Румунії” у 1918 р. через рішення Національних Зборів, яке пройшло у формі плебісциту, ознаменували новий етап розвитку національних меншин країни.

Слід зазначити, що, довоєнна територія Румунії складала 53 тис. кв. миль і 7,5 млн. населення. Так, згодом Велика Румунія мала 114 тис. кв. миль і 18 млн. населення. Згідно з першими статистичними оцінками 1922 р., населення об'єднаної Румунії нараховувало близько 16,5 млн. жителів, з яких 74% були румуни, 8,4 % – угорці, 5% – євреї, 4,3 % – німці, 3,3 – росіяни та українці, та решта 5 % – інші невеликі групи [245].

У 1940 р. Радянський Союз повернув собі Бессарабію та Буковину, Угорщина захопила Північну Трансильванію, а Болгарія, відповідно, – Південну Добруджу. Слід відзначити, що румунська політична еліта була вкрай незадоволена таким розподілом територій, і, намітивши плани „відновити” „Велику Румунію” за рахунок радянських територій, пішла на союз із Третім Рейхом.

Починаючи з 22 червня 1941 р. румунські війська воювали проти Червоної армії. А. Гітлер дав згоду на анексію Бессарабії та Задністров'я Румунією, де влітку 1941 р. вона утворила Трансністрію як частину свого Королівства. Дана територія включала лівобережну частину Молдовської РСР та частини Вінницької, Одеської та Миколаївської областей Української РСР. Столицею Трансністрії стало м. Одеса, на чолі з губернатором Дж. Алексяну [94; с. 106].

Необхідно звернути увагу, що саме протягом цього періоду ідеї щодо „Великої Румунії” набули свого найвищого апогею. Румунська націоналістична література висвітлювала факти про те, що за межами

Дністра проживали „зросійщені румуни” [176]. Території від Прута до Південного Бугу були приєднані до королівства в кінці війни.

Після значних успіхів Вермахту, внаслідок яких німецька армія зайшла далеко на територію Радянського Союзу, румунські націоналісти почали зазіхати на території до Дніпра. Деякі, навіть, обґрунтовували необхідність створити „Румунську імперію до воріт Азії”, що, у свою чергу, означало розширити територію Румунії аж до Уральських гір [176]. Проте, Радянська армія не допустила подібних речей, і романтичні ідеї стосовно „Румунської імперії” були жорстко зруйновані.

Після закінчення Другої світової війни Радянський уряд ціною значних зусиль встановив радянську владу у вигляді Комуністичної партії в усіх країнах Східної Європи, за виключенням Чехословаччини та Угорщини [81]. Зрозуміло, що Румунія завжди прагнула повернути території, втрачені внаслідок двох світових воєн.

Незважаючи на те, що дане питання видається неактуальним та заїждженим, час від часу воно виникає на порядку денному політичного життя. І протягом останніх декількох років ідея відновлення „Великої Румунії” висвітлювалась у пресі, привертаючи до себе все більшу увагу.

В контексті українсько-румунських відносин, слід звернути увагу на те, що протягом усієї історії вони супроводжувались територіальними суперечками та претензіями. На різного роду двосторонніх зустрічах (наукових семінарах, конференціях тощо) румунська сторона часто ініціювала розгляд територіальних питань.

Нині зазначена теорія стосувалася намірів повернути території Північної Буковини (сучасної території Чернівецької області України) та частини Бессарабії (сучасної території Молдови, Хотинського району України та південної частини Одеси). Однак, у світлі останніх подій в Україні (кінець 2013 – 2014 рр.) румунські реваншистські ідеї повністю втратили свою актуальність.

Варто зазначити, що офіційний Бухарест безсумнівно підтримує демократичні перетворення Києва і вітає його устремління стосовно євроінтеграції. Таким чином, можна припустити, що, наразі, Румунія більше зацікавлена у приєднанні молдовських територій [197].

У контексті своїх євроатлантичних прагнень румунському керівництву довелось переглянути свою позицію стосовно територіальних претензій та змінити жорстке ставлення до української сторони на більш нейтральне. З метою уникнення осудження з боку міжнародного співтовариства, зокрема країн-членів НАТО, Бухарест перейшов до більш конструктивного способу вирішення проблем українсько-румунських двосторонніх відносин.

Слід зазначити, що румунська політика змінила свій вектор від територіальних претензій до принципу захисту прав румунських національних меншин. Наслідком таких змін у зовнішній політиці Румунії став Договір про відносини добросусідства та співробітництва між Україною та Румунією 1997 р., який значно покращив двосторонні відносини [3].

Відтоді був визнаний принцип непорушності кордонів обох держав, а міждержавні відносини набули характеру економічної, політичної та культурної співпраці. Це мало позитивний вплив на українсько-румунські відносини, привівши їх у відповідність до вимог міжнародного права, а також дозволило вирішити одну із проблем зовнішньої політики України на південно-західному кордоні.

Залишається основним питання, чому румунське керівництво так різко змінило свої експансіоністські плани. Думки експертів з даного питання розходяться. Одні з них вважають, що Румунія у такий спосіб намагається обернути Україну в свого союзника у справі „завоювання” Молдови. Інші вважають, що, слідуючи за польським прикладом, румунська сторона намагається збільшити до себе довіру з боку Європейського Союзу.

Однак, майже одноголосно українські експерти висловлюють переконання, що Румунія все ще не покинула свої прагнення відновити „Велику Румунію” шляхом приєднання Молдови та Придністров'я [185]. Така активна політика Бухареста стосовно Молдови, а також територіальні претензії стосовно Північної Буковини та Бессарабії, висловлені Траяном Бесеску, суперечать європейським принципам.

Досягнувши значних успіхів у процесі євроатлантичної інтеграції та набувши членства у двох вагомих міжнародних організаціях як ЄС та НАТО, Румунія, в період президенства Т. Бесеску повернулася до політики початку 90-х.

Колишній румунський президент завжди був прихильником реваншизму і ніколи цього не приховував. У різні періоди свого президентського мандату (2007 – 2012 рр.), аби не втратити лідируючих позицій, він час від часу вдавався до „перевіреного” прийому, виступаючи із публічними закликами до повернення Румунії земель Бессарабії (сучасної Молдови й Півдня Одещини) та Північної Буковини (Чернівецької області).

Як виявилось на практиці, це завжди спрацьовувало та, більше того, мало подвійний ефект. З одного боку, таким чином можна було „підігріти” електорат всередині країни, оскільки після Другої світової війни й понині питання об'єднання тут залишається актуальним.

З іншого боку, це щоразу сприяло зміцненню підтримки Т.Бесеску з боку закордонних румунів [170]. Адже для Бесеску румунське населення за кордоном (яке має румунське громадянство) – це насамперед значний і дуже лояльний електоральний ресурс, завдяки сотням тисяч румунських паспортів, розданих на цих територіях [175].

У Кишиневі політика румунізації сприймається з тривогою, адже питання про можливість відтворення „Великої Румунії” тут набуло ознак серйозної загрози державності Республіки Молдова. Між тим, значна частина молдован, піддаючись на заклики Бухареста приєднатися до

Європейської спільноти, продовжує отримувати румунське громадянство, аби мати можливість потім вільно подорожувати країнами ЄС у пошуках роботи [152].

За різними оцінками приблизно 300 тис. чоловік покинуло Молдову в пошуках роботи, що складає близько 10 % населення країни [159]. Інші джерела вказують більшу цифру – від 400 – 600 тис. Чоловік [155].

Варто визнати, що політика надання румунського громадянства українцям та молдованам є виваженою та продуманою. Нещодавно, в Республіці Молдова був прийнятий новий закон, що визнавав подвійне громадянство, так як було виявлено, що одна третя населення уже давно отримала румунські паспорти. Нагадаємо, що на референдумі 1990-х років більшість молдован висловились проти об'єднання з Румунією. Тому, вважалося, що Румунія втратила свій вплив серед румунів зарубіжжя, зокрема в Республіці Молдова.

Таким чином, можна сказати, що Румунія, якій не вдалося відновити „Велику Румунію” одразу після розпаду Радянського Союзу, наразі вдається до більш м'яких методів [160].

Якщо вести мову про українсько-румунські відносини, то слід зауважити, що вони є не зовсім рівноправними. Румунія, використовуючи перевагу членства в ЄС і НАТО та політичний потенціал цих обох організацій, займає більш вигідні позиції у процесі вирішення будь-яких питань з Києвом. Це означає, що Бухарест отримує максимум переваг при вирішенні існуючих проблем двосторонніх відносин політичного, економічного чи гуманітарного характеру.

Одним із дієвих способів впливу Румунії на Україну сьогодні є її політика відновлення румунського громадянства жителям України з числа етнічних румунів, що проживають в Чернівецькій, Одеській та Закарпатській областях, незважаючи на офіційну позицію України [206]. Цей процес започаткувався в червні 2002 р., коли румунський уряд прийняв

Резолюцію № 68 як додаток до Закону Румунії „Про громадянство Румунії”. В ньому виділений окремий параграф, зокрема: „Колишні румунські громадяни, котрі до 22 грудня 1989 року втратили своє громадянство з різних причин, і ті, які були позбавлені громадянства проти їхньої волі або з інших причин, можуть отримати румунське громадянство” [195].

Таким чином, ці категорії громадян можуть отримати румунське громадянство не залежно від того, чи проживають вони в Румунії, чи ні. Відповідно, громадяни України, зокрема румунського походження активно отримують румунське громадянство, однак, зберігаючи при цьому і громадянство України. Дане питання виявило серйозні недоліки та не доопрацювання в українському законодавстві, що вимагає значної уваги з боку уряду. Однак, треба сказати, що позиція Бухареста досить добре обґрунтована, оскільки будь-яка країна бореться за свої національні інтереси та інтереси своїх громадян.

Таким чином, поширена думка серед українського населення про те, що Румунія використовує історичні питання, що стосуються територіальної приналежності Північної Буковини та Бессарабії, не лише не сприяють позитивним двостороннім відносинам, а й створюють напруження.

Надаючи громадянство етнічним румунам України, Румунія намагається інтегрувати ці території культурно, економічно та політично, і створити таким чином підґрунтя для своїх національних інтересів. Згідно з неофіційними (однак підтвердженими) даними компетентних органів близько 50 тис. громадян України отримали румунські паспорти [152].

Незважаючи на об’єктивні і суб’єктивні перешкоди, зв’язки Румунії з двома сусідами, Республікою Молдова та Україною, покращилися в основному після останніх виборів в Румунії 2014 р. Зокрема, відносини в політичному та військовому аспектах, а також майбутні проекти, можуть сприйматися як хороший спосіб пристосувати Україну до віртуального просторуєвроатлантичної демократії та ринкової економіки.

На кінець, говорити про реальність ідеї щодо повернення до реваншистської політики та відновлення „Великої Румунії” важко та й не зовсім актуально. Однак, підсумовуючи все вище сказане, слід відмітити, що незважаючи на той факт, що в умовах сучасного міжнародного права змінити кордони чи окупувати певну територію іншої держави неможливо, деякі політичні сили в Румунії все ще не відмовились від ідеї відновити свою „колишню могутність” та відродити кордони 1918 р.

У Румунії питання колишньої території Великої Румунії піднімають ще непопулярні громадські рухи та ініціативи як „Нові праві” [183] та „Акціуня 2012” [182]. Окремі декларації були зроблені экс-президентом Румунії Т. Бесеску щодо двох румунських держав – Румунія та Республіка Молдова. Ще перед вступом Румунії в ЄС Бесеску закликав керівництво Молдови до об’єднання їхніх держав, щоби разом увійти в ЄС як одна держава, але тодішня молдовська державна влада не погодилось на цю пропозицію [177; 153; 189].

У контексті питання про „Велику Румунію” особливу увагу варто приділити Чернівецькій області, яка складається із трьох історичних земель: Північна Буковина, Північна Бессарабія та Герцаївський повіт – історична земля румунської корони (частина історичної Молдови), яка до 1940 р. ніколи не входила до складу жодного українського державного утворення.

Радує те, що по обидві сторони кордону ця тема піднімається лише окремими зацікавленими радикальними особами та політичними силами, які намагаються заробити на національній риториці електоральну підтримку, а збентежує – що цю тему взагалі піднімають і масово дезінформують населення. Дане питання видається тривожним, з огляду на те, що Російська Федерація дозволила собі знехтувати всіма відомими приписами міжнародного права.

Проте, за словами О. Попеску, директора Центру попередження конфліктів, „...це великий нонсенс — Велика Румунія. Зараз існує

Республіка Молдова, республіка Україна. Тому говорити про минуле як нове відродження Великої Румунії, як це відбулося у 1918 році, коли весь регіон Румунії, який успадкувала більшість румун, об'єднався у державу під назвою велика Румунія це — абсолютний нонсенс. Оскільки реальність зовсім інша, ніж коли була Велика Румунія у 1918 році. Тоді українська держава лише починала становитись. А тепер це велика країна, і тому потрібно враховувати її інтереси. Справді тоді не було Молдови, а тимчасовий уряд, який намагався справитись з впливом більшовиків. Тому історичні умови зараз повністю відмінні від тодішніх умов і треба їх шанувати” [199].

На сьогодні політичні сили в Румунії намагаються враховувати національні інтереси Румунії і водночас гармонізувати національні інтереси з інтересами сусідських країн. Між Україною та Румунією немає проблеми, які не можна вирішити. Наприклад, мова може йти про шанування культурної ідентичності румун, які живуть на Буковині.

Між Україною та Румунією протікає дуже важлива комерційна річка Дунай, навколо якої обидві держави здійснюють співробітництво. Тому, можна стверджувати, що на сучасному етапі існує погодження між національними інтересами України та Румунією.

В контексті міждержавних відносин зі своїми сусідами Україна повинна докладати значних зусиль для вирішення сучасних проблем. Тішить той факт, що Румунія, будучи членом ЄС і НАТО, завжди буде узгоджувати свої дії та політику з міжнародними принципами та дипломатичними способами вирішення проблем.

Також, згідно із сенатором Румунії В. Бадя, який наразі є віце-президентом Комісії з питань румун зарубіжжя, „відносини між Україною та Румунією останнім часом помітно покращилися, що є наслідком докладених зусиль обох сторін з метою показати, що ми можемо бути не

тільки сусідами, а й друзями, особливо в сучасному контексті, коли українська держава потерпає від російської агресії” [168].

Також, румунський сенатор зазначив, що „румуни України і сьогодні показують, що вони на боці країни, в якій проживають, що хочуть жити в об’єднаній державі, кордони якої не будуть змінені відповідно до примхи великого сусіда.

Відтак, румунська громада поважає українське законодавство та є лояльними до своєї держави, а ми це вітаємо та підтримуємо їх в цьому і надалі. Однак, українська влада повинна брати на себе відповідальність культивувати таке ставлення до України шляхом забезпечення елементарних прав громад, а у конкретних випадках – брати до уваги міжнародні норми захисту прав меншин.

Дуже важливим моментом є реалізація транскордонних проектів, освітніх, туристичних та культурних програм. Нам потрібно концентруватися на позитивних аспектах та залишити в стороні все, що є негативним та нездійсненим, варто відмовитися від того, що робить нас різними. Реваншистській риториці не місце у відносинах між цими двома країнами, оскільки тільки таким чином ми зможемо забезпечити добробут та безпеку, яких так потребують наші громадяни” [154].

В силу сьогоднішніх обставин, пов’язаних із резонансними подіями навколо російсько-українського конфлікту та реакції світової спільноти на анексію Росією української території, варто підкреслити, що на сьогоднішній день проблема територіальних претензій Румунії щодо України дійсно втратила будь-яку актуальність.

Негативне враження від нещодавніх суперечок розвіюється завдяки цілковитій підтримці румунського керівництва територіальної цілісності України. Більше того, варто зауважити, що Румунія, на відміну від РФ, в ході вирішення територіальних питань, справді дотримувалась

європейських принципів, використовуючи всі можливі дипломатичні засоби, в той час як російська сторона з першої ж нагоди застосувала силу.

Сьогодні, інспірований Москвою сепаратизм у східних областях України та російсько-українська війна, значним чином впливають на внутрішню і зовнішню політику Бухареста, так само як і на українсько-румунські відносини зокрема. Перш за все, події на сході України мають значний вплив на ситуацію в сусідній Республіці Молдова, де заморожений конфлікт у Придністров'ї, а також проблема Гагаузії не втрачають своєї актуальності через присутність там російського інтересу.

Так, Румунія співчуває Україні, однак ще більше її тривожить участь Республіки Молдова. Тому, з огляду на „особливі” відносини Бухареста з Республікою Молдова, для Румунії дуже важливо, щоб ситуація на південно-східних кордонах України стабілізувалася. Адже, якщо Росія отримає суходільний коридор до Придністров'я, захопивши все українське узбережжя, то і вся Молдова опиниться у пастці т. зв. „русского мира” [34].

У Бухаресі розуміють, що розвиток співробітництва з Україною може значно посприяти стабілізації ситуації у Чорноморському регіоні, активізувати процес придністровського врегулювання, а також підвищити динаміку економічного розвитку.

Аналізуючи цей новий етап українсько-румунських відносин, важко не помітити їх значне покращення. До того ж, у контексті подальшого розвитку співпраці України з Румунією, членство останньої в ЄС сприяє розширенню бази спілкування і співпраці між Україною і самим ЄС. Слід зазначити, що румунські політики та пересічні громадяни підтримують європейські та євроатлантичні інтеграційні прагнення України. Наші сусіди готові поділитися досвідом, наголошуючи на помилки, які допустила Румунія, і на те, як долалися труднощі на шляху до її членства в ЄС і НАТО.

Сьогодні, у процесі ситуативного зближення та в контексті подолання спільних викликів, Київу і Бухаресту слід рухатися в напрямку

встановлення повноцінного стратегічного партнерства. Слід й надалі працювати над посиленням політичного, експертного та дипломатичного діалогу з паралельним залученням європейського істеблішменту.

Актуальними залишаються можливості поглиблення міжпарламентських та міжурядових контактів, наукового та культурного обміну, впливу громадянського суспільства в Україні та Румунії. В даному контексті, сторонам слід стати ще більш відкритими. Всебічний розвиток діалогу між Києвом та Бухарестом сприятиме закріпленню політичної довіри, розвитку ділових та міжлюдських контактів, співробітництву у сфері виробництва, торгівлі, транскордонного співробітництва, енергетичної та регіональної безпеки загалом.

Необхідно активно вводити в практику проведення постійних дипломатичних консультацій та остерігатися інтриг третіх сторін, спрямованих на руйнування атмосфери. Особливо важливо нарощувати постійні контакти між політиками обох держав, посилювати українську тематику в румунському інформаційному просторі, а румунську – в українському.

Цікавим видається той факт, що сьогодні в обох країнах відбулася зміна політичної верхівки, що неодмінно матиме вплив на хід розвитку двосторонніх відносин. Серед чисельних поїздок та зустрічей нового румунського та українського керівництва, звернімо увагу на перші візити Міністра закордонних справ України П. Клімкіна до Румунії 17 лютого 2015 р., та Президента Румунії К. Йоганіса до України у березні того ж року, які посприяли „перезавантаженню” українсько-румунських відносин та розпочали нову сторінку в їх історії [194]. З цієї нагоди, румунська сторона підтвердила свою подальшу підтримку територіальної цілісності, суверенітету та незалежності України і щодо продовження демократичного і європейського курсу України.

Також перед МЗС Румунії стоїть завдання розроблення певного плану дій для Кабінету Міністрів щодо відносин з Києвом. Адже, протягом останнього часу Румунія нехтувала можливостями покращити відносини з Україною і ця проблема просто не стояла на порядку денному. Пріоритетом для румунського керівництва була Республіка Молдова, а також подальша інтеграція Румунії до європейських структур. Тобто, досить довгий час румуни ігнорували свого найбільшого східного сусіда— Україну.

Серед основних „дотичних точок” Румунії та України в Чорному морі слід виділити різні аспекти співробітництва в межах регіональних організацій, ініціатив та проектів. Важливим видається питання регіонального лідерства (хоча й аналіз останніх тенденцій свідчить про те, що Україна повільно, але вірно втрачає свої позиції в Причорномор’ї), а також питання нових джерел та маршрутів енергопостачання.

Слід зауважити, що останнім часом у сфері транспорту та енергопостачання ЄС надає помітні переваги Болгарії та Румунії, а особливо останній [208]. Зокрема, говорячи про диверсифікацію джерел енергопостачання, слід знову згадати про проект AGRI, а також питання розвитку терміналів у портах Чорного моря та Пан’європейського нафтопроводу „Констанца-Трієст”. Нагадаємо, що в рамках проекту AGRI будуть створені термінали в портах Констанца (Румунія) та Кулеві (Грузія) [207].

До того ж, незважаючи на важкий економічний стан, Румунія має амбітні плани щодо об’єднання газотранспортних систем Молдови, Болгарії, Сербії та Угорщини. Так, у середині жовтня 2009 р. відбулося відкриття румунсько-угорського газопроводу Арад-Сегед, який мав стати частиною проекту „Набукко” [236].

Серед Чорноморських та Дунайських портів Європейського Союзу в межах Чорноморського регіону можна виділити, перш за все, румунських Констанца, Тулчя, Галац та Браїла, та болгарських – Варна та Бургас, які

виступають серйозними конкурентами українських Одеси, Южного, Іллічівська, Рені, Ізмаїла, Маріуполя та інших.

До того ж, відкриття нового маршруту транспортування азербайджанського газу в південній Європі через трубопровід ТАР відкриває можливості для Румунії. В іншому випадку, Румунія може замінити нинішню європейську стратегію щодо поставки газу в Україну зі Словаччини. Румунська сторона вважає, що варто повернутися до ідеї співпраці між Укртрансгаз і Romgaz у питанні трубопроводів Хуст–Сату-Маре [157].

Таким чином, в даному контексті можна констатувати очевидне домінування Румунії, яка поступово перетворюється на одного з ключових гравців на газовому полі Європи.

Втіхою для України є те, що Європарламент підтримав подальший розвиток ініціатив в рамках програм TRACECA та INOGATE і закликав Євросоюз до подальшого зміцнення своєї підтримки інфраструктурних проектів в регіоні безпосередньо і через координацію з іншими учасниками та інвесторами. Саме до цих „інших” належить і Україна, яка є учасником та партнером обох програм. В принципі, в Україні досить вигідна позиція. Враховуючи те, що зараз вона, на відміну від Румунії, Туреччини або Росії не належить до жодного воєнно-політичного блоку і гіпотетично має шанси набути постійного нейтрального статусу.

З точки зору сьогодення цікаво оцінити ще один аспект українсько-румунських відносин, що стосується проблеми о. Зміїний. Якщо говорити про енергетичні проекти, що розглядалися в вище, то питання освоєння Румунією Чорноморського шельфу після рішення Гаазького Суду видається актуальним. Сьогодні Румунія веде активну діяльність у цій сфері, видобуваючи газ, у достатній кількості для задоволення своїх внутрішніх потреб. Це дозволило їй позбутися критичної енергетичної залежності від Росії.

Румунія видобуває нафтогазові ресурси на Чорноморському шельфі. Їх вистачає на покриття понад 70% споживання енергоресурсів країни. Зовсім недавно, влітку 2014 р., компанія OMV Petrom оголосила про відкриття нових покладів вуглеводнів у Чорному морі. Триває розвідка родовища. Якщо вдасться довести його комерційну рентабельність і залучити інвестиції обсягом близько 100 млн євро, за 3–4 роки можна буде розпочати промисловий видобуток [34].

Таким чином, сьогодні Румунії варто будувати нову стратегію відносин з Україною, що повинна орієнтуватися на такі принципи:

- регіональна політика Бухареста у східному напрямі не може ігнорувати труднощі України на сучасному етапі;
- Румунія повинна виробляти нові проекти з Україною в рамках європейських політик;
- спільні енергетичні потреби України та Румунії слід вирішувати за допомогою спільних енергетичних проектів;
- румунська громада України повинна мати можливість користуватися благами відкритих відносин, а не залишалася заблокованою;
- питання румунського громадянства повинно стати предметом діалогу та порозуміння, а не перебувати в прихованому стані, спричиняючи таким чином конфронтацію ворожнечу;
- вирішення двосторонніх проблем слід перенести у площину багатостороннього формату.

Сьогодні, на нашу думку, президенту К. Йоханнісу в першу чергу слід уніфікувати позиції всіх інституцій Румунії щодо ситуації в регіоні в Україні. Адже політичний клас Румунії чітко усвідомлює, що їм потрібна стабільна і унітарна Україна. У випадку її розчленування Румунія отримає кордони з Росією. Таким чином, Бухарест повинен стати другим після

Варшави адвокатом України у справі лобювання європейських інтересів Києва.

Румунія повинна працювати над розробкою сценаріїв розвитку ситуації в регіоні та мати плани реагування, знати як можна буде надати практичну допомогу Україні. Політика та стратегія нової адміністрації Президента щодо відносин з Україною повинна формуватися на основі пропозицій та рекомендацій румунських експертів, журналістів у цій галузі. Одним із таких рекомендаційних суб'єктів є проект Румунського Центру Європейських Політик, розроблений з ініціативи К. Гіня та Б. Тома. Це найвпливовіша та найуспішніша неурядова організація в Румунії у цій галузі [224].

Для утримання позитивної динаміки в українсько-румунських відносинах необхідно зробити правильні висновки з попередніх прорахунків, аби не припуститися їх у майбутньому. Розвиток та удосконалення потенціалу геостратегічного, торговельно-економічного, людського і культурного українсько-румунського співробітництва в межах Чорноморського регіону на засадах добросусідства, обопільної довіри та поваги до інтересів кожної з сторін, конструктивізму та взаємовигідного партнерства є важливими факторами у справі забезпечення і зміцнення стабільності, безпеки та співробітництва як у самому регіону, так і в Європі загалом.

Все вищесказане цілком мотивує Румунію до поглиблення і розширення співпраці з Україною. Адже Бухарест мусить усвідомлювати, що його ініціативи в регіоні матимуть більшу вагу, якщо Румунія продовжуватиме курс на підтримку Києва. Своєю чергою, і Київ мусить усвідомлювати, що ситуативне зближення України та Румунії слід використати для становлення повноцінного стратегічного партнерства.

Обидві держави почасти виносили на порядок денний свої суперечності (як, наприклад, в історіях з островом Зміїним, подвійним

громадянством, дунайськими каналами, підтримкою нацменшин і т.п.), що гальмувало розвиток двосторонніх відносин. Тепер, на тлі спільних викликів, спірні питання слід відкласти і зосередитися на ініціативах, які становлять спільний інтерес.

Проте, як і раніше, передумови серйозних позитивних зрушень і прогрес в україно-румунських відносинах пов'язані з необхідністю розгортання політичного й експертного та посилення дипломатичного діалогу між сторонами, довірливої і публічної дискусії з можливістю залучення до двосторонньої полеміки істеблішменту ЄС. Також на часі посилення міжпарламентських і міжурядових контактів, наукового і культурного обміну, впливовості громадянського суспільства в Україні та Румунії. У цьому плані сторони мають стати ще більш відкритими.

Всебічне поживлення діалогу Києва з Бухарестом сприятиме зміцненню політичної довіри, розвитку ділових і міжлюдських контактів, кооперації в галузі виробництва, торгівлі, транскордонної співпраці, енергетичної і регіональної безпеки в цілому. Такі речі, як надмірна різкість тону політичних заяв, претензійність у дипломатичній практиці, демарші сторін мають залишитися в минулому.

На разі необхідно активно запроваджувати практику постійних дипломатичних консультацій і остерігатися інтриг третіх сторін, спрямованих на руйнацію атмосфери. Важливо нарощувати сталі контакти між політиками обох держав, посилювати українську тематику в румунському інформаційному просторі, а румунську – в українському.

Висновки до розділу 3

Проблема безпеки у Чорноморському регіоні відзначається особливою складністю. Архітектура регіональної безпеки перебуває під

впливом поєднання євроатлантичних інтеграційних процесів з одного боку, та конфліктного потенціалу – з іншого.

У досліджуваному регіоні наявна велика кількість проблем та негативних факторів, які все чіткіше визначаються рівнем відносин Росії з НАТО. Серед них виділяються: проблема невирішених конфліктів, енергетична політика регіональних держав, економічна нерівномірність, питання екологічної безпеки та ін. У зв'язку з цим, перспектива політичної стабільності в регіоні знаходиться під впливом сильної деструктивної тенденції.

Оптимістичний сценарій еволюції політики безпеки Румунії вказує на те, що її керівництво налаштоване на зміни та вдосконалення існуючої нормативно-правової бази у сфері забезпечення національної безпеки країни, приведення її у відповідність до сучасних викликів та загроз.

В подальшому вплив європейських цінностей та зобов'язання Румунії перед західними партнерами сприятимуть реалізації більш активної ролі громадянського суспільства у формуванні системи безпеки країни.

Стосовно румунсько-української взаємодії, важливим залишається співпраця держав, навчальних закладів та окремих людей. Адже інтерес до послідовної підтримки та висхідного розвитку україно-румунського діалогу засвідчується невичерпними історичними, культурними та духовними зв'язками.

Обидві держави почасти виносили на порядок денний свої суперечності, що гальмувало розвиток двосторонніх відносин. Тепер, на тлі спільних викликів, спірні питання слід відкласти і зосередитися на ініціативах, які становлять спільний інтерес.

У цьому контексті важливим є розвиток наукових зв'язків, сприяттві створенню необхідних умов для реалізації взаємовигідної двосторонньої взаємодії, науково-дослідницької діяльності тощо.

Таким чином, майбутнє Чорноморського регіону залежить від усвідомлення необхідності розвитку співробітництва на всіх рівнях як внутрішніми, так і зовнішніми гравцями, їх зацікавленості у стабілізації та зміцненні безпеки регіону, підвищенні віддачі від використання його ресурсного та транзитного потенціалу.

Вирішення проблем регіону повинне ґрунтуватися на розширеній концепції безпеки, включаючи регіональну інтеграцію, демократизацію, економічне зростання, і перевизначення стратегічної політики НАТО і ЄС у Чорному морі.

ВИСНОВКИ

1. Висвітлити передумови та концептуальні основи формування політики Румунії у Чорноморському регіоні;

Основна проблема полягає в остаточному розвіянні сумнівів стосовно територіальних претензій Румунії до України. Адже в контексті анексії Росією Криму, дане питання видається тривожним. Поширена думка серед українського населення про те, що Румунія використовує історичні питання, що стосуються територіальної приналежності Північної Буковини та Бессарабії, не лише не сприяють позитивним двостороннім відносинам, а й створюють напруження.

Хоча, деякі політичні сили в Румунії все ще не відмовились від ідеї відновити свою „колишню могутність” та відродити кордони 1918 р., проте сьогодні говорити про реальність ідеї щодо повернення до реваншистської політики та відновлення „Великої Румунії” зовсім не актуально. Реваншистській риторичі не місце у відносинах між Україною та Румунією.

2. Розглянути особливості процесу регіоналізації міжнародних відносин у межах простору Чорномор'я;

Основне питання полягало в тому – чи є Чорноморський регіон власне регіоном. Після завершення „холодної війни” вихід Чорноморського регіону на геополітичну арену створило нову парадигму безпеки. Чорноморські держави зустрілися з багатьма проблемами, оскільки сам регіон важко вписувався у геополітичну картину світу. Проте, сьогодні перед державами регіону основним завданням є не створити новий регіон, а чітко визначити довготривалі інтереси, їх відстоювати та застосувати політичні ресурси та важелі там, де необхідно, що вимагає чітких та узгоджених дій.

З огляду на всі концепції, ми схиляємось до думки, що Чорноморський регіон перебуває у процесі формування як геополітичний регіон. Він являє собою територіальне об'єднання, яке має свої особливості.

Між народами регіону існує багато зв'язків (історична пам'ять, економічні інтереси, прагнення до регіонального співробітництва). Тому, якщо вже присутня дискусія про нього, то це вже є передумовою його існування.

3. Визначити місце Чорноморського регіону у зовнішній політиці Румунії;

Офіційний Бухарест відіграє важливу функцію в рамках Чорномор'я, намагаючись з допомогою європейських та євроатлантичних структур розвивати регіональні ініціативи та активізувати регіональну співпрацю між чорноморськими державами. Румунія бере активну участь у реалізації основних програм ЄС, у тому числі у Спільній зовнішній та безпековій політиці Європейського Союзу, „Східному партнерстві” та політиці розширення ЄС. Зокрема, як і Угорщина, Румунія є одним із основних провідників ідей європейської інтеграції балканських країн, що має на меті створити сприятливе безпечне середовище у регіоні.

Чітко визначені інтереси Румунії в Чорноморському регіоні полягають у активній участі в економічних проектах, які направлені на розвиток демократії, безпеки і стабільності в регіоні; підтримці та розвитку ініціатив щодо розбудови транспортної, енергетичної та комунікаційної інфраструктури; підвищенні екологічної безпеки, розвитку торгівлі, туризму, науки і технології; поглибленні регіонального співробітництва в рамках ОЧЕС, ГУАМ, Чорноморського форуму, Блексіфор; розвитку тісніших відносин між ЄС і регіональними структурами.

Румунія прагне зайняти роль регіонального лідера, взявши на себе відповідальність за зміцнення демократії на пострадянському просторі, щоб гармонійно влитися в Європу і зайняти там свою нішу. Політика Румунії спрямована на посилення свого впливу в Чорноморському регіоні шляхом активізації співпраці з сусідніми країнами з метою створення зони добросусідства на кордонах НАТО і Євросоюзу і просування його ініціатив у регіоні.

4. Проаналізувати основні проблеми Чорноморського регіону та їх вплив на політику безпеки Румунії;

Чорноморський регіон є чи не єдиним регіоном, де накопичилось стільки проблем: заморожені конфлікти, територіальні претензії, питання транспортування енергетичних ресурсів, питання культурної ідентичності тощо. Що стосується геополітичної обстановки сил в Чорноморському регіоні. Загалом вона характеризується високою динамічністю та напруженістю. Подальший розвиток воєнно-політичної обстановки у Чорноморському регіоні найближчими роками визначатиметься суперництвом Росії, Туреччини, ЄС та США за посилення власного впливу з метою здобуття контролю над перспективним транзитним енергетичним коридором Центральна Азія, Каспій – Чорноморський регіон – ЄС, США.

Проблема Криму та російсько-український конфлікт й надалі впливатимуть на нестабільність регіону. Це питання може поповнити список заморожених конфліктів регіону.

Існуючі між країнами Чорноморського регіону культурні, історичні, ментальні та релігійні відмінності слід долати шляхом створення відповідного інформаційного простору, котрий сприятиме формуванню думки про важливість взаємовигідної співпраці між країнами регіону. Зокрема, для утримання позитивної динаміки в українсько-румунських відносинах необхідно зробити правильні висновки з попередніх прорахунків, аби не припуститися їх у майбутньому. Розвиток та удосконалення потенціалу геостратегічного, торговельно-економічного, людського і культурного українсько-румунського співробітництва в межах Чорноморського регіону на засадах добросусідства, обопільної довіри та поваги до інтересів кожної з сторін, конструктивізму та взаємовигідного партнерства є важливими факторами у справі забезпечення і зміцнення стабільності, безпеки та співробітництва як у самому регіону, так і в Європі загалом.

5. Здійснити аналіз діяльності Румунії в рамках регіональних організацій даного ареалу;

В даному контексті перед Румунією постали такі пріоритети: узгодження і впорядкування інституційних процесів співробітництва, запобігання конкуренції або гегемоністичним прагненням, створення нової основи для діалогу та співробітництва за участю всіх зацікавлених демократичних держав і організацій. У цьому відношенні, Румунія твердо виступає за інституціоналізацію Чорноморського форуму діалогу та партнерства – ініціативи, що головним чином присвячена розвитку демократії та економіки, енергетичної безпеки, підвищенню довіри, зміцненню стабільності, миру та безпеки. Для просування цієї ініціативи, Румунія націлена тісно співпрацювати з чорноморськими країнами – Болгарією, Грузією, Російською Федерацією, Туреччиною, Україною та іншими країнами-сусідами та членами євроатлантичної спільноти. Разом з тим, Румунія активно підтримує ідею створення єврорегіонів у даному просторі з метою заохочення співробітництва з державами-членами Європейського Союзу, сприяння розвитку енергетичної інфраструктури і транспорту, розвитку торгівлі, інвестицій та механізмів ринкової економіки.

До того ж, важливе місце тут займає і питання регіонального співробітництва. В цьому контексті Організація Чорноморського Економічного Співробітництва, заснована у 1992 році, до цих пір залишається корисним інструментом для діалогу і стимуляції взаємної довіри між державами-членами через свій широкий спектр діяльності та структуру. ОЧЕС також встановлює основу для майбутнього вступу до більш масштабних проектів. Румунія активно бере участь у підтримці та зміцненні ОЧЕС, а також у продовженні процесу реформ в організації, розвиваючи в той же час відносини співпраці з ЄС та іншими регіональними ініціативами. Хоча, основними сферами діяльності ОЧЕС були і залишаються в економічній площині, та мають характер регулярних

зустрічей на рівні міністрів закордонних справ держав-членів двічі на рік, проте вони також мають важливу політичну значимість. Такі зустрічі часто надають зручні можливості для різних учасників вирішувати проблемні питання, обговорюючи їх на конференціях та форумах, організованих в рамках ОЧЕС. Також, така форма співпраці має позитивний вплив на політичний клімат і стабільність у Чорноморському регіоні.

6. Проаналізувати тенденції сучасних румунсько-українських відносин;

Як і раніше, передумови серйозних позитивних зрушень і прогрес в українсько-румунських відносинах пов'язані з необхідністю розгортання політичного й експертного та посилення дипломатичного діалогу між сторонами, довірливої і публічної дискусії з можливістю залучення до двосторонньої полеміки інстеблішменту ЄС. Також на часі посилення міжпарламентських і міжурядових контактів, наукового і культурного обміну, впливовості громадянського суспільства в Україні та Румунії. У цьому плані сторони мають стати ще більш відкритими. Всебічне поживлення діалогу Києва з Бухарестом сприятиме зміцненню політичної довіри, розвитку ділових і міжлюдських контактів, кооперації в галузі виробництва, торгівлі, транскордонної співпраці, енергетичної і регіональної безпеки в цілому. Такі речі, як надмірна різкість тону політичних заяв, претензійність у дипломатичній практиці, демарші сторін мають залишитися в минулому. Необхідно активно запроваджувати практику постійних дипломатичних консультацій і остерігатися інтриг третіх сторін, спрямованих на руйнацію атмосфери. Важливо нарощувати сталі контакти між політиками обох держав, посилювати українську тематику в румунському інформаційному просторі, а румунську — в українському.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Офіційні документи, угоди, заяви:

1. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_185.
2. Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/642_022/print1343823185119296.
3. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/642_003.
4. Конституція Румунії 2003 р. / Monitorul Oficial. – Nr. 767. – 31 octombrie 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ucv.ro/pdf/site/constitutia_romaniei.pdf.
5. Нова Стратегія національної оборони Румунії на період 2015-2019 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.presidency.ro/static/National%20%20Defense%20Strategy%202015%20-%202019.pdf>.
6. Паризький мирний договір з Румунією 1947 р. – WW-II Peace Conference. – Paris. – 1946. Settling Romania's Western Frontiers. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.roconsulboston.com/Pages/InfoPages/Commentary/ParisPeaceCnf.html>.
7. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про заходи зміцнення довіри і безпеки. [Електронний ресурс].

– Режим доступу:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/642_060/para2#n2.

8. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про місцевий прикордонний рух. Електронний ресурс. [Режим доступу]: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU15035.html.

9. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359.

10. Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/642_022.

11. Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pabsec.org/pabsec/aksisnet/file/BSEC%20CHARTER.pdf>.

12. Documentul de politica, strategie, performanta si coordonare a politicilor structurale pentru anul 2005 si perspectiva 2006–2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.cdep.ro/proiecte/2004/600/20/9/anexa03_14.pdf.

13. European Council. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership summit. 8435/09 (Presse 78). – May 7. – 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf

14. European Security Strategy. Communication from the European Commission – European Neighborhood Policy Strategy Paper (COM) 2004. [Електронний ресурс]. Режим доступу: // www.eu.int.

15. Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation. – Paris. – 27 May 1997. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nato.int/docu/basicxt/fndact-a.htm>.

16. Hungary and Romania Treaty of Understanding, Cooperation and Good-neighborness. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201966/volume-1966-I-33604-English.pdf>.

17. Strategia de securitate națională a României [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://www.presidency.ro/static/ordine/SSNR/SSNR.pdf>.

18. Strategia nationala de aparare a Romaniei: Federatia Rusa, principala amenintare // Cum este tratata problema coruptiei. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-20226986-strategia-nationala-aparare-romaniei-federatia-rusa-principala-amenintare-cum-este-tratata-problema-coruptiei.htm>.

19. Strategia Națională de Apărare [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.presidency.ro/static/ordine/SNAp/SNAp.pdf>.

20. Summit Declaration on Black Sea Economic Cooperation. – June 25, 1992. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bsec-organization.org/documents/declaration/summit/Reports/Istanbul1992.pdf>.

21. The Balkans Stability Pact. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.partitionconflicts.com/partitions/regions/balkans/stabilization/05_06_05/.

22. The Law No. 51 (July 29, 1991) – Law on National Security of Romania // Monitorul Oficial. – Part I, No. 1 (63). – August 7. – 1991. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.sri.ro/fisiere/legislation/Law_national-security.pdf

Монографії, статті

23. Анисин В. Военно-политическая обстановка в странах черноморско-каспийской зоны // Зарубежное военное обозрение. – № 5. – 2008. – С. 3–15.

24. Асиметрія міжнародних відносин: політична література / О. В. Заремба [та ін.] ; кер. роб. Г. М. Перепелиця ; ред. О. М. Субтельний. - К. : Стилос, 2005. – 555 с.

25. Бабурина О. М. Регионализация и глобализация: к проблеме взаимосвязи / О. М. Бабурина // Проблемы современной экономики. – 2008. – No. 3(27). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2161>.

26. Бжезінський З. Велика шахівниця / З. Бжезінський. – Львів-Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2000. – 236 с.

27. Бостан С. Становлення україно-румунських міждержавних відносин / Історико-політичні проблеми сучасного світу. Збірник наукових статей. – Том 21-22. – Чернівці. – Чернівецький національний університет. – 2010. – С. 209-213.

28. Бурдяк В. І. Етнонаціональні чинники політичних відносин в Україні, Румунії, Молдові у процесі демократизації / В. Бурдяк // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: Зб. наук. праць. – Чернівці: Букрек, 2006. – С.172-184.

29. Бутейко А. Камінь спотикання знесено // Політика і час. - 2003. - № 8. – С. 30-39.
30. Волович О. Арена взаємодії та суперництва / О. Волович // Україна і світ сьогодні.- 2007. - № 23-24. С.18-23.
31. Волович О. Політика Росії, Туреччини, США і ЄС в Чорноморсько-Каспійському регіоні: взаємодія і суперництво // Чорноморська безпека. – № 1(7). – 2008. – С. 11–19.
32. Гакман С. Гуманітарні аспекти українсько-молдовсько-румунської транскордонної проектної діяльності / С. Гакман // Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: збірник наукових праць / Буковинський політологічний центр; під заг. Ред. А. М. Круглашова. – Чернівці: Букрек, 2011.- Т. IV.- С. 391-405.
33. Гончар М. Енергетична безпека в Чорноморському регіоні: стан, проблеми, тенденції / М. Гончар, С. Жук, А. Чубик // Крим, Україна в координатах Чорноморської безпеки. Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії на тему “Крим: безпека і розвиток”. Центр Разумкова. – 2011.– С. 67–78.
34. Гончар М., Матійчик Я., Герасимчук С., Гідора Р. Україна, Румунія і Чорне море: вікно можливостей на тлі російсько-української війни // „Дзеркало тижня. Україна”. – №39. – 2014. Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/international/ukrayina-rumuniya-i-chorne-more-vikno-mozhливostey-na-tli-rosiysko-ukrayinskoyi-viyni-.html>.
35. Григоришин С. Україна в зовнішньополітичній стратегії постсоціалістичної Румунії/ С. Григоришин // Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів/ Збірник наукових праць. – Чернівці: Букрек, 2002. – С. 279- 287.

36. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2001. – 660 с.
37. Капітоненко М. Відповідно до силового потенціалу: симетричні та асиметричні міжнародні конфлікти/ М. Капітоненко // Політика і час. – 2003.– №5. – С. 31-38.
38. Кінг Ч. Історія Чорного моря / Чарльз Кінг. - К. : Ніка-Центр, 2011. - 312 с.
39. Корома Н. Безпека в Чорноморському регіоні: геополітичний аспект / Н. Корома. – Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2011. – №9. – С. 22-26.
40. Круглашов А. Потенціал і механізми впливу ЄС на врегулювання етнополітичних конфліктів на пострадянському просторі (на прикладі придністровської кризи) / А. Круглашов, К. Ткачов // Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: збірник наукових праць / Буковинський політологічний центр; під заг. Ред. А. М. Круглашова. – Чернівці: Букрек, 2011.- Т. IV.- С. 80-98.
41. Липа Ю. Чорноморська доктрина. Всеукраїнська трилогія: У 2 Т.- К.: МАУП, 2007.- Б-ка українознавства, Вип. 12. – 393 с.
42. Макар Ю. Політико-правові передумови налагодження міждержавних відносин України з Румунією / Ю. Макар, В. Василюва // Україна-Молдова-Румунія: Історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів. Зб. наук. праць. Т. VI. – Чернівці: Букрек, 2011.- С. 227-236.
43. Макар Ю. Сучасний стан і перспективи розвитку україно-румунських міждержавних відносин // Україна – Румунія –

Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів. Збірник наукових праць.- Чернівці: Букрек, 2006.- С. 34-51.

44. Макар Ю. Українсько-румунські стосунки: історія, та перспективи розвитку // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – Т. 6(8). – Кам'янець-Подільський, 2001.- С. 216-224.

45. Максименко І. Геополітичні зміни в Чорноморському регіоні та перспективи регіонального співробітництва / І. Максименко // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ: Сб. науч. статей.- Донецьк: Ливадия, 2007.- С: 164-169.

46. Максименко І. Перспективи інтеграції Чорноморського регіону в контексті інтересів Європейського Союзу / І. Максименко // Чорноморська безпека. – 2008. – № 2(8). – С. 33–37

47. Нечаєва О. ЧЕС і безпека Чорноморського регіону: з ким Україна? / О. Нечаєва // Економічний часопис. – 2007. – № 7. – С. 7–8;

48. Остролицька Л. Від Центральноєвропейської ініціативи до об'єднаної Європи // Урядовий кур'єр. - 2004. - 27 листопада.

49. Перепелиця Г. Конфлікт в Придністров'є: причини, проблеми и прогноз розвитку.- / Г.Н. Перепелиця. – К.: СтилоС, 2001. –147 с.

50. Перепелиця Г. М. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи / Г.М. Перепелиця. – К.: СтилоС - ПЦ „Фоліант”, 2003. – 256 с.

51. Перепелиця Г. М. Конфлікти в посткомуністичній Європі: монографія / Григорій Миколайович Перепелиця; Національний ін-т стратегічних досліджень. - К. : ПЦ „Фоліант”, 2003. - 432 с.
52. Петров В. Основні напрямки зовнішньої політики Румунії щодо створення системи безпеки в Чорноморському регіоні / В. Петров// Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. Тематичний випуск. Проблеми національної безпеки: регіональний та глобальний аспекти. – Чернівці: Букрек, 2008, Т.6 – С. 122-139.
53. Петрова І. Інтереси та впливи Румунії на Придністровський конфлікт / І. Петрова // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні взаємини в контексті сучасних європейських процесів: Збірник наукових праць / Буковинський політологічний центр. Під заг. ред. А.М.Круглашова. – Чернівці: "Букрек", 2006. – С. 353-370.
54. Петров М. Петров М. ЗМІ Румунії про відносини з Україною в гуманітарній сфері / М. Петров // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 206-213.
55. Редькіна А. Європейське співтовариство та перспективи економічного розвитку Чорноморського регіону / В. А. Редькіна // Інвестиції: практика та досвід.-2008. - №23, с. – 45-48.
56. Сарафінчан Л. Євроатлантична та європейська інтеграція Румунії в контексті міжнародної безпеки // Історико-політичні проблеми сучасного світу: збірник наукових статей, Т. 21-22.–Чернівці : Чернівецький національний університет.–2010.–С.273–278.

57. Сарафінчан Л., Борисов Ю. Розвиток політичного життя Румунії після вступу до НАТО та Європейського Союзу / Л. Н. Сарафінчан, Ю. С. Борисов // Держава і право. — 2011. — Вип. 51. — С. 749-754.
58. Седляр Ю. О. Енергетична дипломатія ЄС у Чорноморсько-Каспійському регіоні // „Політологія”. — Наукові праці. — Том 122. — Випуск 109. — с. 133-137.
59. Силіна Т. Ахіллесів острів // Дзеркало тижня. — 2007. — №6. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ARCHIVE/ahillesiv_ostriv.html.
60. Симонич П. В Каспийском море таятся большие запасы углеводородного сырья / П. Симонич // Промышленные ведомости. — 2005. — № 7. — 5 июля.
61. Сич О., Мінаєв А. Доба „холодної війни”: основні тенденції світового розвитку. Навчальний посібник. — Чернівці: Рута. — 2008. — 72 с.
62. Сколотяний Ю. Чорноморський дебют / Ю. Сколотяний // Дзеркало тижня. Україна. — № 46. — 2007. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/chornomorskiy_debyut.html.
63. Стратегічні інтереси України в країнах Чорноморського регіону та проблеми національної безпеки: Монографія / Нац. ін-т стратегічних досліджень / За ред. Б. О. Парахонського. — К: НІСД. — 2001. — 134 с.
64. Терешко С. Східний вимір політики ЄС у контексті національних інтересів України / С. Терешко // Чорноморська безпека. — № 2(8). — 2008. — С. 24–29.

65. Українці в Румунії: сучасне становище і перспективи в світлі євроінтеграційних процесів // Україна – Румунія – Молдова. Зб. наук. праць. Т. III. – Чернівці: Букрек, 2009. – С. 63-74.
66. Чеховська М., Лупу А., Солоненчук І. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки Румунії // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 3, Т. 1. – 2014. – С. 126-131.
67. Шелест Г. Посилення ролі України у формуванні системи безпеки Чорноморсько-Каспійському регіоні / Г. Шелест // Чорноморська безпека. – № 2(8). – 2008. – С. 29–32.
68. Штибликов Д. Загрози і виклики безпеки в Чорноморському регіоні / Д. Штибликов. – Український журнал. – 2011. №6. – С. 111-115.
69. Adler E., Barnett M. A framework for the study of security communities / E. Adler, M. Barnett. – Security Communities. – Cambridge University Press. – 1998. – p. 29-65.
70. Aleksandrov V. Ecological Problems of the Black Sea // International Affairs. – Moscow. – vol. 43. – № 2. – 1997. – p. 87.
71. Alexandrova-Arbatova N. Regional Cooperation in the Black Sea Area in the Context of EU-Russia Relations // Xenophon Paper. – №5. – Athens. – 2008. – 51 с.
72. Ascherson N. Black Sea. – Jonathan Cape. – London. – 1995. – 270 p.
73. Asmus R. D., Jackson B. P. Marea Neagră și frontierele libertații // Axa Noua Românie la Marea Neagră. – Editura ZIUA, 2005. – p. 27-34.

74. Asmus R. Next Steps in Forging a Euro-Atlantic strategy for the wider Black Sea. – The German Marshall Fund. – Washington. – 2006. – 260 p.

75. Aybak T. Black Sea Economic Cooperation (BSEC) and Turkey: Extending European Integration to the East? // Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict. – New York. – I. B. Tauris & CO. Ltd Publishers. – 2001. – pp. 31-60.

76. Aybak T. Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict. – New York. – I. B. Tauris & CO. Ltd Publishers. – 2001. – 272 p.

77. Aydin M. Geographical Blessing versus Geopolitical Curse: Great Power Security Agendas for the Black Sea Region and a Turkish Alternative // Southeast European and Black Sea Studies. – № 9(3). – September 2009. – p. 85-271.

78. Baleanu V. G. Conflict Studies Research Centre. – Royal Military Academy Sandhurst. – Romania. – 2000. – p. 28.

79. Baran Z. Turkey and the Wider Black Sea Region // The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives. – Centre for Transatlantic Relations. – Washington DC. – 2008. – pp. 9–88.

80. Beeson M. Rethinking Regionalism: Europe and the East Asia in Comparative Historical Perspective // Journal of European Public Policy. – № 12:6. – December 2005. – p. 969.

81. Bolovan I., Pop I.A. The history of Romania, Ves' mir" 2005. – 606 p.

82. Bordachev T. Russia's Europe Dilemma: Democratic Partner versus Authoritarian Satellite in Russia: The Next Ten Years // A

Collection of Essays to Mark Ten Years of the Carnegie. – Moscow Center. – 2004. – p. 120.

83. Buletinul Statistic al Romaniei. - № 2. – 1923.– p. 13.

84. Bulmer-Thomas V. Regional Integration in Latin America and the Caribbean // Bulletin of Latin American Research. – 20:3. – 2001. – p. 363.

85. Büyükkakıncı E. Security Issues and Patterns of Cooperation in the Black Sea Region. – Режим доступа: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/676/8602.pdf>.

86. Buzan B. People, States and Fear. – London. – 1991. – 318 p.

87. Buzan B., Wæver O. Regions and Powers: The Structure of International Security. – Cambridge: Cambridge University Press. – 2003. – 598 p.

88. Chifu I. Prospective of Ukraine Crisis: Scenarios for a mid-long term evolution. – București: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale. – 2014. – 171 p.

89. Chifu I., Sauliuc A., Nedea B. Energy security strategies in the wider Black Sea region. – Bucuresti: Editura Curtea Veche. – 2010. -

90. Cioroianu A. Provocarea unui secol // Sfera Politicii. – Anul VIII. – № 79. – 2000. – p. 2-7.

91. Ciută F. Region? Why Region? Security, Hermeneutics, and the Making of the Black Sea Region // Geopolitics. – 13:1. – 2008. pp. 47–120.

92. Constantiniu F. Relațiile româno-ruse: un trecut care modelează prezentul // Revista da politică international. – № 1 (3). – p. 17-107.

93. Davut H. A., Sharapov M. Turkey and the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) // ZNUV. Vistula University. – Warsaw, Poland. – № 34. – 2014. – p. 126-136.

94. Dobrinescu V. România și Ungaria de la Trianon la Paris (1920-1947). Bătălia diplomatică pentru Transilvania. – București. – 1996. – p. 106.

95. Fawcett L. Exploring Regional Domains: A Comparative History of Regionalism // International Affairs. – Volume 80. – Issue 3. – May 2004. – p. 429–446.

96. Fawcett L. The History and Concept of Regionalism // UNU-CRIS Working Papers. – W-2013/5. – United Nations University Institute on Comparative Regional Integration Studies. – Belgium. – 2013.

97. Fawn R. Regions and their study: where from, what for and where to? // Review of International Studies. - №35. – 2009. pp. 5-34.

98. Ghica L. Al. Friendship Communities? The Politics of Regional Intergovernmental Cooperation in Central and Eastern Europe 1990-2007. – Doctoral thesis – Budapest: Central European University. – 2008. – 343 p.

99. Herd G. P., Moustakis F. Black Sea Geopolitics: Dilemmas, Obstacles and Prospects. – Conflict Studies Research Centre. – July 2000. – 25 p.

100. Hettne B. Global Market versus Regionalism // The Global Transformations Reader. – Cambridge: Polity Press. – 2002. – p. 159.

101. Hettne B., Söderbaum F. Theorising the Rise of Regionness // New Political Economy. – Vol 5. – №3. – December. – pp. 457-473.

102. Hettne B., Inotai A., Sunkel O. Comparing Regionalisms: Implications for Global Development. - Houndsmills: Palgrave, 001. – p. 28.
103. Huntington S. L. The Clash of Civilization and the Remaking of World Order. – Simon & Schuster. – New York. – 1996. – 368 p.
104. Hurrell A. – Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics // Review of International Studies. – № 21. – 1995. – pp. 58–331.
105. Iliescu I. Toamna diplomatica. Bucharest: Ed. Redactiei publicatiilor pentru strainatate. – 1995. – 267 p.
106. Iohannis K. Pas cu Pas. – Bucuresti, Curtea Veche. – 2014. – 208 p.
107. Iuga V. Sectorul energetic din România: Provocări și soluții pentru viitor// v. 7 „Teme fundamentale pentru România 2014” // V. Iuga, M. Stoian. – Editura RAO. – București. – 2014. – p. 467 – 488.
108. Ivan R. New Regionalism or No Regionalism? Emerging Regionalism in the Black Sea Area. Ashgate. – March 2012. – 250 p.
109. Japaridze, T. Security Risks and Dilemmas in the Wider Black SeaRegion: Back to “Realpolitik” or Simply Going through a Crunch? Harvard University Black Sea Studies Programme. – 2007. – p. 57-64.
110. Jereb A. The Road to Europe II: When Will the Next Enlargement Occur? // Southeast European Politics. – V ol. VI. – №2. – November 2005. – pp. 126-138.
111. Jones R. A. The politics and Economics of the European Union. Aldershot, U.K.; Brookfield, Vt: Edward Elgar, 2001. – p. 126-138.

112. King C. *The Black Sea: A History*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004. – 156 p.
113. King C. *Is the Black Sea a Region? – The Black Sea Region: Cooperation and Security-Building*. – Armonk, New York: M. E. Sharpe. – 2004. – pp. 13-26.
114. Kınıklıoğlu S. *Turkey's Black Sea Policy: Strategic Interplay at a Critical Juncture*// Asmus R. D. – Washington: German Marshall Fund of the United States. – 2006. – p. 57.
115. Lachowski Z. *Foreign Military Bases in Eurasia*. SIPRI Policy Paper No.18. Stockholm International Peace Research Institute. June 2007. <http://books.sipri.org/files/PP/SIPRI18.pdf>.
116. Larrabee S. *Eastern European Changing Security after the Cold War*. – RAND. – Santa Monica: 1993, p. 49.
117. Laursen F. *Comparative Regional Integration: Theoretical Perspectives*. – London: Ashgate. 2003. – 320 p.
118. Linden R. *Putting on Their Sunday Best: Romania, Hungary, and the Puzzle of Peace*. – *International Studies Quarterly*, 2000.- № 44 (1). – p. 45-121.
119. Lynch D. *Engaging Eurasia's Separatist States: unresolved conflicts and de facto states*. – United States Institute of Peace Press. – Washington, D.C. – 2004. – 171 p.
120. Lynch D. *Managing separatist states: a Euroasian case study*. – Institute for security studies – Western European Union.- November 2001.- Occasional Papers 32. – p. 34.
121. Lynch D. *Security sector governance in the Southern Caucasus – towards an EU strategy*. – EU Institute for Security Studies (EUISS). – Paris. – p. 34-47.

122. Manoli P. Reflecting on the BSEC: Achievements, Limitations and the Way Forward. – International Centre for Black Sea Studies (ICBSS), Policy Brief №1, July 2006, p. 5
123. Mearheimer J. Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War// International Security. – Vol. 15. № 1. – 1990.
124. Micu N. The policy of Romania towards the BSEC and the Black Sea region // Xenophon Paper no 2. – Unfolding the Black Sea Economic Cooperation. Views from the region. – p. 101-110.
125. Miroiu A., Soare S., Strategia de Securitate Națională a României 1877-2006 // Politica de securitate națională. Concepte, instituții, procese. - Iași: Polirom. – 2007. – p. 149-170.
126. Moisă S. Un concept românesc privind viitorul Uniunii Europene. – Iași: Polirom, 2001. – 440 p.
127. Nye J. International Regionalism. – Little, Brown and Company. – Boston: 1968. – p. 430.
128. Paasi A. The Resurgence of the „Region” and „Regional Identity”: Theoretical Perspectives and Empirical Observations on Regional Dynamics in / A. Paasi // Review of International Studies. – № 35. – 2009. – pp. 5-34.
129. Pascu I. M. A Romanian Perspective on Security, Rising Tension in Eastern Europe and the Former Soviet Union // ed. David Carlton, Paul Ingram and Giancarlo Tenaglia. – Dartmouth, Aldershot and Brookfield: 1996, p. 161.
130. Pavliuk O. The Black Sea Economic Cooperation, in Subregional Cooperation in the new Europe: Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea. Ed. By Cottey. – London: Macmillan and EastWest Institute. – 1999. – p. 50-128.

131. Pavliuk O., Klympush-Tsintsadze I. *The Black Sea Region, Cooperation and Security Building*. – East West Institute Editions. – Stockholm. – 2004. – 320 p.

132. Petre D. Geopolitica identităților și geostrategia intereselor naționale. Statutul geostrategic al Mării Negre, in Direcții principale în studiul Relațiilor Internaționale în România, edited by R. Ivan. – Iași: Institutul European. – 2007. – p. 82–141.

133. Pszczolkowska D. Who's Not Coming to the Eastern Partnership Summit / D. Pszczolkowska // *Gazeta Wyborcza*. – May 7. – 2009.

134. REP Seminar Summary: *The Black Sea Region: New Conditions, Enduring Interests*. – Chatham House. – 16 January. – 2009. – p. 4-5.

135. Rieber A. J. *Persistent Factors in Russian Foreign Policy: An Interpretive Essay* / A. Rieber // *Imperial Russian Foreign Policy*. – Woodrow Wilson Center Series. – ed. Hugh Ragsdale. – Cambridge University Press. – 1993. – 359 p.

136. Roman P. *Mărturii provocate. Convorbiri cu Elena Ștefoi*. – Bucharest: Paideia. – 424 p.

137. *Romania's National Security Strategy* // *Monitorul Oficial*. – № 289. – June 23. – 1999.

138. Roslycky L. L. *Organized Transnational Crime in the Black Sea Region: A Geopolitical Dilemma?* / L. Roslycky // *Trends. Organ. Crim.* – Issue 12 (21-29). – 2009.

139. Sahin S. *Economic integrations led by Turkey: BSEC, ECO and D-8 samples*. – Unpublished MA Thesis. – 2012. – p. 56.

140. Sherman D. Romania at the Paris Peace Conference: A study in the diplomacy of Ioan I. C. Brabtiu. – Iasi. – 1995. – p. 50–147.
141. Smith S. New Approaches to International Theory. – Oxford University Press, 1997. – p.185.
142. Soare S. Romania's National Security Strategy - a Critical Approach of Transformational Politics / Simona Soare // Monitor Strategic. - № 1-2. – 2008. – pp. 53-66.
143. Söderbaum F., Shaw T. M. Theories of New Regionalism. – London: Palgrave Macmillan. – 2003. – 256 p.
144. Sturdza D. Europa, Rusia și România / D. Sturdza // Revista Nouă. – 3 (14-15). – 1990. – p. 83-159.
145. Tassinari F. A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative / Fabricio Tassinari // Policy Brief. – № 105. – CEPS. – June 2006. – 17 p.
146. The Black Sea Region: New Conditions, Enduring Interests // Russia and Eurasia Programme Seminar Summary. – Chatham House. – 16 January. – 2009.
147. Towards an EU Regional Dimension in the Wider Black Sea Area // Romanian Journal of International and Regional Studies.. – № 1–2. – Vol. II. – 2006. – p. 78–88.
148. Triantaphyllou D. The „Security Paradoxes” of the Black Sea Region // Southeast European and Black Sea Studies. – № 9(3). – September, 2009. – p. 225-241.
149. Wæver O., Wiberg H. Baltic/Black Sea. Regionalisation on the Fringes of the ‘New Europe’// Regionalism: Concepts and Approaches at the Turn of the Century. – Bucharest: Romanian Institute for International Affairs. – 1995. – p.202-228.

150. Weiner R. Change in Eastern Europe.- Westport, Praeger. – 1994. – 192 p.

151. Zaharia D. Politica externă a României de la izolare la încercerea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană. – Târgoviște: Cetatea de Scaun. – 2014. – p. 308.

Інтернет-джерела:

152. Александров Л. „Потенціали” румунського паспорта. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/84526>.

153. Бесеку: Румунія повинна відкрито заявити, що Молдова є румунською землею // УНІАН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unian.ua/world/869293-besesku-rumuniya-rovinna-vidkrito-zayaviti-scho-moldova-e-rumunskoj-zemleyu.html>.

154. Боднараш Г. Чернівецька область між Києвом та Бухарестом: міфи та реальність // ChernivtsiNEWS. – 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.chernivtsinews.com/2014/12/26/>.

155. Боцан И. Голосование молдаван за рубежом. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.e-democracy.md/ru/monitoring/politics/comments/20090223/>.

156. Васіле Р., Онужик М. Румунія і стратегія оборони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rri.ro/uk_uk/Румунія_і_стратегія_оборони-2532524.

157. Відкрито українсько-румунські частини газопроводу „Хуст-Сату-Маре”. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/vdkrito_ukransko_rumunsk_chastini_gazoprovodu_hust___satu_mare_291071.

158. Воропаєв С. Румунія наполягає, що Зміїний – не острів, а скеля// УНІАН. 19.09.2008 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/273842-rumuniya-napolyagae-scho-zmijiniy-ne-ostriv-a-skelya.html>.

159. Всемирный банк: Молдавия „держится на плаву” только за счет гастарбайтеров // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rhr.ru/index/news,21251,0.html>.

160. Григорян М. Беспорядки в Кишиневе: опять революция? [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/international/newsid_7988000/7988861.stm.

161. Перепелиця Г. Дружба проти третьої: що принесе Україні криза російсько-турецьких відносин. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1406752-druzhba-proti-tretoy-i-shcho-prinese-ukrayini-kriza-rosijsko-tureckih-vidnosin>.

162. Директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України Г. М. Перепелиця взяв участь у дев'ятому Симпозіумі щодо проблем безпеки Чорноморсько-Каспійського регіону. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dipacadem.kiev.ua/news/19-23-travnja-2014-r-dyректор-instytutu-zovnishnoji-polityky-dyplomatychnoji-akademiji-ukrajiny-g-m-perepelycya-vzyav-uchast-u-devyatomu-sympozium-shhodo-problem-bezpeky-chornomorsko-kaspij/>.

163. Ердоган закликає змінити конституцію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.euronews.com/2014/08/14/erdogan-urges-ak-party-to-enhance-his-presidential-powers/>.

164. Європейська комісія прийняла стратегію енергетичного союзу // Вголос. – 25.02.2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

http://vgolos.com.ua/news/yevropeyska_komisiya_pryunyala_strategiyu_energetychnogo_soyuzu_173280.html.

165. ЄК закликає країни об'єднуватись в Енергетичний союз для зменшення залежності від РФ // Центр досліджень енергетики. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eircenter.com/news/yek-zaklikaye-krayini-obyednuvatis-v-energetichnij-soyuz-dlya-zmshennya-zalezhnosti-vid-rf/>.

166. ЄС хоче домовитись з Азербайджаном і Туркменістаном про постачання газу // Центр досліджень енергетики. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eircenter.com/news/yes-xoche-dmovoitis-z-azerbajdzhanom-i-turkmenistanom-pro-postachannya-gazu/>.

167. Заключний документ Гаазької конференції з Європейської енергетичної хартії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_061.

168. Інтерв'ю з В. Бадя на „Чернівецький промінь”. – Чернівці сьогодні. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=udrN0w2DnuA>.

169. Каспрук В. Неосманізм в дії: Туреччина увійшла у „благородну самотність” // Тиждень.ua. 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/98758>.

170. Козаков В. Сучасний румунський реваншизм: політична риторика чи послідовна реалізація ідеї „Великої Румунії”? – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://numweb.ru/svit/susidy/suchasnyj-rumunskyj-revanshyzm-politychna-rytoryka-chy-poslidovna-realizatsiya-ideyi-velykoyi-rumuniyi/druk.html>.

171. Коломієць О. Трансформація безпекової парадигми Румунії в контексті євроатлантичної та європейської інтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/p07/kolomies.pdf>.

172. Макаренко П. Румунія: погляд на врегулювання українсько–російської кризи / П. Макаренко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/anglomovna-versija/view/article/rumunija-pogljad-na-vreguljuvannja-ukrajinsko-rosiiskoji/>.

173. Максименко І. Перспективи європейської інтеграції Чорноморського регіону після приєднання до ЄС Румунії та Болгарії [Електронний ресурс] / І. Максименко. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/February/7.htm>.

174. Максименко І. Україна – Румунія – Болгарія: новий вимір регіонального співробітництва чи боротьба за роль регіонального лідера. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.od.ua/p/85.doc.

175. Молдавії не варто покладатися на Бесеску. „Чекова книжка” Румунії не у нього [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://newsradio.com.ua/2013_07_23/Moldav-ne-varto-pokladatisja-na-Beseku-CHekova-knizhka-Rumun-ne-u-nogo/.

176. Мрії про „Велику Румунію” // Військова панорама. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://wartime.org.ua/276-mryi-pro-veliku-rumunyu.html>.

177. Об'єднання Румунії і Молдови – зовнішньополітична мета країни – президент Бесеску // Вісткар. [Електронний ресурс].

Режим доступу: <http://www.vistkar.com/europe/objednannya-rumuniji-i-moldovy-zovnishnopolitychna-meta-krajiny-prezydent-besesku.html>.

178. Офіційний сайт „Газпром”. – [Електронний ресурс].

Режим доступу: <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/south-stream/>.

179. Офіційний сайт МЗС Румунії [Електронний ресурс].

Режим доступу: <http://www.mae.ro/en/node/4823>.

180. Офіційний сайт МЗС Румунії. [Електронний ресурс].

Режим доступу: <http://www.mae.ro/en/node/2160>.

181. Офіційний сайт Румунії [Електронний ресурс]: –

Режим доступу: <http://www.mae.ro/en/bsec>.

182. Офіційний сайт організації „Акціуня 2012”.

[Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://actiunea2012.ro/despre/cine-suntem>.

183. Офіційний сайт організації „Ноуа Дряпта”.

[Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nouadreapta.org/>.

184. Офіційний сайт МЗС Румунії [Електронний ресурс].

Режим доступу: <http://www.mae.ro/en/node/2183?page=2>.

185. Парно Л. Геополітика безпеки: «Незалежна» Україна

vs. „Велика” Румунія, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://novaukraina.org/news/urn:news:F453A9>.

186. Повідомлення Комісії для Ради та Європейського

Парламенту. Брюссель, 11.04.2007.[Електронний ресурс]. Режим доступу: http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com07_160_uk.pdf.

187. Полтораков А. „Турецкая весна”: на пути к

трансрегиональному лидерству? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politika.org.ua/?p=2438>.

188. Пономарев В. Румынский маршрут // „Expert Online”. – 03 март 2010. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: http://expert.ru/2010/03/3/rymun_marschrut/.

189. Президент Румунії назвав новою метою країни об'єднання з Молдовою // УНІАН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unian.ua/world/856836-prezident-rumuniji-nazvav-novoyu-metoyu-krajini-obednannya-z-moldovoyu.html>.

190. Програма INOGATE. Отчет о состоянии дел за 2011 г. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://inogate-tag.org/inogate/pdf_files/INOGATE_Status_Report_RU.pdf.

191. Росія повідомила ЄС про відмову від „Південного потоку” // Дзеркало тижня. – 12 грудня 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/rosiya-povidomila-yes-pro-vidmovu-vid-pivdenного-potoku-159003_.html.

192. Росія таки призупинила переговори щодо „Турецького потоку” <http://www.pravda.com.ua/news/2015/12/3/7091224/>.

193. Румунія: від „задвірок” Європи у Радянському блоці до надійного партнерства в Європейському Союзі та НАТО [Електронний ресурс]: Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень „Борисфен Інтел”. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/projects/rumynija-v-evropejskom-sojuze-i-nato/>.

194. Румунський президент відвідає Україну в березні: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/rumunskiy-prezident-vidvidaye-ukrayinu-v-berezni-409035.html>.

195. Румунські паспорти та „румунське” питання – цифри, факти, аналітика: всебічний огляд [Електронний ресурс]. Режим

доступу: <http://bukovynaonline.com/rumunski-pasporti-ta-rumunskе-pitannya-cifri-fakti-analitika-vseбichnij-oglyad/>.

196. Румыния рассчитывает на Россию в проекте нефтепровода Констанца-Триест // OilNews. Электронный ресурс [Режим доступа]: http://oilnews.com.ua/a/news/Ruminiya_rasschitavaet_na_Rossiyu_v_proekte_nefteprovoda__Konstantsa%E2%80%93Triest/197741.

197. Румыния хочет объединиться с Молдавией [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.dni.ru/polit/2013/11/28/264926.html>.

198. Синергія Чорноморського регіону – нова пропозиція регіонального співробітництва. Повідомлення Комісії для Ради та Європейського Парламенту. Брюссель, 11.04.2007. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com07_160_uk.pdf.

199. Сірук М. Про особливості румунських перегонів // День. – 2014 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://m.day.kiev.ua/uk/article/den-planeti/pro-osoblivosti-rumunskih-peregoniv>.

200. Снігир О. Відносини України та ЄС у контексті формування безпекового сегмента чорноморської політики Євросоюзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/8/25.pdf>.

201. Співробітництво в рамках ОЧЕС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Урядовий портал http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3FshowHidden=1&art_id=243131538&cat_id=223259557&ctime=1256650282415.

202. Спільна декларація Чорноморського Форуму за Діалог та Партнерство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_252

203. Статус ратифікації Договору к енергетической хартии. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_056/page.

204. Стратегія ЄС стосовно Дунайського регіону // Panorama Info regio. – № 37. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag37/mag37_uk.pdf.

205. Україна – Румунія: В очікуванні перезавантаження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.pn.ua/politics/20509>.

206. Україна продовжує діалог з Румунією щодо незаконної видачі паспортів українським громадянам. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/ukraina-prodolzhaet-dialog-s-rumyniye-otnositelno-nezakonnoy-05062012164500>.

207. Индео Ф. AGRI: энергетический рычаг Европы против России // Inosmi. 07/12/2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.ru/world/20131207/215487423.html>.

208. Филипенко А. Україну посадили біля калюжі. Європейський Союз не побачив Україну у чорноморському регіоні // Тиждень.UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/7656>.

209. Черное море: новая арена глобального соперничества. Турецкий центр международных отношений и стратегического

анализа. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.turksam.org/ru/yazilar.asp?kat1=3&yazi=167>.

210. Шелест Г. Посилення ролі України у формуванні системи безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні. Центр содействия изучению геополитических проблем и евроатлантического сотрудничества Черноморского региона НОМОС [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://nomos.com.ua/content/view/181/82>.

211. Эрдоган хочет назвать новый газопровод „Турецким потоком” // Дзеркало тижня. – 11 декабря 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zn.ua/ECONOMICS/erdogan-hochet-nazvat-novu-gazoprovod-tureckim-potokom-161483_.html.

212. Язькова А. Большой Черноморский узел. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2007/21/ia5.html>.

213. „Black Sea Synergy: Approaches for a deeper cooperation”, Konrad Adenauer Foundation Ukraine, November 2007, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_12344-544-2-30.pdf

214. ANRM (Agenția Națională pentru Resurse Minerale). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.energynomics.ro/autoritati/anrm-agentia-nationala-pentru-resurse-minerale/>.

215. Băhnăreanu C. Strategia de Securitate Națională a României – o nouă viziune europeană euro-atlantică // Impact Strategic. – 2006/3. – p. 76–78. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.impactstrategic.unap.ro.

216. Basescu T. Speech given at the conference „The Black Sea Area and Euro-Atlantic Security: Strategic Opportunities”. Bucharest, April 20, 2005. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: www.presidency.ro.

217. Basescu T. Speech given at the ceremony of investiture before the Romanian Parliament. Bucharest, December 21, 2004. www.presidency.ro.

218. Basescu T. Interview given to the Russian journal Kommersant, May 29, 2006. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: www.presidency.ro.

219. Basescu T., Speech given at the Council for Foreign Relations. Washington, March 10, 2005. www.presidency.ro.

220. Black Sea News. – №26. – 2012. – p. 4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://icbss.org/media/947_original.pdf

221. Black Sea News. №27, June 2014. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bsec-organization.org/bsecnews/BlackSeaNews/Downloads/20140619%20BSEC%20news.pdf>.

222. Vojo A., Enache E. Romanian-Turkish ties // Radio România Internațional. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: http://www.rri.ro/en_gb/romanian_turkish_ties-2529420.

223. BP’s Statistical Review of World Energy (2014). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf>

224. Centrul Român de Politici Europene. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.crpe.ro/despre-crpe/>.

225. Chronology of Romania-NATO relations (1990-2002) Political activities // NATO, warrant of stability and security// Romania – NATO 1990 – 2002.- The Academy For Advanced Military Studies Publishing House. – Bucharest, 2002. P. – 137-149. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://cssas.unap.ro/en/pdf_books/romania-nato_en.pdf.

226. Comunicat de presă (05 iulie 2005) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.presidency.ro/pdf/date/6449_ro.pdf.

227. Coscodaru I. NATO, warrant of stability and security // Romania – NATO 1990 – 2002. – The Academy for advanced military studies Publishing House. – Bucharest, 2002. - p. 14-19. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://cssas.unap.ro/en/pdf_books/romania-nato_en.pdf.

228. Delegația Permanentă a României la NATO [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nato.mae.ro/index.php/lang/en&id/22413>.

229. Energy roadmap 2050. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.energy.eu/publications/Energy-Roadmap-2050.pdf>.

230. Energy: EU invests €647 million in key energy infrastructure. European Commission Press release. Brussels, 29 October 2014. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-1204_en.htm.

231. EU energy consumption level falls to 20-year low // The Guardian.- 9 February 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.theguardian.com/environment/2015/feb/09/eu-energy-consumption-level-falls-to-20-year-low>.

232. Europe gas pipeline deal agreed // BBC News. – 13 July 2009. [Электронный ресурс]: – Режим доступа:<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8147053.stm>.

233. European energy regulations could be strengthened under commission plans // The Guardian. – 6 February 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.theguardian.com/environment/2015/feb/06/european-energy-regulations-could-be-strengthened-under-commission-plans>.

234. ForMin Marga, in Belgrade, reaffirms Romania's support to Serbia's EU joining.[Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://actmedia.eu/daily/formin-marga-in-belgrade-reaffirms-romania-s-support-to-serbia-s-eu-joining/40554>.

235. Gamm N. Economy comes into focus as Romania takes over BSEC chairmanship // Hürriyet Daily News, 2011.– [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://www.hurriyetaidailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=romania-takes-over-bsec-chairmanship-2011-01-19>.

236. Gas pipeline between Arad and Szeged. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://fgsz.hu/en/content/gas-pipeline-between-arad-and-szeged>.

237. Greater Romania. – [Электронный ресурс]. Режим доступа:http://en.wikipedia.org/wiki/Greater_Romania.

238. Green Paper. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy Brussels. – 8.3.2006 COM (2006) 105 final. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf.

239. Grigorie C. Romania's Vision on BSEC Perspectives. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mfa.gov.tr/romania_s-vision-on-bsec-perspectives-.tr.mfa.

240. KazMunaiGaz vrea să se extindă agresiv în Europa, folosind ca rampă Rompetrol Rafinare. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mediafax.ro/economic/kazmunaigaz-vrea-sa-se-extinda-agresiv-in-europa-folosind-ca-rampa-rompetrol-rafinare-11111089>.

241. Legal framework of cooperation between Romania and Russian Federation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://moscova.mae.ro/en/node/769>.

242. Lehne S. Time to reset the European Neighborhood Policy. – Carnegie Endowment for International Peace. – Washington, D.C. - 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://carnegieendowment.org/files/time_reset_enp.pdf.

243. Maritime delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine). International Court of Justice. Application Instituting Proceedings.[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/132/1697.pdf>.

244. Mediafax: Investițiile în energia eoliană rămân deocamdată la nivel de intenție. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://energieverde.wordpress.com/2007/12/17/mediafax-investitiile-in-energia-eoliana-raman-deocamdata-la-nivel-de-intentie/>.

245. One Version of Romania's History. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://romerica.com/rom/hist_mod_sect.htm.

246. Parlamentul Republicii Moldova va prelua președinția APCEMN. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moldpres.md/news/2014/11/05/14000727>.

247. Press Release on the priorities of the Moldovan Chairmanship-in-Office of BSEC. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bsec-organization.org/bsecnews/PressReleases/PressReleases/20150121%20Announcement%20of%20Priorities%20of%20Moldovan%20CiO%20%28BSEC%20HQ,%2021Jan2015%29.pdf>.

248. Priorities of the Moldovan Chairmanship-in-Office of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bsec-organization.org/CHAIRMANSHIP/Pages/default.aspx>.

249. România – vector dinamic al securității și prosperității în regiunea Mării Negre // Strategia de Securitate Națională a României. – București / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.presidency.ro/static/ordine/SSNR/SSNR.pdf>

250. Romania Ministry of Economy. Presentation Sheet of the Investment Project Pan European Oil Pipeline (PEOP) Constanta – Trieste pipeline. Электронный ресурс [Режим доступа]: http://www.minind.ro/invest/new/Oil_and_Gas_Sector/CONPET/OG.C.1.09_peop_Engl.pdf.

251. România, dispecerul energetic al UE // Jurnalul.ro. – 19 Sep 2007. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://jurnalul.ro/bani-afaceri/economia/romania-dispecerul-energetic-al-ue-103060.html>.

252. Romanian Ministry of Foreign Affairs. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: www.mae.ro.

253. Ryabtsev V. Why Is There No „Security Complex” in the Black Sea-Caucasus Region? Consideration of Some Geopolitical Peculiarities of the Region in the Conditions of Post-Bipolarity.

[Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.yumpu.com/en/document/view/5101769/contents-i-states-of-affairs-aeur-affairs-of-state-centre-for-osce-/97>.

254. Shaking off old shackles: The Pan-European Oil Pipeline. Электронный ресурс [Режим доступа]: <http://www.evs-translations.com/blog-com/pan-european-oil-pipeline/>.

255. Stinga A. European Security in the Wider Black Sea Area. – USAWC Strategy Research Project. – 12 March 2007. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.harvard-bssp.org/static/files/340/stinga_widerblacksea2007.pdf

256. The Southern Gas Corridor and Turkey's Role as an Energy Transit State and Energy Hub. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight-turkey-vol_15_no_1_2013_winrow.pdf.

257. The White Book on Security and Defense. – Bucharest. – 2004. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://www.mapn.ro/diepa/text/cartaalba>.

258. U.S. Energy Information Agency (EIA). Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources: An Assessment of 137 Shale Formations in 41 Countries Outside the United States. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/pdf/fullreport.pdf>.

259. Vahl M. The EU and Black Sea Regional Cooperation: Some Challenges for BSEC. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.euractiv.com/east-mediterranean/eu-black-sea-regional-cooperation-challenges-bsec/article-138597>.

260. Weiss M. Russia Stages a Coup in Crimea // The Daily Beast. [Электронный ресурс]. Режим доступа:

<http://www.thedailybeast.com/articles/2014/03/01/so-russia-invaded-crimea.html>

261. Windfarms bring renewable energy and good fortune to Romania. The Guardian/ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.theguardian.com/environment/2010/aug/31/romania-wind-power-renewable-energy>.

262. Work Program. Plan of action of the BSEC Working Group on Environmental Protection proposed by Romania (2014-2015). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bsec-organization.org/aoc/environprotect/Pages/Annex%20IV%20Working%20Plan%20WGEP.pdf>.

263. Zdzislaw Lachowski. Foreign Military Bases in Eurasia // SIPRI Policy Paper. – No.18. – Stockholm International Peace Research Institute. – June 2007. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://books.sipri.org/files/PP/SIPRI18.pdf>.

264. The BSEC Economic Agenda - Towards an Enhanced BSEC Partnership. – 26 June 2012. – İstanbul. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mfa.gov.tr/the-bsec-economic-agenda---towards-an-enhanced-bsec-partnership_-26-june-2012_-istanbul.en.mfa.

265. Report of the Meeting of the BSEC Working Group on Energy. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bsec-organization.org/aoc/Energy/Reports/REPORT%20WGENERGY%20FINAL%20May%202015.pdf>.

266. Joint Declaration „Facilitating Intraregional Trade and Investments”. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bsec-organization.org/Downloads/20150529%20Meeting%20of%20Ministers>

%20of%20Economy%20%28Chisinau,%2029%20May%202015%29-%20Joint%20Declaration.pdf.

267. Declaration of the Ministers in charge of Tourism of the Member States of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bsec-organization.org/aoc/Tourism/Pages/Annex%20IV%20-%20Declaration%20MINTOUR%20Athens.pdf>.

268. Coppieters B., Emerson M., Huysseune M., Kovziridze T., Noutcheva G., Tocci N., Vahl M. Europeanization and conflict resolution: case studies from the European periphery. – Ghent. – Belgium. Academia Press. – 2004. – 258 p.

269. Офіційний сайт МЗС Румунії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mae.ro/en/node/2144?page=3>.